

Львів. Загальний вигляд на середмістя. XIX ст.

Розділ II

ПОСТАТІ Й КУЛЬТУРНІ СИТУАЦІЇ

ПРОГРАМА НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНОГО УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСТВА В ПУБЛІЦИСТИЦІ КСЕНОФОНТА КЛИМКОВИЧА

У статті вивчається ідейно-культурна стратегія Ксенофонта Климковича (1835-1881) як лідера першого покоління народовців – організаторів національно-культурного відродження в Галичині 2-ї половини XIX ст. Характеризуються умови і шляхи формування особистості К.Климковича. Зроблено загальний огляд процесів становлення громадянського та культурного табору народовців.

Проаналізовано ситуацію із зародженням нової української преси в Галичині. Дано оцінку участі К.Климковича в часописі «Вечерниці». Пояснено кардинальні ідейні розходження між галицькими народовцями і москвофілами. Автор докладно описує публікації К.Климковича на сторінках журналу «Мета», який виходив з перервами у 1863 – 1865 рр. за редакцією К. Климковича. Визначено, що цей автор був тоді фактично першим пропагатором самостійності української держави і українців як нації. Він виступав за самобутній розвиток української культури, за солідарність слов'янських народів Австрійської імперії, проти наступу русифікаторської політики, яку проводили в Галичині москвофіли. К.Климкович став першим українським ідеологом австрославізму.

Відзначено, що К.Климкович був талановитим редактором. Він підняв рівень журналу «Мета», який став другим після петербурзької «Основи» за значенням українським часописом тієї доби. Журнал мав вельми широку й різноманітну тематику й проблематику. Цей часопис реально вплинув на розвиток української журналістики XIX ст., був попередником журналу «Правда» (1867), який згодом з перервами виходив 30 років і був головною трибуною галицьких народовців.

Ідеї та громадянська позиція К.Климковича відчутно вплинули на формування наступного покоління галицьких народовців, таких, як А.Вахнянин, О. Партицький, О.Огоновський, Ю.Романчук, О.Барвінський, В.Барвінський, І.Пулюй. Він також вплинув на політичне й художнє мислення І.Франка.

Ключові слова. Галичина, народовці, «Мета», австрославізм, москвофіли, національне відродження

Oleg BAHAN

candidate of philological sciences,

associate professor of the department

Ukrainian literature and literary theory Ivan Franko

Drohobych State Pedagogical University

St. T. Shevchenko, 34, Drohobych, Lviv region. 82,100 (Ukraine)

e-mail: bahan.o59@gmail.com

THE PROGRAM OF NATIONAL AND CULTURAL AFFIRMATION OF UKRAINIANS IN THE PUBLICIST WORKS OF XENOPHONT KLYMKOVYCH

The article examines the ideological and cultural strategy of Xenophon Klymkovych (1835-1881) as the leader of the first generation of populists – the organizers of national and cultural revival in Galicia in the second half of the nineteenth century. The conditions and ways of forming the K. Klymkovych's personality are characterized. The general overview of the processes of forming the civic and cultural camp of the populists is made.

The situation with the emergence of a new Ukrainian press in Galicia is analyzed. A valuation of K. Klymkovych's participation in the magazine "Vechernytsi" is given. The cardinal ideological differences between the Galician populists and the moskvofils are explained. The author describes in detail K. Klymkovych's publications on the pages of magazine "Meta", which was published with intermissions in 1863-1865, edited by K. Klymkovych. It is determined that then this author was in fact the first propagator of the independence of the Ukrainian state and Ukrainians as the nation. He advocated the original development of Ukrainian culture, the solidarity of the Slavonic peoples of the Austrian Empire, against the attack of Russification policy, which moskvofils pursued in Galicia.

It is noted that K. Klymkovych was a talented editor. He raised the level of the magazine "Meta", which became the second most important magazine after the St. Petersburg "Osnova". The magazine had a very wide and varied themes and problems. This magazine really influenced the development of Ukrainian journalism of the XIX century, was the predecessor of the magazine "Pravda" (1867), which later published with intermissions for 30 years and was the main tribune of the Galician populists.

The ideas and civic position appreciably influenced the forming of the next generation of Galician populists, such as A. Vakhnianyn, O. Partytskyi, O. Ohonovskyi, Yu. Romanchuk, O. Barvinskyi, V. Barvinsky, I. Puliui. He also influenced the political and artistic thinking of Ivan Franko.

Keywords. Galicia, populists, "Meta", Austroslavism, moskvofils, national revival, publicist works.

Постать Ксенофонта Климковича (1835 - 1881) до сьогодні залишається маловивченою в українській науці. Очевидно, причинами тут є і те, що загалом галицький народський рух XIX ст. є недостатньо дослідженим та проінтерпретований у вітчизняній гуманітаристиці, і те, що на особі К.Климковича залишилося клеймо «промосквофільського відступника». Зрозуміло, що такий стан справ і ставлень є ненормальним і потребує виправлення. Велика тема зародження й розвитку галицького народства давно заслужила на більшу увагу з боку істориків, літературознавців, культурологів, а особливо видавців. Цей суспільно-політичний та культурний рух і його ідеологія були у свій час «становим хребтом» розбудови української нації в Галичині, і тому всі факти, тенденції, вартощі цього руху мають бути уважно досліджені й протлумачені. Кожна постать цього руху, й постать Ксенофонта Климковича зокрема, вимагає об'єктивної, всебічної, націоналістичної оцінки, оцінки її вкладу й значення для національної історії і культури.

Про особу Ксенофонта Климковича загалом відомо доволі мало, хоча це ім'я згадується майже в усіх сучасних українських енциклопедіях. Це, по-суті, єдині наукові джерела, які дещо ширше тлумачать постать і творчість К.Климковича. В інших джерелах він згадується і якимось пояснюється лише дотично.

Тож метою цієї статті є з'ясування ідейно-культурних позицій, на яких

Ксенофонт Климкович (1835 - 1881)

стояв цей провідний галицький народовець 1860-х рр., аналіз концепції його журналу «Мета» (1863-1865) як важливої трибуни українства в період становлення нової національної культури в Галичині.

К.Климкович народився в с. Хотимир (кол. Тлумацький р-н Івано-Франківської обл.) в родині греко-католицького священника. Це поселення своєю історією сягає ще княжих часів. Маємо мало відомостей про формування майбутнього письменника й першого вагомого галицького публіциста. Відомо, що він закінчив у 1852 р. Станіславівську гімназію і потім майже 10 років служив дрібним урядовцем у тому ж місті. У 1861-у році, як ми дослідили, а не в 1862-у, К.Климкович перебрався до Львова

і це кардинально змінило його долю, поставило молодого автора на чолу культурних змагань новопробудженого українства в Галичині. Правда, як зауважував І.Франко, тут, у Львові, К.Климкович прилучився до «літературної богеми руської молодіжі», в якій він разом із Федором Заревичем та Володимиром Шашкевичем були верховодами» [19, с. 318-319]. Цим натяком на бурхливе молодіжне життя К.Климковича І.Франко ніби пояснював причину його слабкого характеру.

Ще в середині 1850-х рр. він почав містити свої перші вірші – «Сон, «Молодцеві», «До вітчизни» – в центральному галицькому часописі «Зоря Галицька», які, проте, не відзначалися великою творчою оригінальністю. Це був дуже складний період в історії ідейного та культурного розвитку краю. Ще від 1849–1850 рр. середовище москвофілів розпочало системний наступ на громадське та культурне життя Галичини [20]. За десятиліття москвофіли паралізували національне відродження українства майже цілковито: вони опанували Народний Дім, Галичо-Руську Матицю, Ставропігійський інститут, редакції всіх часописів, які поволи або припинили своє існування (з різних причин), або перейшли на пропаговане москвофілами «язичіє» і відірвалися від національної основи. Найстрашнішою була поразка на мовному полі: майже припинилося використання й розвиток живої народної мови, замість якої

утвердилося штучне «язичіє» – суміш церковнослов'янщини й російщини. Лідери москвофільства – Денис Зубрицький, Яків та Іван Головацькі, Богдан Дідицький, Іван Наумович, Венедикт Площанський, Іван Гушалеви́ч, Михайло Попель та ін. – демонстрували зневагу до національних традицій та розробляли різні теорії єдності українців/русинів Галичини з Московією. Сукупно це спричиняє стагнацію національної свідомості галицьких русинів, їхній громадянський, культурний занепад і глибоку провінціалізацію.

Однак від середини 1850-х рр. поволи розпочинаються повільні процеси пробудження національної свідомості серед галичан. Очевидно, що причиною цього були два головні чинники: в Галичину почала проникати українська література з Наддніпрянщини, яка після феномену Г.Квітки-Основ'яненка та українського романтизму 1830–1840-х рр. вже набула естетичної пружності та мовної повноти й виразності і це надзвичайно вражало галичан, і друга причина – галичан продовжували бентежити національні успіхи інших слов'янських народів, які жили з ними в одній державі – Австрійській імперії. Фактом стало те, що москвофільські видання самі почали друкувати художні твори наддніпрянських авторів, зважаючи на їхню художню оригінальність і яскравість (правда, формально москвофіли вважали українську мову, якою ті твори були написані, всього лиш «діалектом російської»). Так

вони мимоволі прислужилися пробудженню нової хвилі національного піднесення в краю.

Як відомо, в кінці 1850-х рр. із заслання до Санкт-Петербургу переїхали П.Куліш, М.Костомаров і Т.Шевченко. Тут ці видатні українські культурники опинилися в епіцентрі інтелектуального життя метрополії, отримали можливість впливати на нього. На їхню творчість звернули увагу не тільки культурні еліти самої імперії, а й еліти всього слов'янського світу. П.Куліш відразу розгорнув у російській столиці широку культурницьку діяльність: заснував видавництво, написав низку ґрунтовних наукових праць, почав друкуватися в передовому журналі «Современник», підготував епохальні історико-етнографічні «Записки о Южной Руси», видав багатотомниками твори М.Гоголя і Г.Квітки, підготував знаковий альманах «Хата», який презентував українську літературу, видав свою нову граматику, яка стала потужним стимулом для розвитку української мови й письменства на основі живої народної мови, зрештою, заснував разом із В.Білозерським перший український науково-літературний журнал «Основа» (1861 - 1862). В українську літературу тоді ж прийшли такі творчі імена, як С.Руданський, Марко Вовчок, О.Стороженко, А.Свидницький, Л.Глібов, в «Основі» вперше виступили молоді науковці і культурники П.Житецький, Т.Рильський, О.Лазаревський, В.Антонович. Поособливому значущим виявився

творчий порив М.Костомарова, який увійшов в коло перших російських інтелектуалів як науковець і яскравий публіцист, що друкувався в головних російських журналах. Усе це нагадувало лавину в розвитку національної культури, яка не могла не докотитися й до Галичини.

Водночас протягом 2-ї половини 1950-х рр. в галицьку культуру приходять нові молоді талановиті автори, що було виявом спонтанного руху нової інтелігенції до національної емансипації. Серед них треба виділити імена Федора Заревича, Володимира Шашкевича (сина Маркіяна), Костя Горбала, Омеляна Партицького, Омеляна Огоновського, Анатолія Вахнянина. Певною мірою їх підтримують діячі старшого покоління, учасники відродження 1830-х рр. і «Весни народів» Микола Устиянович, Іван Озаркевич, Лука Данькевич, Юліан Лаврівський, Василь Ільницький, Степан Качала. Саме це коло починає щораз активніше використовувати живу народну мову й орієнтуватися на українську літературу Наддніпрянщини. Серед цього оточення й формувався Ксенофонт Климкович, який поволі виріс до ідейного лідера першого покоління народовців.

Переломним моментом в культурній історії Галичини треба вважати вихід великого альманаху (обсягом 560 с.) «Зоря галицкая jako альбум на год 1860» (Львів: Типом Інститута Ставропігійського) за редакцією Богдана Дідицького. Натхненником цього видання був,

очевидно, щойно обраний митрополитом Григорій Яхимович – активний учасник та організатор руського культурно-політичного піднесення під час революції 1848 р., тодішній голова Головної Руської Ради. В альманаху, власне, надрукували свої твори названі вище автори, і то твори вельми патріотичні, що свідчило про нові явища. Також в «Альбумі» були розділи «Історія», «Географія», в яких побачили світ деякі цінні наукові статті. Відтак «Зоря галицкая яко альбум на год 1860» стала декларацією нових ідейно-художніх віянь, попри задуми його головного організатора, твердого москвофіла Б.Дідицького.

Вихід альманаху збігся з другою визначальною подією: саме від 1861 р. в Галичину почали потрапляти твори Т.Шевченка. Смерть поета в 1861 р. сколихнула краєм. Особливу роль в поширенні творів Т.Шевченка в Галичині відіграли письменник Володимир Бернатович (1840 - 1865), купець Михайло Димет, який торгував книгами й регулярно завозив їх із Російської імперії, П.Куліш, Д.Пильчиков, В.Білозерський [21, с. 181 - 248]. Галичани, зокрема Данило Тянячкевич та Ксенофонт Климкович, пильно переписували поезію Т.Шевченка й їх ширили поміж інтелігенцією. Згодом розвинувся справжній культ Шевченка як «батька нації», засновником якого можна вважати Д.Тянячкевича, але низку важливих кроків у цьому плані зробив і К.Климкович.

Несподівано додатковим стимулом для розвитку національного відродження українства став ново-заснований москвофільський часопис «Слово» (1861 р.) за редакцією того ж Б.Дідицького. Газета користувалася зашкарублим «язичієм», що відразу викликало емоційно негативну реакцію в різних середовищах. Насамперед Кулішева «Основа» надрукувала загалом позитивний відгук, але чітко заявила, що справжнє відродження народу українського може прийти з використанням у письмі живої народної мови. Згодом в російському ліберальному журналі «Современник» тоді молодий радикальний публіцист лівого спрямування Ніколай Чернишевський дав розгромну рецензію на мовну політику «Слова» під назвою «Національна безтактність», чим викликав великий резонанс серед передової аудиторії читачів. Відтак інший російський ліберальний журнал «Вестник Европы» (квітень 1861 р.) підтримав цю тему. З іншого боку проімперські та слов'янофільські середовища Росії виступили на підтримку проросійського курсу галицьких москвофілів, побачивши в цьому платформу для майбутньої повної русифікації Галичини. Це викликало закономірне почуття опору серед раціональніших і свідоміших галичан.

Особливо успішною атакою на «Слово» були дві брошури з Чернівців 1861 р. авторства галичан Антона Кобилянського та Костя Горбала. Перший надрукував ла-

тинкою «Slovo na slovo do redaktora «Slova», а другий видав «Holos na holos dlia Halychynu» та згодом гумористичні «Ущипки», розпочавши сатиричне висміювання позицій москвофілів. Ці дошкульні та дотепні речі глибоко пішли в середовище галицької молоді. Краєм покотилася ціла хвиля жвавих обговорень, дискусій та емоційних виступів. Раптово русини гостро усвідомили згубність суспільно-культурної лінії москвофілів, постало відчуття потреби власної національно-культурної програми й ідеології. Це й стало історичною основою для розвитку народовства як суспільно-культурницького руху.

Середовищем, в якому визрівали нові національні переконання, була Львівська духовна семінарія. Про це докладно написав відомий галицький вчений-гуманітарій Ярослав Гординський [2], використавши для розкриття атмосфери в цьому закладі листи Амвросія Шанковського, який там викладав. Я.Гординський робив висновок на основі свідчень очевидця, що видатну діяльність в семінарії проводив ветеран галицького патріотичного руху Юліан Лаврівський (1819–1873) [2, с. 39]. Ідею про творення громад в Галичині приніс до краю той же В.Бернатович [2, с. 56]. Зразком для нього була київська «Громада», заснована знаменитим істориком В.Антоновичем. Очевидно, першою громадою в Галичині, припускає Я.Гординський, була заснована, мабуть, в кінці 1862 р., самбірська [2, с. 56]. Потім, у 1863 р., виникла

громада у Львові з ініціативи гімназистів, згодом, – у Перемишлі [2, с. 56]. У 1864 р. з'явилися громади в Дрогобичі, Бережанах й Станіславові [2, с. 57]. Правда, цей вчений чомусь не згадує про факт постанови громади в Тернополі, яку І.Франко поряд із громадою у Станіславові вважав найдієвішою [19, с. 319].

Цікаво, як визначає Я. Гординський засади діяльності громад: «1) змагання до ширення української мови в щоденнім життю й боротьбі з польщиною серед тодішньої руської суспільності в Галичині; 2) одушевлення до усної словесности і до простого народу та зв'язання з тим ширення демократичних ідей; 3) ширення «широї української ідеї» (зміст поняття «шира українська ідея» висказаний у листі Антона Лаврівського з Самбора з дня 24.XI.1863 р.: «щоб ми так якнайскоріше з братами нашими козаками літературно і політично в одну цілість злилися», і в листі Анатолія Вахнянина з Перемишля з дня 12.XII.1863 р., де він висказує бажання «сіяти зерно правди Тарасове»); 4) боротьба з москвофільством; 5) намагання писати «кулішівкою»; 6) читання українських писань і зрозуміння їх; 7) наука української літератури й історії; 8) піддержування народовецьких видавництв радами і грішми; 9) купування і переписування українських і народовецьких видавництв і закупно портретів заслужених наших людей; 10) змагання убиратися «по-народньому»; 11) підтримання

літературного руху між товаришами і взаємна критика літературної творчості; 12) заложення власної бібліотеки; 13) урядження декламаторських сходин; 14) симпатії до т.зв. обрядового руху; 15) підпирання українського театру» [2, с. 57–58]. Як бачимо, це була добре продумана, системна програма переважно культурницької праці, пройнята ідеєю націотворення.

Саме Юліан Лаврівський, відомий суддя із Самбора, з Галицького Підгір'я, був засновником у 1861 р. у Львові культурологічного товариства «Руська Бесіда». Його ж основою стала «Молода Русь» – група культурників, яку склали Дмитро Тянячкевич, Володимир Шашкевич, Федір Заревич, Кость Горбаль і, власне, Ксенофонт Климкович. Я.Гординський зазначав, за відомостями із листувань А.Шанковського, що К.Климкович гарно декламував на якомусь засіданні вірш «Гамалія» Т.Шевченка [2, с. 44 і с. 170]. Вчений фіксує, що великий резонанс мала його відозва в часописі «Вечерниці» у 1862 р. із закликом працювати на національну справу, під впливом якої члени самбірської громади рушили в народ вивчати народну мову [2, с. 58].

На основі цих відомостей можемо припустити, що К.Климкович прибув до Львова не в 1862 р., як це часто подається в українських енциклопедіях, а десь в кінці 1861 р. Того ж року переїхав до Львова і Кость Горбаль після закінчення гімназії в Чернівцях. Їхня зустріч і знайомство з Д.Тянячкевичем,

В.Шашкевичем та Ф.Заревичем породили «Молоду Русь», про що й згадує Кость Левицький у своїй класичній праці «Історія політичної думки галицьких українців: 1848 - 1914» (1926) [14, с. 100].

Отже, К.Климкович був світоглядно й ідейно сформований на хвилі органічного національного зростання, яке розвивалося від другої половини 1850-х рр. як відповідь на стрімкий і повсюдний наступ москвофільства в попередній період.

Наступним етапом його діяльності й творчості стала участь у львівському журналі «Вечерниці» – «літерацьке письмо для забави і науки», який був заснований у січні 1862 р. за редакцією Ф.Заревича й В.Шашкевича. Це було перше народовське видання в Галичині. Воно орієнтувалося на живу мову й мало програму культурного єднання з Наддніпрянщиною. Засадою журналу було розуміння: «Учені сказали і доказали, що ми [русини] слов'янського дерева, восточної росохи, руського конара, малороська галузь» [16, с. 126]. І далі редколегія «Вечерниць» розвивала свою націософську думку: «Поділення людського миру на племена і народи походить найбільше од поділення мови на річи і язики. Кожний народ говорить своїм язиком і язик уважати належить за неділезну цінність...» [16, с. 127].

В журналі друкувалися твори Т.Шевченка, М.Костомарова, П.Куліша, Л.Глібова, Марка Вовчка, О.Стороженка. Особливою подією стала публікація низки творів

Ю.Федьковича, які були сприйняті як мистецький та ідейний маніфест самоствердження західних українців. Тут К.Климкович, зокрема, надрукував емоційну «прокламацію» на честь «Співця Маркіяна» «Найдений скарб» [9], патріотичний заклик до молоді «До молодії громади» [4], центральною думкою якого є така: «Тепер зближаються вакації; ви що є у школах, роз'їжджаєтеся додому – поміж народ. Майже в кожному селі нашого краю знаходиться якась могила, якась руїна, якийсь слід бувальщини, а до кожного з тих в'яжуться якесь предання, котре часто уже тільки старі люде запам'ятали; всюди співаються ... дуже важні пісні, з котрих не одна зо смертіє якого старця-сліпця навіки завмирає; всюди попадеся учити незвісне письменому чоловікови слово руське, котре повинно статись завданням твоєї праці, наша молода громадо» [4, с. 137].

Ніби продовженням цього заклику стала більша стаття К.Климковича «Збирання забитків усної словесности» (Вечерниці, 1862, Ч. 23,25,26). Вона відображає вже зрілий світогляд молодого публіциста, який чітко усвідомлює, що тогочасна ідеологія слов'янофільства, всеросійськості, жваво нав'язувана російськими науковцями та філософами, відволікає від національної справи, який вважає «розвій народности в її питомих границях головним завданням нашого післанства» [7, с. 139]. Автор розуміє, що «першими, на котрих лежить обов'язок працювати в проспіх народу, суть тії сили его, що

осягнули вищий ступень духового розвою – его інтелігенція» [7, с. 139]. Водночас застерігає: «Чуже обривання зробило з неї інтелігенцію космополітичну ... но її обов'язок буде тепер опята зближитися до народу, пізнати его, статись народною» [7, с.139]. Помітно, що К.Климкович залежав тоді від ідей П.Куліша, якого він згадує з піететом, що він розумів значення наукової праці М.Максимовича, І.Срезневського, А.Метлинського та П.Куліша і закликав своїх земляків-галичан наслідувати їхній приклад [7, с. 138 - 142].

У цей час К.Климкович підписується псевдонімом «Іван Хмара». Його вірші відзначаються високою ідейністю, твердою національною позицією. Можна однозначно підсумувати, що як лірик він надав галицькій поезії духу бойовитості, героїчної піднесеності, концептуальності, що було контрастом до того сентиментально-контемплятивного, розміряного її настрою, який домінував ще від творчості М.Шашкевича. Ось приклад такої поезії:

*...Все, відколи узнав я Русь,
Огнем в душі моїй затліло,
І я за діло-пісьнь берусь –
Малий уже берусь за діло,
Все, відколи узнав я Русь.*

*Я пламень-серце, пламень-душу
Тобі, родина, доки жив,
Нести у жертву хочу-мушу,
Бо через тебе получив
Я пламень в серце, пламень в душу!
(«О, хто малим неполюбив...»)
[10, с. 128]*

У №9 за 1863 р. К.Климкович опублікував власний вірш «На вічну пам'ять Тарасови» [8, с. 169 - 171], який був хоч і позначений епігонськими мотивами щодо Т.Шевченка в поетикальному плані, все ж демонстрував високу ідейну насаженість автора як щирого патріота.

М.Нечиталюк вважає, що К.Климкович з якихось причин приховував свою участь у «Вечерницях», і тому друкувався під псевдонімами або анонімно, зокрема під псевдонімом «Іван Хмара» та криптонімом «Кс. Кл.». Тоді він ще працював у москвофільській газеті «Слово» й, очевидно, не хотів відкрито декларуватися як учасник іншого, конкурентного видання. На цій підставі вчений припускає: «є можливість припускати авторство К.Климковича публікацій, ... непідписаних, серед яких йому могли належати ґрунтовні статті «Народ і словесність», «Роковини по Шевченкові», «До громади!», «Народні южноруські пісні в німецьких перекладах». Але науковець вважає це припущення ще не доведеним [15, с. 601].

Тоді ще не існувало чіткого ідейного розмежування між москвофілами й народовцями, які щойно формувалися як ідейно-культурницький рух. Як зазначає у своїх «Споминах з мого життя» Олександр Барвінський, саме К.Климкович вплинув на редактора «Слова» Б.Дідицького, щоб той надрукував у часописі історичні праці М.Костомарова, зокрема його «Две русские народности», поезії П.Куліша, О.Кониського та

ще й «кулішівкою» [1, с. 61]. Це промовляє про К.Климковича як вже впливового культурника тих часів, який постійно намагався розширити поле націотворчої діяльності. Цікавим є й таке свідчення О.Барвінського: на початку 1860-х рр. рукописний «Кобзар» Т.Шевченка був «дорогоцінним скарбом» громадських бібліотек, а в нього особисто був «Кобзар», переписаний рукою К.Климковича [1, с. 84]. Також О.Барвінський згадував, що К.Климковича сприймали як «незвичайно талановитого публіциста» [1, с. 93].

Очевидно, що зоряним став для К.Климковича період його редагування часопису «Мета» (1863–1865 рр.). «Мета» як «літературно-політичний вістник» була програмним виданням, яке мало замінити Кулішеву «Основу», яку щойно заборонила російська влада. К.Климкович відразу визначився щодо правопису: він чітко зорієнтувався на т.зв. «кулішівку», тобто принципи фонетичного правопису, які були кардинальним протиставленням до москвофільської правописної лінії, фатально зорієнтованої на етимологічну основу. Журнал мав чітку націотворчу й культуротворчу програму, багато уваги приділяв культурі Наддніпрянщини. Попри хворобу очей, К.Климкович все ж взявся спочатку вельми рвучко до справи й часопис набув належної мобільності. Правда, у такому форматі журнал протримався лише один 1863-й рік. Потім настала перерва на один рік, очевидно,

через хворобу головного редактора і загальну байдужість громади. У 1865 р. журнал відновився, але це було вже насамперед політичне видання.

У «Передньому слові» головний редактор наголосив, що буде триматися власної «тенденції», тобто ідеологічної лінії національного відродження, що прагне, аби «Мета» «була провідником і спомагачем гурту народного в його стремлінні к лучшому» [11, с. 175]. Гаслом журналу стали знамениті слова Т.Шевченка:

*«В своїй хаті – своя правда,
і сила, і воля!».*

К.Климкович зазначав: «Самостайна народна література і народньо-політичне становище – се єсть те поле, на которому ворошньою працею dokonується в народах великого діла. Що в других доводиться добре, те й в нас доведеться, бо ми, русини, по черзі другий народ в Слов'янщині» [11, с. 177].

Він декларував два головні принципи видання: «Збудованне самостайної народньої літератури на основі одностайного розвою народної річи в письмі і мові, і береженне від прямовання до якої-небудь іншої слов'янської словесности...

Заступованне гадки о народньому єдинстві і народній самостайности всего южноруського люду і одзисканне єго народньо-політичної чинности на законній дорозі – отже, з уважаннем двоїстих

династичних і государственних інтересів...» [11, с. 177]. Як бачимо, К.Климкович як ідейний лідер нової генерації патріотів послідовно малював перспективу творення самобутньої національної культури на ґрунті народної мови й органічного мистецтва, літератури і творення лінії політичної суверенності української нації.

У цьому моменті (нагадаємо, це йшов вересень місяць 1863-го року) виявилася кардинальна відмінність у громадянському мисленні наддніпрянських і галицьких українців: якщо перші обмежувалися у своїх офіційних деклараціях тільки думками про збереження автентичної народної культури (так принаймні свідчать усі статті публіцистичного змісту журналу «Основа» за ред. П.Куліша), то другі відразу за думкою про суверенність культури ставили тезу про змагання до політичної суверенності нації. Причиною такого ідеологічного поступу була загальна обізнаність та моральна солідарність із національно-політичними рухами інших малих і бездержавних народів Австрійської імперії, які своїм прикладом спонукали й галицьких українців до радикальнішого політичного мислення.

Перше, що вигідно відрізняло «Мету» від програми «Вечерниць», це набагато ширша культурологічна та суспільно-політична проблематики. І друге: в усьому відчувалося, що часопис промовляє від імені суверенної нації, що редколегія відчуває свою відповідальність за

національну культуру й вибудовує стратегію її розвитку.

У статті «Жива словесність (Присвітка)» К.Климкович ще раз звернувся до теми вивчення українського фольклору та етнографії, розтлумачуючи перед земляками засади цих наук. Це була своєрідна передмова до публікації народних пісень, зібраних А.Кобринським [5, с. 182 - 186].

У наступній статті того ж року «Дещо до становища Русі супротив ляхсько-московської борби», яка була передмовою до листа «Ляха з України» [псевдонім Павлина Свенцицького] до редакції «Мети», К.Климкович висловив важливу ідею щодо розуміння сутності нації. Зокрема він писав: «Сила народна, звичайно, сила органічна, способна єсть розвиватися тільки з розвитком організму народу, а чим більше розвитку сили поєдинчі, тим лучше для сього організму сил, котрий зветься людськість. Таким ділом інтерес самостайности якого-небудь народу єсть інтересом всеї людськості, або, виразніше сказавши, інтересом всіх організмів, складаючим разом сю органічну цілість, т.є. інтересом всіх народів, позакілько вони стоять на засаді загальної справедливости, себто заступатимуть право, а не привілею – принцип свободи, а не пановання» [3, с. 187]. У цій теоретичній тезі звучала концепція переваги ідеї нації над ідеєю династії, звучав заклик до солідарності бездержавних народів у їхніх змаганнях за свободу та рівноправність перед великими

імперськими державами, які тоді на 90% визначали долю Європи. Це показує К.Климковича не лише сентиментальним шанувальником старовини й етнографії, якими здебільшого були тоді українські патріоти, а як людину із задатками практичного політика й розумного теоретика.

Як редактор, К.Климкович поібав про публікацію в «Меті» гострих як на той час і концептуальних статей інших авторів, як накреслювали правильні перспективи перед українською нацією. Так, «Лях з України», тобто Павлин Свенцицький (1841 – 1876), натоді дуже цікавий та відважний культурник і публіцист з Наддніпрянщини, у листі «До редактора «Мети» («Мета», 1863 р., №3) малював картину утисків та русифікації в межах Російської імперії і закликів до солідарності поневолених народів. Участь П.Свенцицького в галицькому суспільно-культурному процесі – це ціле явище. Як польський патріот він брав участь у Січневому повстанні 1863 р.; зблизився з т. зв. хлопоманами, тобто шляхтичами, які під впливом В.Антоновича переходили в українську культуру. Переїхав до Галичини. Саме в редакції «Мети» відбувалися зустрічі й наради хлопоманів і галицьких народоців. П.Свенцицький приніс в Галичину антиросійські, антиімперські ідеї. Він пояснював галичанам ситуацію в підросійській Україні, розвіював їхні ілюзії щодо російського слов'янофільства та політики Петербурґа. Програмною метою

П.Свенцицького було поєднання польського та українського політичних рухів для спільної боротьби з Московією. Вважається, що саме він запропонував хоронім «Україна-Русь» як державницьку візію та ідеологему для українства. Був автором багатьох оригінальних творів, перекладачем, театральним діячем, редактором польськомовного часопису «Siolo», який розвивав українсько-польську культурну співдію. Пропагував спадщину Т.Шевченка в польському світі тощо. Тому факт співпраці П.Свенцицького із К.Климковичем є показовим в усіх сенсах.

Левко Гончаренко у статті «Значення Київського університету для українського народу» («Мета», 1863, №3) роздумував про шляхи консолідації української нації, моделював місто Київ як природній духовний, інтелектуальний та культурний центр національного відродження, обґрунтовував потребу польсько-української солідарності. Невідомий автор під псевдонімом «Голос з-над Дніпра» (можливо, це той же П.Свенцицький) у статті «Австрія і доля України» («Мета», 1864, №5) роздумував про потребу консолідації українського народу довкола ідеї розбудови й зміцнення Австрійської держави, моделював майбутню перебудову Східної Європи на випадок якихось великих зіткнень таким чином, щоб Правобережна Україна відійшла до Австрії. Інший невідомий автор у статті «Московські пророки на Україні» («Мета», 1865, №1) дотепно

й гостро критикував русифікаторську політику на Наддніпрянщині, позицію і погляди журналу «Вестник Юго-Западной и Западной России», в якому головним редактором був знаний великодержавник Ксенофонт Говорський (1811–1870), та газети «Киевлянин», яку редагував відомий шовініст Віталій Шульгін (1822–1888). Ще один невідомий автор у статті «Централізм московський» («Мета», 1865, №6) з чудовим історіософським та націофософським розмахом осмислював джерела, особливості та експансивність московського імперіалізму, доводив абсолютну розмежованість в ментальному та цивілізаційному планах русинської і московської націй. Ось зразок його мислення: «Государство московське було основане коротко перед государственным упадком Руси, було основане тоді, коли ще народности московської на світі не було, котра аж у ту нору розвиватись зачала, коли народність руська давно вже розвинулась було... Се єсть факт историчний, що народи московський і руський прийшли аж тоді в ближчий стосунок між собою (виділення автора – О.Б.), коли вже оба зовсім індивідуально розвиті були» [22, с. 282]. Цей автор вважав, що між росіянами й українцями існує така ж різниця, як між поляками й чехами [22, с. 282]. Він робив дуже проникливе й категоричне спостереження, що «[російська література] не єсть ані московська, ані руська, не єсть народна, тільки государственная, політична. Зложилися на неї три

елементи: церковно-слов'янська мова з своєю азбукою і правописом, московська мова своїм виговором, деякими граматичними формами і лексичним, великою частиною неслов'янським запасом, накінець руська мова своєю життєвистістю, своїм щирим слов'янським типом, своєю душею» [22, с. 283].

Той же П.Свенцицький під псевдонімом «С.Голод» подав три статті, які своїми назвами пояснюють широту й полемічність позиції «Мети». Це стаття «Дещо про кулішівку» («Мета», 1865, №6), яка доводила потребу відходу від етимологічного правопису в Україні, оскільки той наче прив'язував українську свідомість і культуру до російської й послідовне запровадження фонетичного правопису. Автор резюмував: «Кулішівка – то одно спасень від московського напору. Пускатись її, то хіба те, що у пропасть скакати» [17, с. 288]. У статті «Идея народньої рівноправности в Австрії» («Мета», 1865, №6) П.Свенцицький закликав до громадянської активності своїх земляків, апелюючи до австрійського конституціоналізму. У статті «Московська агітація» («Мета», 1865, №7) від дуже вдало й викривально полемізував з москвофільськими часописами «Страхопуд» і «Слово», показуючи їх як знаряддя в руках російського імперіалізму і робив такий висновок: «... московська агітація стремить до зправославлення і зрусифікування тим скоршого цілої руської Галичини ... московській партії нашій не залежить нічого на добру ні краю нашого, ні нашої

держави, бо вона глядить деінде... (виділення автора – О.Б.) Діло її – удержувати народ наш в нужді і сліпоті душевній, а господарство наше бодай пасивно – в клопоті. Будучи оруддям чужої політики, вони не сприяють ні просвіті народу, ні добру господарства. Тому видиться нам справедлива річ ... і найсвятіший наш обов'язок всіма силами боротися з ними яко небезпечними врагами, що напосілися відобрати нам народне життя наше...» [18, с. 296].

Сам К.Климкович дав у «Меті» низку концептуальних статей, які чітко окреслювали стратегічні завдання русинства / українства в Галичині. Так, у статті «Руська народна партія і її політична исповідь» («Мета», 1865, №1) він осмислював ідейно-політичне змагання між двома суспільними течіями в Галичині – москвофілами й народовцями, – загально пояснюючи культурну, світоглядну та політичну шкідливість першої і водночас малюючи перспективи перед другою. Цікаво, якими він бачив суспільні основи й джерела формування нового народовського руху: 1) це «остаток того гурту зо старшого покоління», що попри переможний тиск москвофільства у 1850-і рр., ідейний і моральний занепад, «своїм засадам вірний zostався»; 2) це ті полонофіли, які не приймали москвофільство категорично, але тепер зрозуміли можливості для руського національного відродження; 3) це «молодша генерація – учащася молодіж, з виїмком поодиноких, вся», пов'язана з галицьким духовен-

ством походженням та освітніми й культурними інтересами [12, с. 227].

Центральна думка цієї статті К.Климковича – це ствердження ідеї прогресивності австрославізму: «Віруємо накінець, що добро русинів у Австрії залежить від конституційного, повну рівноправність австрійських народів гарантуючого, на федеральних началах здобуватись маючого систему, за котрим, отже, русини ... з прочими народами Австрії обставати мають, скоро Австрія має статись могучим місійним государством на востоці, від чого будучина слов'ян загально, а руського народу особливо, зависить» [12, с. 228].

Ще концептуальніше тези про руський австрославізм розпрацьовані в статті К.Климковича «Федерація і її значення для Австрії» («Мета», 1865, №3). Стаття вражає широтою бачення міжнародної проблематики в Середній і Східній Європі, тверезістю мислення й оцінок, тонким аналітизмом. Насамперед важливо відзначити, наскільки правильно оцінює К.Климкович політику Росії: він раціонально пояснює, що вся її історія підтверджує факт, що московська держава й нація постійно стреміли до завоювання, упокорення та асиміляції сусідніх народів. Так було завжди й українці не повинні мати ілюзій щодо політики цієї імперії. Цікаво, що при цьому автор аналізує політичне звернення напів ліберальної російської газети «Свободное слово» і доходить висновку, що веломовні заклики росіян

до єдності слов'янських народів – це лиш «фантазмагорія» [13, с.246]. Чому? Тому, що офіційна політика Росії завжди розходиться із її деклараціями, московська нація прагне передусім асиміляції інших народів на рівні інстинкту. Він зазначав: «Московсько-урядовий деспотизм міг би легко замінитись в деспотизм московсько-народний» [13, с.247]. Тобто вже тоді галицький публіцист усвідомлював, що експансіонізм та шовінізм Московії живляться агресивною ментальністю самої московської народної маси. К.Климкович, аналізуючи факти історії, доводить, що Московщина завжди вела послідовну політику на «ослаблення» руського народу спочатку на Задніпрянщині (Лівобережній Україні), потім на Предніпрянщині (Правобережжі) з метою «єго положити вживцем в домовину» [13, с.250]. І, доходить висновку автор, передбачити відмову від цієї політики поки що неможливо [13, с.250-251].

Справжнім епіцентром для розвитку могутньої слов'янської федерації, на думку К.Климковича, може стати Австрія. Чому? Бо в сучасній Австрійській імперії нема «одного настільки могучого народу, котрий би ... занаміряти міг знівельовання всіх других народностей» [13, с. 251]. Прикладом, що Австрія є загалом толерантною державою, на думку автора, може слугувати сучасна історія Чехії і чеського народу, який в умовах тієї держави за кілька десятиліть зміг відродитися національно й навіть перейти в

наступ щодо німецького елемента на всій своїй етнічній території [13, с.251]. Приклад чехів зараз наслідують словенці, цілком малий народ [13, с.251]. Існуючий в Австрійській державі дуалізм між німцями й мадярами є хибною політикою, бо він завжди заводитиме цю державу в провалля. Натомість Австрія має відчувати себе місійною державою для всієї Середньої і Східної Європи, на що вказує її геополітичне розташування – географічні контури своєрідної фортеці на хребтах Карпат – від Чехії до Дунаю. Лише Австрія здатна дотримуватися принципів національної суверенності й толерувати національне відродження слов'ян, творячи правдиву «австрійську федерацію» [13, с. 252].

Центральною думкою статті К.Климковича «Дотеперішня політика русинів» («Мета», 1865, №2) є пропозиція, поки що декларативна, поділу коронного краю Галичина на дві частини – польську (Західна Галичина, де домінує польський етнічний елемент) і русинську (Східна Галичина, де домінує український етнічний елемент). Ця ідея стала наріжним каменем політики народів аж до 1914 р. І хоча її зреалізувати ніяк не вдавалося через впливи польських еліт на внутрішню політику австрійської влади, все ж вона слугувала значним мобілізаційним фактором для українства в краю, розвивала його політичне мислення. Стаття мала й велике морально-ідеологічне значення: автор пояснював, що кожна політика має опиратися на тверді принци-

пи, мати ясну мету, апелювати до конкретних завдань. Таким чином К.Климкович виховував нове покоління народівців, вчив їх бути послідовними і конкретними, що й, справді, прищепилося вже невдовзі до цього політичного табору.

Неабиякий талант К.Климковича як полеміста, публіцистичного сатирика, ідейного борця виявився у статті «Заказанне «Мети» (Причинок до характеристики старої ненародної партії)» («Мета», 1865, №3). Це була реакція на факт заборони часопису «Мета» для львівських семінаристів з боку керівництва Греко-Католицької Церкви, що було наслідком впливів москвофілів серед верхівки Церкви. Автор не просто показував підступність, брехливість, фальшивість поведінки москвофілів в Галичині, висміював їхні аргументи, власне, псевдоаргументи, а й пояснював роль національної ідеї, значення чіткої політичної позиції, творчої культурної стратегії, які реалізовувала «Мета» під його редагуванням, поволі перетворюючись на часопис всеукраїнського значення. До слова, з цієї статті ми довідуємося, що в 1865 р. «Мета» виходила накладом 500 примірників [6, с. 268].

Гадаємо, вже цей короткий огляд публіцистичної і редакторської творчості К.Климковича в часописі «Мета» переконує, що цей автор володів неабияким публіцистичним талантом, що він зумів підняти ідейний рівень народівського руху в Галичині. Це особливо добре видно, коли порівняти статті

К.Климковича із публікаціями, скажімо, Д.Танячкевича, які характеризуються хаотичністю думки, безпредметністю тверджень, порожнім багатослів'ям. Поряд з К.Климковичем як публіцист стояв хіба що Павлин Свенцицький, який, проте, був вихованцем польської школи публіцистики. Зазначимо, що до ідейного рівня «Мети» не змогли піднятися три наступні галицькі часописи народовців: «Нива» (1865) за редакцією К.Горбала, «Русалка» (1866) за редакцією В.Шашкевича, «Русь» (1867) за редакцією К.Горбала й Ф.Заревича. Інакше кажучи, період «Мети» як ідейного часопису галицьких народовців треба вважати етапним в історії розвитку національної ідеології українства.

На жаль, з різних причин К.Климковичеві не вдалося втримати видання «Мети» й українство втратило свою таку важливу трибуну. Ось як про це згадував Олександр Барвінський: «Громада [тернопільська – О.Б.] намагалася передовсім піддержати «Мету», що хилилася до упадку, бо задля неточности у видавництві і передплата не впливала так, що редактор Климкович, не маючи з чого жити, був приневолений позоставляти свою ідею. Громадяни пособили єму і редакційною помічю, і дрібними складками на печатанє та експедицію, а між іншим тернопільська Громада гімназистів надіслала 70 р., за що викуплено одіж Климковича і здержано упадок «Мети». (Москвофіли розповсюджували для знеславлення «Мети» вісти, що піддержують

її поляки). Справді, жаль нам було, щоби «Мета» упала, бо Климкович був незвичайно талановитим публіцистом, а єго політичні статті появлялися звичайно наперед у віденській слов'янській часописи «Die Zukunft», а опісля у «Мети» [1, с. 93].

Очевидно, нужда й слабкий стан здоров'я спонукали К.Климковича шукати собі опори в житті поза народовським рухом. Той же О.Барвінський писав про це так: «Редактор «Страхопуда» Йосиф Ливчак переманив до Відня Кс. Климковича, котрий тоді з недостачі прожитку пробував на селі в Струпкові, і з ним почав видавати «Славянскую Зарю», «журнал посвященный общеславянским интересам», щоби тим способом з підмогою найздібнішого журналіста розповсюджувати сю ідею в Австрії. Журнал сей виходив чистою московщиною та містив статті про «объединение славян», про «русский язык как средство объединения славян», а все те змагало, очевидно, до вмотання в сітку Росії слов'ян, а передовсім русинів і їх змосковщення. Але небавом Климкович вернув з Відня, бо «Славянская Заря», що почала виходити випусками двічі в місяць з додатком «Золотая грамота» з 1-им липня 1867 закінчила на 11-им випуску своє ествовання» [1, с. 95–96].

Тож можемо припустити, що головною причиною переходу К.Климковича в москвофільський табір була матеріальна. Водночас тут треба мати на увазі ще й той факт, який І.Франко назвав «не-

дбальством» і «браком партійної організації» загалом [19, с. 322], тобто недисциплінованість та певна безвідповідальність в характері цієї людини. Власне, приклади такої безхарактерності в середині XIX ст. серед галицького українства траплялися доволі часто, починаючи від знаменитого Івана Вагилевича, людини неабиякого таланту, який другу половину свого творчого життя, по-суті, здегенерував. Особа К.Климковича стоїть в цьому ж ряду.

У 1870-1872 рр. К.Климкович редагував у Львові часопис «Основа», який був організований з ініціативи тодішнього віце-маршала Галицького сейму народовця Юліана Лаврівського і мав за мету здійснити українсько-польське зближення. Така стратегія впливала з того, що головною небезпекою в краю розумілися москвофіли, натомість польські демократичні кола могли стати союзниками для русинів в загальному громадянському поступі. Правда, це здебільшого виявилось ілюзією. «Основа» не стала помітним явищем в історії української культури і політичної думки. Надалі К.Климкович через до сьогодні не до кінця з'ясовані причини не брав активної участі в народовському русі, вів самотницький спосіб життя. Великою мірою на ньому залишилася пляма підозри у відступництві через зв'язки із москвофілами. Проте наведемо одну підсумкову оцінку його діяльності, зроблену І.Франком, який все-таки мав певний пієтет до його доробку й таланту: «Між публіцистами

«Вечерниць» стрічаємо уперве ім'я Ксенофонта Климковича, що пізніше відіграв досить визначну роль в народовецькому русі, але зіпсував свою літературну кар'єру наглим переходом до москвофільського табору. Климкович потрудився також над перекладами деяких творів українців із російської мови, власне Гоголя і Куліша, а з його віршованих спроб найціннішим лишився гекзаметровий переклад першої рапсодії «Іліади». Між його посмертними паперами знайшлися проби німецьких перекладів деяких творів Шевченка та Марка Вовчка. Вони не варті друку, та все-таки характерні для того, що показують уже між тодішніми галицькими українофілами змагання бути посередниками між російською Україною і Західною Європою» [19, с. 318].

Тут додамо, що К.Климкович був чи не завзятішим і фаховим шанувальником і популяризатором творчості Т.Шевченка в Галичині. Він переписав і поширив у краю десятки Шевченкових поезій, постійно осмислював і поетизував Шевченка та його художні образи у своїх віршах, підготував багато матеріалів до 2-томника «Поезії Тараса Шевченка» (Львів, 1867).

Ще невивченим залишається Климковичів вклад в розвиток українського театру в Галичині, його участь в «Руській Бесіді». Очевидно, що ідейна позиція та деякі художні візії К.Климковича були взірцем для самого І.Франка. Принаймні явно видно, що той усвідомлював вагу чіткої політичної позиції пер-

шого великого народовця, розумів значення його антимосквофільських та антипольських виступів, за мотивом «Великих роковин» К.Климковича написав свої «Великі роковини», які стали маніфестом нового українства вже на початку ХХ ст., маніфестом української волювистості та героїки в понадчасових вимірах.

Висновки. Ксенофонт Климкович був одним із лідерів галицьких народовців першого покоління. Його постать вигідно вирізнялася на тлі тодішніх активістів національного руху вищим рівнем ідейності та культурологічного мислення. Редагування К.Климковичем часопису «Мета» стало етапом в розвитку правдиво національної української преси. Це видання можна вважати попередником знаменитої народовської «Правди», яка на довгі 30 років стала головною трибуною для діячів галицького національно-культурного відродження.

Як публіцист К.Климкович надав українському патріотичному рухові в Галичині принципівості, бойовистості, політичної виразності. Хоча його можливості були обмежені, в т. ч. через не виробленість української мови в тодішній Галичині та загальну провінційність культурної свідомості земляків. Попри те, що цей діяч не втримався в народовському русі з до кінця не з'ясованих причин, вплив його ідей та самої моральної позиції був значним. Тільки після К.Климковича в галицькому народовському русі

«Другої хвилі» могли з'явитися такі постаті, як Анатоль Вахнянин, Омелян Партицький, Юліан Романчук, Омелян Огоновський, Олександр Барвінський, Володимир Барвінський, Іван Пулюй, які вже чітко усвідомлювали завдання культурного та політичного характеру, що тоді, в 1860-1870-і рр., стояли перед нацією, які були морально готовими до тривалої та наполегливої боротьби за національне утвердження українства.

К.Климковича можна вважати першим реальним теоретиком української версії політичного австрославізму, який був в тих міжнародних умовах, які склалися від середини ХІХ ст., цілком позитивною програмою правдивої консолідації та ідеологічного зміцнення слов'янських та інших бездержавних народів Середньої та Східної Європи і їхнього протистояння наступові Російської імперії в цьому макро-регіоні.

Саме К.Климковича можна вважати першим ідеологом самостійництва в народовському русі 1860-х рр. Його чіткі політичні декларації, уважна аналітика міжнародних проблем, суворий критицизм стали суттєвим ідейним поштовхом для молододі генерації галицького українства.

Головні статті К.Климковича на політичні теми вартують того, аби і бути передрукованими окремим збірником, й увійти до історії розвитку політичної думки українства ХІХ ст. як хрестоматійні.

Список використаних джерел

1. Барвінський О. Спомини з мого життя: Частина перша і друга. Нью-Йорк-Київ: Смолюскіп, 2004. 528 с.
2. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині в 60-тих рр. XIX в. Львів: НТШ, 1917. 266 с.
3. Климкович К. Децо до становища Руси супротив ляцько-московської борби. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 186-188.
4. Климкович К. До молоді громади! *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 136-137.
5. Климкович К. Жива словесність (Присвітка). *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 182-186.
6. Климкович К. Заказанне «Мети». Причинки до характеристики старої ненародної партії. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 261-270.
7. Климкович К. Збирання забитків усної словесности. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 138-142.
8. Климкович К. На вічну пам'ять Тарасови. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 169-170.
9. Климкович К. Найдений скарб. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 134-136.
10. Климкович К. О, хто малим не полюбив... *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 127.
11. Климкович К. Переднє слово. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 175-178.
12. Климкович К. Руська народна партія і її сповідь. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 223-228.
13. Климкович К. Федерація і її значенне для Австрії. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 243-253.
14. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців: 1848–1914. Львів 1926.
15. Нечиталюк М. Примітки та коментарі. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 556-667.
16. Переднє слово *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 126-127.
17. С. Голод [П.Свенцицький]. Децо про кулішівку *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 285-288.
18. С. Голод [П.Свенцицький]. Московський централізм. Допись із Підгір'я *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 291-196.
19. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1895 р. // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, 1982. Т. 41. С. 194-470.
20. Франко І. Стара Русь // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т.* Київ: Наукова думка, Т. 37. С. 79-110.
21. Харчук Р. Шевченко, його читачі й нечитачі у XIX столітті. Київ: НАН України, 2021. 267 с.
22. Централізм московський. *Українська преса: Хрестоматія*. Львів, 2002. Т. II: *Преса Галичини 60-х років XIX ст.* С. 278-285.

References

1. Barvins'kyi O. Spomyny z moho zhyttya: Chastyna persha i druha. New York-Kyiv: Smoloskyp, 2004. 528 s.
2. Hordyns'kyi Ya. Do istoriyi kul'turnoho y politychnoho zhyttya v Halychyni v 60-tykh rr. XIX v. Lviv: NTSH, 1917. 266 s.
3. Klymkovych K. Deshcho do stanovyshcha Rusy suprotyv lyats'ko-moskovs'koyi borby. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. Т. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* S. 186-188.
4. Klymkovych K. Do molodoyi hromady! *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. Т. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 136-137.

5. Klymkovych K. Zhyva slovesnist' (Prysvitka). *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 182-186.
6. Klymkovych K. Zakazannye «Mety». Prychynok do kharakterystyky staroyi nenarodnoyi partiyi. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 261-270.
7. Klymkovych K. Zbyrannya zabytkiv usynoi slovesnosti *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 138-142.
8. Klymkovych K. Na vichnu pamyat' Tarasovy. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 169-170.
9. Klymkovych K. Naydenyi skarb. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. Tom II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 134-136.
10. Klymkovych K. O, khto malym ne polyubyv. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 127.
11. Klymkovych K. Perednye slovo. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s.175-178.
12. Klymkovych K. Rus'ka narodna partiya i yeyi yspovid'. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 223-228.
13. Klymkovych K. Federatsiya i yeyi znachennye dlya Avstriyi. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 243-253.
14. Levyts'kyi K. Istoriya politychnoyi dumky halyts'kykh ukrayintsiv: 1848–1914. Lviv, 1926.
15. Nechytalyuk M. Prymitky ta komentari. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 556-667.
16. Perednye slovo. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. Tom II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 126-127.
17. S. Holod [P. Svetsyts'kyi]. Deshcho pro kulishivku. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. Tom II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 285-288.
18. S. Holod [P. Svetsyts'kyi]. Moskovs'kyi tsentralizm. Dopyt' iz Pidhirya. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 291-196.
19. Franko I. Narys istoriyi ukrayins'ko-rus'koyi literatury do 1895 r. // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 1986. T. 41. s. 194-470.
20. Franko I. Stara Rus' // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50-ty t.* Kyiv: Naukova dumka, 1982. T. 37. s. 79-110.
21. Kharchuk R. Shevchenko, yoho chytachi y nechytachi u XIX stolitti. Kyiv: NAN Ukrainy, 2021. 267 s.
22. Tsentralizm moskovs'kyi. *Ukrayins'ka presa: Khrestomatiya*. Lviv, 2002. T. II: *Presa Halychyny 60-kh rokiv XIX st.* s. 278-285.

ШЕВЧЕНКІАНА У ГАЛИЦЬКІЙ ПРЕСІ 1860-Х РОКІВ ЯК ПРОЛОГ СОБОРНОСТІ

У статті проаналізовано шевченківський дискурс у пресі Галичини 60-х рр. XIX ст. в аспекті впливу культу поета на процес об'єднання української нації. Постать Шевченка стала одним із ключових факторів, що сприяв побудові самостійної української держави, однак формування ідеї соборності ускладнювало тривале перебування українців в межах різних імперій – Австро-Угорщини та Росії. Культ Шевченка в Галичині вивчався переважно в історичному аспекті через систематизацію фактів про проведені урочистості, їх організаторів, видавничу репрезентацію поета. У запропонованому дослідженні базовим є пресознавчий підхід, що передбачає аналіз контенту часописів «Вечерниця», «Вістник для русинів Австрійської держави», «Мета», «Правда», «Русалка», «Русь», «Сіою». Процес поетапного усвідомлення галицькими русинами національної єдності з українцями Наддніпрянщини, як і полеміка довкола нього, досліджується на основі аналітичних, дискусійних і хронікальних матеріалів, фрагментів поетичних текстів, що формують картину внутрішніх ідеологічних конфліктів і боротьби українців за власні права з політично сильнішими сусідами. Щорічні шевченківські святкування, започатковані в Галичині 1862 р., спричинили потужний суспільний резонанс і міжпоколінні конфлікти – протистояння між москвофілами та народовцями, до яких належали Федір Заревич, Євген Згарський, Ксенофонт Климкович, Данило Танячкевич і Володимир Шашкевич, одним із проявів якого було правописне маркування. Оприсутнення Шевченка у пресі відбувалося також через публікацію його поетичних текстів, біографічних відомостей та спогадів про нього. Пресові матеріали 60-х рр. XIX ст. стали наріжним каменем формування культу Шевченка, сприяли зросту національної самосвідомості: ім'я поета стало своєрідним прапором визвольних змагань.

Ключові слова: культ Шевченка, галицька преса XIX ст., народовці, москвофіли, соборність національна єдність.

Mariana KOMARYTSIA

*Doctor of Philology, Senior Researcher Associate,
Head of the Department of Ukrainian Periodicals
Research of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
komar_mar@ukr.net*

SHEVCHENKIANA IN 1860S GALICIAN PRESS AS PROLOGUE TO NATIONAL UNITY

The article analyses Shevchenko-related discourse in the Galician press of the 1860s in light of the influence the poet's cult had on the unification of the Ukrainian nation. Shevchenko as a public figure became one of the key factors that contributed to the emergence of an independent Ukrainian state, but it was hard for the idea of unity to take root due to the fact that Ukrainians had long been separated between two empires – Austria-Hungary and Russia. The cult of Shevchenko in Galicia has been studied mainly from the historical perspective by systematising facts about the relevant celebrations, their organizers, representation of the poet in publications. This study is based on the Press Studies approach, focusing on the analysis of the content of periodicals such as *Vechernytsi* (Вечерницъ), *Herald for the Ruthenians of the Austrian state* (Вѣстник для русинів Австрійської держави), *Meta*, *Pravda*, *Rusalka*, *Rus*, *Slovo*, and *Sioło*. The process of gradual awakening of Galician Ruthenians to their national unity with the Ukrainians of the Dnieper region, as well as the surrounding debates, are researched on the basis of analytical, discussion and chronicle materials, as well as fragments of poetic texts that make up a picture of internal ideological conflicts and Ukrainians' struggle for their rights against stronger neighbours. The annual celebrations to honour Shevchenko that were initiated in Galicia in 1862 sparked massive public response and intergenerational conflicts – i.e. confrontations between *Moscophiles* and *Ukrainophiles* (so called *populists*), which included Fedir Zarevych, Yevhen Zharskyi, Ksenofont Klymkovych, Danylo Taniachkevych, and Volodymyr Shashkevych (one of its manifestations was spelling marking). Shevchenko's presence in the press was also realized through the publication of his poetic texts, biographical information, and memoirs about him. Press materials of the 1860s proved to be the cornerstone for the emergence of the cult of Shevchenko and contributed to the development of the national identity while the poet's name turned into a banner for the liberation struggle.

Keywords: the cult of Shevchenko, the Galician press of the 19th century, Ukrainophiles, Moscophiles, the unity of the nation.

Постановка проблеми. Тривале перебування українців в межах різних імперій – Австро-Угорської та Російської – ускладнювало процес формування національної єдності як передумови самостійної держави. Постать Шевченка стала одним із ключових факторів, що сприяв цьому формуванню через щорічні шевченківські святкування, започатковані в Галичині вже в першу річницю смерті поета. Водночас ці культурні акції увиразнювали міжпоколінні конфлікти, ідеологічне протистояння, відображені в українській пресі того часу. Політичні розбіжності між москвофілами та народовцями засвідчувало неоднозначне ставлення до проведення урочистих панахид у Львові, Перемишлі, Відні, а згодом інших містах. Унікальність збереженої донині традиції щорічних шевченківських святкувань (перенесені після 1914 р. з 10 на 9 березня) засвідчує дослідження її «фундаменту», наріжним каменем якого була ідея соборності.

Аналіз досліджень. Процес запровадження культу Шевченка в Галичині науковці вивчали переважно в історичному аспекті, систематизуючи факти про те, коли, де і за яких обставин відбувалися урочистості, хто був їх організатором, який суспільний резонанс вони викликали і як це впливало на суспільно-політичну ситуацію. Серед досліджень варто згадати як праці вчених ХХ ст. – Михайла Возняка «Народина культу Шевченка в

Галичині» (1911), Василя Щурата «Галичина і Шевченко» (1914), так і сучасних дослідників – книгу «Тарас Шевченко і Галичина. Статті і матеріали» (2014, упорядник і редактор Феодосій Стеблій) та рецензію Василя Гориня на неї п. н. «У Шевченкове двохсотліття», колективну розвідку Дмитра Каднічанського, Миколи Литвина, Остапа Середи, Феодосія Стеблія, Любомира Хахулі «Вшанування пам'яті Тараса Шевченка в Галичині» (2014), наукову студію Богдана Якимовича «Тарас Шевченко і Галичина: від першого знайомства до наукового зібрання поетичних творів (Штрихи до галицької видавничої Шевченкіяни)» (2015). У статті Лідії Сніцарчук «Шевченкіана журналу “Правда” (Львів, друга половина ХІХ ст.)» (2014) увагу звернено власне на пресознавчий аспект і подано докладні бібліографічні відомості про корпус шевченківських публікацій у часописі.

Мета статті. Запропоноване дослідження має на меті висвітлити не тільки факти формування культу Т. Шевченка в Галичині упродовж 60-х років ХІХ ст., а перш за все простежити на основі аналізу контенту таких пресових видань, як «Вечерниця», «Русь», «Мета», «Правда», «Русалка», «Вістник для русинів Австрійської держави», «Sioło» та різних його інтерпретаційних версій процес усвідомлення галицькими русинами національної єдності з українцями Наддніпряни. Більшість авто-

рів, висвітлюючи хроніку проведення шевченківських святкувань, опиралися переважно на публікації газети «Слово» (Львів, 1861–1887), тому розширення пресового простору як джерельної бази дослідження – залучення маловідомих заміток, хронікальних матеріалів та поетичних текстів – дасть змогу відкрити нові грані розбудови концепту соборності в українських національно-визвольних змаганнях.

Виклад основного матеріалу.

У духовному спадку Шевченка кожне покоління відкриває щось своє, закрите від попередників обрієм часу, бо життя та творчість поета тісно пов'язані з питанням екзистенції нації. І хоча геній Шевченка підносив його вже понад головами сучасників, він піднімається все вище, бо «великий поет у свідомості свого народу стає живим, вічно оновлюваним мітом» [27, с. 284] (за висловом Євгена Сверстюка). Формування культу Шевченка на теренах Галичини органічно вливалось у процес пошуку галицькими русинами власної національної самототожності поміж рухомими векторами складних взаємовідносин з іншими, перш за все сусідніми, народами. Шевченко став якорем, що зумів втримати українців від асиміляції в інтернаціональному морі, розставив національні пріоритети в історії та окреслив напрями побудови «своєї хати». Культ Шевченка – це об'єднуючий фактор для українців Галичини та Наддніпрянщини:

традиція щорічного вшанування пам'яті поета панахидами та літературно-мистецькими вечорами, започаткована в 60-х роках ХІХ ст., тривала аж до 100-літнього ювілею, а з часом українці почали збиратися у день народження Шевченка. Василь Щурат у розвідці «Галичина і Шевченко» наголошував: «Культ, яким український народ окружив свого Генія, відразу став одним ярким способом маніфестування єдності народу в стремліннях до зреалізованя своїх основних національно-політичних і культурних ідей» [34, с. 2-3].

Процес входження Шевченка у галицький суспільний простір документує перш за все тогочасна преса – часописи «Русь», «Вечерниця», «Мета», «Правда», «Русалка», «Вістник для русинів Австрійської держави», «Sioło». Багато опублікованих матеріалів зафіксував двотомний покажчик «Т. Г. Шевченко. Бібліографія літератури про життя і творчість (1839–1959)», монографії та статті. Однак нерідко «поза кадрами» залишаються цікаві коментарі, хронікальні матеріали, фрагменти поетичних текстів, що дають змогу глибше зрозуміти вплив його слова на процес кристалізації нації як в аспекті самоусвідомлення, так і боротьби за власні права з політично сильнішими сусідами.

«Формування культу Т. Шевченка в Галичині розпочалося після його смерті. Про закінчення життєвого шляху українського поета першою повідомила в короткій замітці львівська польська газета “Głos”

за 22 березня 1861 р. (ч. 67), а вже пізніше, "Слово" 27(15) березня 1861 р. (ч. 15) – у повідомленні українського часопису прізвище поета писали Шевченко» [35, с. 357], – відзначає Б. Якимович у контексті дослідження видавничої шевченкіани в Галичині. Одним із перших у 60-ті рр. XIX ст. відгукнувся про Шевченка часопис «Вечерниць». Національну орієнтацію видання декларував фонетичний правопис, тематичні обрії публікацій і прізвища редакторів – Федора Заревича й Володимира Шашкевича. На шпальтах «Вечерниць» побачили світ багато поетичних творів Шевченка, зокрема «Вѣдьма», «Гамалѣя», «Неофити», «Прологъ до поемы "Гайдамаки" Т. Шевченка», «Русалка», «Суботѣвъ», «Чернець (П. А. Кулѣшу)», «Плачъ Ярославни» та ін. В першу річницю відходу поета ч. 4 часопису відкривав вірш Е. Згарського «Въ день смерти Тараса Шевченка», що починався словами:

*Не пѣсня козацька зъ буйнои Вкраины
По за Карпаты днесъ загула.
Не радѣсть – вѣсьльє на горы, долины
Звѣщає вона зъ села до села
[9, с. 1]*

А через рік ч. 9 відкривав вірш Климковича «На вѣчну память Тарасови», що завершувався словами:

*И – съ попелу фениксъ – съ сієи руины
Таки ще воскресне доля Украины!
[14, с. 1]*

Ці ключові сентенції, які наче об'єднують обидва тексти, засвідчують розуміння соборного характеру творчості поета і того, що протистояння з місцевими москвофілами є частиною подальшої серйознішої боротьби.

Докладніше історію появи «Вечерниць» у контексті зв'язку з по статтю Шевченка розкриває допис В. Шашкевича «Мости Великі 8 червця 1867» у газеті «Русь»: як молодь копіювала і з захопленням читала уривки з «Кобзаря», які «пильно переписував п. Тянькевичъ», як визрівало переконання про необхідність прийняття «українського наречія за основу дальшого розвитку нашої літератури», як автор статті та Заревич, Згарський, Климкович і Тянькевич склали громаду народовців. Видання «Вечерниць» вони розпочали фонетичним правописом, що було тоді «чистою неможливістю», але активно підтримувалося молоддю, незважаючи на агітацію, яку москвофіли розгорнули по селах, особливо серед священників. Полемізуючи з опозиційним «Словом», В. Шашкевич не без іронії зауважував, що Дідицький змінив ім'я Теодозій на Богдан, бо бачилося йому, що він справжній руський гетьман, який має покликання довершити те, що не зробив Богдан I – «злучити галицько-руський народъ ізъ московськимъ не тільки політично, а й мовно» [33, с. 3]. Подібний закид висловлено в іншій статті – «Слово на часі» – в тій же «Русі»: «Відъ 1862 року ми працювали надъ тимъ, щоби відгородитись разъ на

завше відъ хижої Москви, [...] Щоби зірвати сей послідний мість, котрий лучивъ насъ зъ Москвою, а через котрий нові Богдани силкуються повести насъ старимъ Богдановимъ шляхомъ – ми залишили писати правописомъ етимологичнимъ, [...] безумовно прийняли наріччє, котримъ писавъ незабутний намъ Тарасъ [...] за основу дальшого розвитку нашої літературної мови и щоби не робити ніякого розділу въ народі [...]» [28, с. 1].

З метою ближчого ознайомлення галицького читача з постаттю Шевченка редакція «Вечерниць» передрукувала з «Основи» статтю Пантелеймона Куліша за підп. Хуторянинъ «Чого стоить Шевченко яко поетъ народній» [17] та авторську інтерпретацію Климковичем статті Жемчужникова з «Основи» «Згадка за Шевченка, его смерть и похорони» [7]. Найґрунтовнішою є відома полемічна стаття Д. Танякевича «“Слѡвце правды Dziennik-ови Literack-ому» про нашого батька Тараса Шевченка» [32], підписана псевдонімом Будеволя, що друкувалася від 1 листопада 1862 р. до 10 січня 1863 р. Своєрідним продовженням полеміки можна вважати статтю «Мы и вони» – це була відповідь на допис опонентів «Jeszcze jedno słowo o Szewczeńce». Зверхній тон – звичне для польської преси явище і належить до «невсыпущихъ богоспасаемыхъ намѣреній польскои претенціональности въ справѣ руськѡй» [20, с. 22], тому редакція схильна вважати, що колеги-журналісти не так не розуміють

їх, як радше не хочуть розуміти, що йдеться про відродження України, а не про польсько-руське єднання задля відродження Польщі. Тож подібно, як «нашому Тарасові» було байдуже, що про нього чужі думають і як його розуміють, «такъ и мы по его идеѣ дѣлаемо» [20, с. 30]. Упродовж 1863 р. у «Вечерницях» побачили світ біографічні матеріали про Шевченка [18], редакція інформувала про переклади деяких його поезій сербо-хорватською, а поеми «Катерина» – чеською мовою [10]. Хронікальні матеріали теж засвідчували політичну контроверсію у суспільному житті. Редакція «Вечерниць» ставить у приклад віденському «Вѣстнику» німецькомовний «Krakauer Zeitung», що безсторонньо інформував про «панахиду за руського поета [Тараса] Григоровича Шевченка, въ которой всѣ станы участвовали» [4, с. 88]. Німецькій урядовій газеті не цікаво, в якій саме церкві була панахида та чому, натомість «Вѣстник» вимагає своєрідної «легитимації малорусинства» її учасників, хоч він і не поліція. Йдеться про замітку в «Вѣстнику» за 18 березня: «Дня 10 Марта яко въ день смерти Шевченъка заповѣжень былъ декламаторскій вечеръ въ Бесѣдѣ; понеже однако жкійсь Д. Косньерскій запросилъ въ той самъ день на отправу за Шевченка въ церкви православної, то вечеръ декламаторскій отложено. При той способности смѣемо запытати Васъ, пане Косньерскій: кто Вы? як давно пристали до Русинѡвъ? яка Ваша легитимація

що до того мало-русиньства?...» [19, с. 70]. Докладніше претензії редакції розкриває допис «Зъ Стрыйского» в наступному числі. Автор його розповідає, що представники місцевої громади приїхали до Львова, дізнавшись про запланований на 10 березня літературний вечір на честь Шевченка в залі «Руської Бесіди», однак їхали даремно, і принагідно радить розмежовувати літературу та релігію, бо, мовляв, католики не повинні брати участь у православних богослуженнях [8, с. 74-75]. Керівництво «Руської Бесіди» так і не провело шевченківського вечора, тож студенти на знак протесту «зобов'язалися взаємно не ходити в казино, котре перестало бути народнымъ» [4, с. 88]. Автори сучасної розвідки «Вшанування пам'яті Тараса Шевченка в Галичині» зазначають, що ймовірно «ідея проведення шевченківських поминальних богослужінь з'явилася у Львові під впливом звісток про таке ж вшанування роковин поета у Петербурзі та на Наддніпрянщині, які вміщувала газета "Слово"» [11, с. 12] і це була громадська маніфестація історичної та національної єдності Галичини з Наддніпрянщиною.

Часопис «Мета» опублікував 1865 р. допис про відзначення у Львові четвертих роковин смерті «великого віща Тараса Шевченка»: «Надъ тетраподомъ красувався у лавровому вінку великий малеваний портретъ Тараса, а узверх него вносився чорний грецький хрестъ, побідне знамя віри Христової, яко знамя побіди идеї народнєї – идеї

Тараса» [23, с. 62]. Прагнення до єдності українських земель увиразнював напис «Доки Дніпро гудітиме, доки Карпати зеленітимуть, не забудемъ тебе, батьку, рідні діти України». Під час парастасу зазвичай роздавали літографовані портрети поета та присвячені йому вірші. Серед учасників була «интеллигенція всякого стану», військові та гімназійна молодь, незважаючи на заборону катихитів. Запланований літературний вечір не відбувся, бо виділ «Руської бесіди» як власник великої залі в Народному Домі, для яких Шевченко, «як сіль в оці», не дав дозволу організаційному комітету. Натомість 10 березня відбувся музично-декламаційний вечір у Перемишлі, про хід якого інформує наступне, 3-тє, число «Мети». Щоб підкреслити український характер акції Перемишль названий княжим городом. Також подано програму урочистостей, в якій були твори Шевченка, Осипа Юрія Федьковича, Амвросія Метлинського, Сидора Воробкевича, Ксенофонта Климовича. Саме тут, як відомо, було вперше виконано гімн «Ще не вмерла Україна», авторство якого приписували Шевченкові. Таким чином, висновує автор: «Повищий ретельний описъ хай послужить яко спростованне несправедливої дописі про той вечіръ, поміщеної въ 18-мъ числі "Слова"» [36, с. 81]. Д. Танячкевич у заключній промові, відзначаючи унікальну роль поетового генія, діла якого «надто маєстатичні», щоб глянути на них сміливим оком, наголошував: «Любуйся-жъ, дорога наша

Галицька земле, славою поета, нехай вона по усіх Твоїх куткахъ, мовъ те завіщанне грядущої щасливої долі Русі-України, голосно одбивається о високі Карпати, нехай усяка душа приймає завітъ великого Тараса...» [31, с. 88]. Шевченківські матеріали були настільки резонансними, що питомцям семінарії заборонили передплачувати й читати «Мету», тож редакція ставить риторичне питання, наскільки таке розпорядження відповідає духові Христових заповідей [13].

Редактор і видавець «Мети» Климкович, прагнучи перетворити часопис в «огнище руської народної ідеї» [15, с. 3], окреслив шлях до мети Шевченковими словами «Въ своїй хаті – своя правда, и сила, и воля!», які стали епіграфом до усіх чисел. На відміну від «Вечерниць», у «Меті» публікувалося порівняно небагато поетових творів («Мені однаково», «До Миколи Костомарова», «Завіщанне» – усі в ч. 4 1863 р.), однак його ім'я виразно присутнє у текстах: це, зокрема, поетичні вкраплення, що використовувалися у текстах статей як політичний аргумент. Д. Тянячкєвич (за підп.: Невідомий зъ-по-міжъ гурту) у статті «Письмо до громади» зауважував у контексті домінування серед українських селян песимістичних настроїв і тотальної недовіри до будь-якої влади, що такий стан мусить бути наслідком якоїсь серйозної історичної травми. Мати, колишучи дитину, плаче над нею, вона плаче над сином, який іде в рекрути, селянин заливається до безпам'ятства горілкою в корч-

мі, тож «коли споглянемъ на все те окомя яснимъ и не зъ горда, то й не станемъ шукати того, “що немає ні на небі, ні за небомъ, ні за синімъ моремъ” (Шевченко)», а хід нашого селянського життя видається послідовністю таких поважних дій, що не соромно й філософу над ними роздумувати [30, с. 248]. Ці слова стали пророчими, бо, зрештою, таким філософом можна вважати Василя Стефаника.

Запорукою державної єдності є єдність мовна й літературна: ширше цю тезу обґрунтував у «Меті» Омелян Гороцький. Національна складова тісно корелює з духовною і опирається на авторитеті провідників: «Языкъ народній – то найвищий даръ Божий, и гріхъ нимъ помітувати. Маємо Шевченка, маємо Куліша – ударьмо передъ ними поклінъ... На кінець є отсе зрадою народнею уживати впростоъ языка московського, такъ само, якъ зрадою було-бъ уживати языка ляцького» [5, с. 277], – наголошується у статті «Дві літератури руські въ Галичині». Тому галицькі русини прямують поруч з Україною до «єдності літературної, а через те – всенародної» [5, с. 275], що є запорукою політичного майбутнього нації.

У контексті згаданої й більш ніж актуальної на той час полеміки щодо мовно-правописного питання, стаття «Ні ь ні ы. Зъ чужини. Кінець цвітня 1867» в газеті «Русь», спрямована проти тих, хто скарікатеризував московську мову і пропагує її як «галічское наречіє» разом із тезою про один народ (дод. до ч. 80

«Слова» 1866, Львовъ, с. 3) [22, с. 3]. Оминаючи відому мовознавчу сутність полеміки, варто відзначити факт, що як аргумент автор використовує власне слова Шевченка з «Посланія і мертвим і живим»:

*У чужому краю
не шукайте, не питайте,
того, що немає
і на небі, а не тільки
на чужому поли...*

Фактично текст «Посланія...» служить ключовою сюжетною ниткою в полеміці з москвофілами: послідовне наведення поетових рядків перемережане з аргументаційним полем критики різних аспектів діяльності опонентів, бо «славні учені», яких хвалить «Слово», – це «раби, підніжки, грязь Москви», «славні Брути». У контексті дискусії про роль інтелігенції як освіченої верстви супроти народу стаття «Задача наша» у тій же «Русі» генералізує роль Шевченка як того, хто відкрив очі селянам на те, що вони є народом, який «має свої права и свою силу, и волю» [6, с. 1]. Перегукується із цими висновками і стаття «Слово на часі», полемічне вістря якої спрямоване проти москвофілів та етимологічного правопису. Для редакції «Русі» фонетичний правопис – це мова, якою писали Шевченко та його соратники, а редакція «Правди» вже в першому числі доводила «Галичанину» (додаток до «Слова») недоцільність публікації Шевченкових творів етимологічним правописом [29], вказуючи водночас на його різючу відмін-

ність від максимовичівського, незважаючи на задекларовану спадкоємність [3, с. 8]. У «Правді» в 60-ті роки теж публікувалися Шевченкові твори: нерідко вони відкривали чергове число газети або ж друкувалися поміж іншими текстами, зокрема «Петро Дорошенко», «Марку Вовчку», «Великий льох». Редакція вмістила у двох подачах перекладену з російської автобіографію поета, написану для читачів «Народного Чтенія» [1], передрукувала у двох числах статтю П. Куліша «Гадки при святкованню осьмих роковин Шевченкової смерті» (без зазначення авторства), в якій проведено розлогу історичну паралель між поневоленням українців Польщею та Росією і водночас між політичною орієнтацією української шляхти та простолюддя: «От же гайдамацтво, що вибилося из під Польщи, відцуравшись рідних панів Українських, чує знов Українську долю: чує наругу Московську над правом чоловіка, яко истоти честивої, и пам'ятає, скільки Москаль вицідив з України крові залізом і кнутом, поки ёго divide et impera порізнило Українців и зробило їх мовчущими рабами» [16, с. 110]. Шевченко постає своєрідним маркером українства як в Наддніпрянщині, так і в Галичині, бо не можна «звіритись» людині, яка не шанує поетового слова.

Цікава пропозиція була висловлена в замітці «Дорогѹ земляки славнѹ Галичане!» під рубрикою «Допись зь Подѹля» у часописі «Русалка» напередодні п'ятої річниці – з метою увічнення пам'яті Шевченка зібра-

ти гроші, покласти їх в банк, а на відсотки утримувати бідну молодь: заснувати стипендію або ж бурсу імені Шевченка, з цієї суми можна було б організувати і щорічні шевченківські урочистості [24, с. 37]. А в лютому редакція вмістила вірш О. Кониського за підп. Перебендя «Памяти великихъ. Въ роковини смерти Тараса Шевченка», вірш К. Климковича «Тарасовъ на вѣчную память! В пятѹ роковини ёго смертѹ», статтю «Роковини смерти Тараса Шевченка» про те, як «грумада наша не жаловала нѹ труда, нѹ гроша, щобъ обходити те свято, якъ тѹлько можна велично» [26, с. 74], і розповіла, як в Руському театрі було представлено драму «Назар Стодоля». З огляду на чергові перипетії із залю Народно́го дому, поставлено у приклад українську громаду у Відні, яка зуміла не тільки організуватися, а й залучити іноземних гостей. Докладніше про це – у статті «Пяті роковини смерти Тараса Шевченка у Відні (Уривокъ зъ життя Віденськихъ Русинѹвъ)». Шлях від задуму до втілення був тернистим: організаційному комітету відмовили в аренді зали «Бесѹди слов'янської» через підступи ворогів, але «...славянські Брати, пізнавши, якъ ихъ оманено, приобіцяли, що де би ми вечорниці спрявляли, громадно прийдуть, и по силамъ до більшого прославлення сего музикально-декляматорського вечора причиняться» [25, с. 86]. Вечір було проведено у залі готелю «Під зеленою брамою», а святкова програма знову ж завершувалася піснею «Ще не вмерла

Україна». Вшанувати поета зібралось понад 300 осіб.

Шевченко оприсутнений і на шпальтах такого нетипового видання, як «Sioło», редактором і видавцем якого був Павлин Свенціцький, виходець із Наддніпрянщини. Ідея була не нова: 1861 р. у часописі «Dziennik Literacki» у латинській транскрипції побачили світ Шевченкові вірші «Стоїть в селі Суботові» та «Сон» («На панщині пшеницю жала»). Вже перше число «Sioła» відкриває поема Шевченка «Kateryna», згодом були опубліковані «Najmuscza», «Neofity», «Torola», «Kalyna [Чого ти ходиш на могилу...]» та ін., а також «Kataryna» – драматична адаптація Шевченкового тексту авторства редактора за підп. Павло Свій, написана ще 1862 р., а опублікована в 1866–1867 рр. Атмосферу панахиди, що відбулася у православної церкві, передає допис «Paryż 26 Stycznia 1867 r.»: незважаючи на сумну атмосферу дійства, поетове слово – це перш за все заклик до подальшої боротьби. Шевченко був справжнім кобзарем, що зв'язав, як струни, душу й серце народу та грав на них, а відлуння його пісні не змовкне, бо воно вказує дорогу не тільки українцям, а всьому слов'янству [37]. Ще одна згадка про поета виринає у публікації про рукописи Івана Вагилевича: автор її зауважує, що судячи з тексту поеми «Кавказ», переписаного рукою вченого, він добре не знав «мови люду Наддніпрянщини» [38].

Символічно, що рік 100-літнього ювілею з дня народження Шевченка співпав із початком Першої світової

війни, що принесла з собою крах імперій, створення нових держав внаслідок переділу кордонів. «Кобзар» став своєрідною точкою відліку наших визвольних змагань: «Що-річно сходилися ми в день його смерти, щоби набратися нових сил для дальшої боротьби за кращу долю й покріпитися в тяжких хвилях непохитною вірою...» [2]. Розуміючи цей феномен, Іван Кедрин-Рудницький у переддень вже Другої світової війни назвав у «Ділі» свою статтю «Не ми Шевченкові, а він нам» [12]. Постаць поета стала своєрідним компасом, який давав змогу вийти на правильний шлях поміж історичними бурями та геополітичними вітрами, бо процес нашого національного відродження і єднання, пов'язаний із постаттю Шевченка, дає нам право стверджувати, що таки «спочатку було слово».

Висновки. Дослідження «підвалин» культу Тараса Шевченка в Галичині крізь пресознавчу призму дає змогу відкрити нові грані цього унікального процесу. До наукового шевченківського дискурсу залучено маловідомі хронікальні, дискусійні та поетичні тексти, актуалізовано аналітичні розвідки авторства П. Куліша, Д. Танячкевича, В. Шашкевича та ін., що засвідчують духовну соборність української нації, перш за все через апелювання до імені Шевченка. Постаць поета окреслила ідеологічну «демаркаційну лінію» поміж народовцями і москвофілами, стала своєрідним маркером ставлення до України.

Список використаних джерел

1. Автобіографія Тараса Шевченка. Письмо до редактора «Народного Чтенія (Переложено зъ великоруського). "Правда". 1867. Ч. 15. С. 117-119; Ч. 16. С. 128.
2. В 58-і роковини смерти Тараса Шевченка. "Шлях". 1919. Ч. 4. С. 1.
3. Вісті и замітки. "Правда". 1867. Ч. 1. С. 7-8.
4. Всячина. "Вечерницъ". 1863. Ч. 11. С. 88.
5. Гороцький О. Дві літератури руські въ Галичині. "Мета". 1865. № 9. С. 274-278.
6. Задача наша. "Русь". 1867. Ч. 28. С. 1.
7. Згадка за Шевченка, его смерть и похорони. Пѣсля Л. Жемчужникова. "Основа". 1861, III. Вечерницъ. Ч. 22. С. 193-197.
8. Зъ Стрыйского. *Вѣстникъ для Русиновъ Австрійскои Державы*. 1863. Ч. 19. С. 74-75.
9. Згарській Е. Въ день смерти Тараса Шевченка. "Вечерницъ". 1862. Ч. 4. С. 1.
10. Изъ золотой Праги. "Вечерницъ". 1862. Ч. 37. С. 318.
11. Кадничанський Д., Литвин М., Середа О., Стеблій Ф., Хахуля Л. Вшанування пам'яті Тараса Шевченка в Галичині. "Краєзнавство". 2014. № 1 (86). С. 10-19.
12. [Климкович К.] Заказанне Мети. Причинокъ до характеристики старої ненародної партії. "Мета". 1865. № 3. С. 70-79. Підпис: Кс. Кл.
13. Климковичъ. На вѣчну память Тарасови. "Вечерницъ". 1863. Ч. 9. С. 1.
14. Климкович К. Передне слово. "Мета". 1863. Т. 1. № 1. С. 3-6.
15. Кедрин-Рудницький І. Не ми Шевченкові – а він нам... "Діло". 1939. Ч. 56. С. 1. Підпис: Ік.
16. [Куліш П.] Гадки при святкованню осьмих роковин Шевченкової смерти. "Правда". 1869. Ч. 11. С. 101-103; Ч. 12. С. 110-112.
17. [Куліш П.] Чого стоить Шевченко як поетъ народній. Основа. 1861. III. "Вечерницъ". 1862. Ч. 21. С. 179-182. Підпис: *Хуторянинъ*.
18. Лазаревській. Дитинній вѣкъ Шевченка (1814–1828). "Вечерницъ". 1863. Ч. 7. С. 55-56; Ч. 8. С. 63-64; Ч. 9. С. 71-72.

19. Львѡвъ, днѧ 10 марта. *Вѣстникъ для Русиновъ Австрійскои Державы*. 1863. Ч. 18. С. 70.
20. Мы и вони. "Вечерницѣ". 1863. Ч. 3. С. 22-23; Ч. 4. С. 29-30; Ч. 5 С. 35-36.
21. На вѣчну память Тарасови. "Вечерницѣ". 1863. Ч. 9. С. 1.
22. Нѧ ѣ нѧ ы. Зѣ чужини. Конецъ цвѣтна 1867. "Русь". 1867. Ч. 9. С. 3.
23. Новинки. "Мета". 1865. № 2. С. 62.
24. Олекса ...й. Дорогѧ земляки славнѧ Галичане! "Русалка". 1866. Ч. 5. С. 37—38.
25. Пятѧ роковини смерти Тараса Шевченка у Відни (Уривокъ з життя Віденьскихъ Русинѡвъ). "Русалка". 1866. Ч. 11. С. 85-87.
26. Роковини смерти Тараса Шевченка. "Русалка". 1866. Ч. 10. С. 74-75.
27. Сверстюк Є. У дорозѧ до Шевченка // *Idem. На святѧ надѧй: вибране*. Київ, 1999. 780 с.
28. Слово на часѧ. "Русь". 1867. Ч. 75. С. 1-2.
29. Снѧцарчук Л. Шевченкіана журналу "Правда" (Львѡв, друга половина ХІХ ст.). *Записки Львѡвської національної наукової бібліотеки України іменѧ В. Стефанюка*. 2014. Вип. 6. С. 131-140.
30. [Танячкєвич Д.] Письмо до громади. Славнѧ галичане! "Мета". 1863. № 3. С. 236-267. Підпис: *Невідомий зѣ-по-мѧжъ гурту*.
31. [Танячкєвич Д.] Прощальна рѧчъ, говорена на вечерницяхъ вѣ Перемишлѧ вѣ память Тараса Шевченка. "Мета". 1865. Ч. 3. С. 84-88.
32. [Танячкєвич Д.] «Слѡвце правды Dziennik-ови Literack-ому» про нашого батька Тараса Шевченка. "Вечерницѣ". 1862. Ч. 35. С. 302; Ч. 36. С. 309-310; Ч. 37. С. 317-318; Ч. 38. С. 326-328; Ч. 39. С. 332-333; Ч. 41. С. 348-349; Ч. 42. С. 355-356; Ч. 43. С. 366; Ч. 44. 1863. Ч. 1. С. 4-6; Ч. 2. С. 13-16. Підпис: *Грицько Будєволя*.
33. [Шашкєвич В.] Мости Великі 8 червця 1867. "Русь". 1867. Ч. 21. С. 2-4; Ч. 22. С. 3-4; Ч. 23. С. 3.
34. Щурат В. Галичина і Шевченко. "Дѧло". 1914. Ч. 53. С. 2-3.
35. Якимович Б. Тарас Шевченко і Галичина: від першого знайомства до наукового збѧрнання поетичних творѡв (Штрихи до га-

лицької видавничої Шевченкіяни). Україна: культурна спадщина, національна свѡдомѡсть, державнѡсть / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якєвича. Львѡв, 2015. Вип. 25. С. 355-375.

36. -ѣ. Вечерницѧ вѣ память Тараса. Допись зѣ Перемишля. "Мета". 1865. № 3. С. 79-84.

37. Paryż 26 Stycznia 1867 r. „Sioło”. 1867. Z. 4. s. 171-176.

38. Rękopisma pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu. „Sioło”. 1866. Z. 3. s. 159-168.

References

1. Avtobiohrafyia Tarasa Shevchenka. Pismo do redaktora «Narodnoho Chteniia» (Perezlozheno z velykorusokoho), "Pravda". 1867. no. 15. s. 117-119; no 16, s. 128.
2. V 58-i rokovyny smerty Tarasa Shevchenka, "Shliakh". 1919. no. 4. s. 1.
3. Visti i zamitky. "Pravda". 1867. no. 1. s. 7-8.
4. Vsiachyna [miscellanea]. "Vechernytsi". 1863. no. 11. s. 88.
5. Horotskyi O. Dvi literatury ruski v Halychyni. "Meta". 1865. no. 9. s. 274-278.
6. Zadacha nasha. "Rus". 1867. no. 28. s. 1.
7. Zhadka za Shevchenka, yeho smert i pokhorony. Pislia L. Zhemchuzhnykova, «Osнова», III. "Vechernytsi". 1861. no. 22. s. 193-197.
8. Z Stryiskoho. *Vistnyk dlia Rusyniv Avstriiskoi Derzhavy*. 1863. no. 19. s. 74-75.
9. Zgharskii E. V den smerty Tarasa Shevchenka. "Vechernytsi". 1862. no. 4. s. 1.
10. Iz zolotoi Prahy. "Vechernytsi". 1862. no. 37. s. 318.
11. Kadnichanskyi D., Lytvyn M., Sereda O., Steblii F., Khakhulia, L. Vshanuvannia pamiaty Tarasa Shevchenka v Halychyni. "Kraieznavstvo". 2014. no. 1 (86). s. 10-19.
12. [Klymkovych, K.]. Zakazannie 'Mety'. Prychynok do kharakterystyky staroi nenarodnoi partyi. "Meta". 1865. no. 3. s. 70-79. Pidpys: *Ks. Kl.*
13. Klymkovych K. Na vichnu pamiat Tarasovy [In eternal memory for Taras]. "Vechernytsi". 1863. no. 9. s. 1.

14. Klymkovych K. Perednie slovo. "Meta". 1863. no. 1. s. 3-6.
15. Kedryn-Rudnytskyi I. Ne my Shevchenkovi – a Vin nam... "Dilo" 1939. no. 39. s. 1.
16. [Kulish, P.]. Hadky pry sviatkovanni osmykh rokovyn Shevchenkovi smerty. Pravda. 1869. no. 11. s. 101-103; no. 12. s. 110-112.
17. [Kulish, P.]. Choho stoit Shevchenko yako poet narodniy. "Osnova". 1861. III. no. 21. s. 179-182.
18. Lazarevskyi [O]. Dytynniy vik Shevchenka (1814–1828). "Vechernytsi". 1863. no. 7. s. 55-56; no. 8. s. 63-64; no. 9. s. 71-72.
19. Lviv, dnia 10 marta. *Vistnyk dlia Rusyniv Avstriiskoi Derzhavy*. 1863. no. 18. s. 70.
20. My i vony. "Vechernytsi". 1863. no. 3. s. 22-23; no. 4. s. 29-30; no. 5. s. 35-36.
21. Na vichnu pamiat Tarasovy. "Vechernytsi". 1863. no. 9. s. 1.
22. Ни ѣ ни ы. Z chuzhyny. Konets tsvitnia 1867. "Rus". 1867. Lviv. no. 9, s. 3.
23. Novynky. "Meta" 1865. no. 2. s. 62.
24. Oleksa ...j. Dorohi zemliaky slavni Halychane! "Rusalka". 1866. no. 5. s. 37-38.
25. Piati rokovyny smerty Tarasa Shevchenka u Vidny (Uryvok z zhyttia Videns'kykh Rusyniv). "Rusalka". 1866. no. 11. s. 85-87.
26. Rokovyny smerty Tarasa Shevchenka. "Rusalka". 1866. no. 10. s. 74-75.
27. Sverstiuk Ye. *U dorozh do Shevchenka. Na sviati nadii. Vybrane*. Kyiv 1999. 780 s.
28. Slovo na chasi. "Rus". 1867. no. 75. s. 1-2.
29. Snitsarchuk L. Shevchenkiana zhurnalu «Pravda» (Lviv, druga polovyna XIX st.). *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. 2014. Vyp. 6. s. 131-140.
30. [Taniachkevych D.]. Pysmo do hromady. Slavni halychane! "Meta". 1863. no. 3. s. 236-267. Pidpys: *Nevidomyi z-po-mizh hurtu*.
31. [Taniachkevych, D.] Proshchalna rich, hovorena na vechernytsiakh v Peremysli v pamiat Tarasa Shevchenka. "Meta". 1863. no. 3. s. 84-88.
32. [Taniachkevych D.]. «Slivtse pravdy "Dziennikovy Literatskomu" pro nashoho batka Tarasa Shevchenka. "Vechernytsi". 1862, 1863. no. 35. s. 302; no. 36. s. 309-310; no. 37. s. 317-318; no. 38. s. 326-328; no. 39. s. 332-333; no. 41. s. 348-349; no. 42. s. 355-356; no. 43. s. 366; no. 44. no. 1. s. 4-6; no. 2. s. 13-16. Pidpys: *Hrytsko Budevolia*.
33. [Shashkevych V.]. Mosty Velyki 8 chervtsia 1867. "Rus". 1867. no. 21. s. 2-44; no. 22. s. 3-4; no. 23. s. 3.
34. Shchurat V. Halychyna i Shevchenko. "Dilo" 1914. no. 53. s. 2-3.
35. Yakymovych B. Taras Shevchenko i Halychyna: vid pershoho znaiomstva do naukovoho zibrannia poetychnykh tvoriv (Shtrykhy do halytskoi vydavnychoi Shevchenkiiiany). *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv, 2015. Vyp. 25. s. 355-375.
36. -ъ. Vechernytsi v pamiat Tarasa. Dopys z Peremysli. "Meta". 1865. no. 3. s. 79-84.
37. Paryż 26 Stycznia 1867 r. "Siolo" 1867. z. 4. s. 171-176.
38. Rękopisma pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu. "Siolo" 1866. z. 3. s. 159-168.

ОМЕЛЯН ПАРТИЦЬКИЙ (1840–1895) – НАРОДОВЕЦЬ ІЗ 1860-ИХ РОКІВ

У статті йдеться про життя і діяльність Омеляна Партицького, одного із чільних представників народовського руху, що сформувався у Галичині у 60-их рр. XIX ст. Увагу присвячено діяльності Омеляна Партицького як ініціатора вдалих видавничих проєктів товариства «Просвіта», укладача популярних видань і збірників: «Зоря. Читаночка для сільських людей» (1869, 1870), «Народний календар» (1870), редактора часописів «Письмо зъ Просвѣти» (1877–1878), «Газета Школьна» (1875–1879), «Зоря. Письмо літературно-наукове для рускихъ родинъ» (1880–1885), укладача шкільних підручників («Руська читанка для низшихъ класъ середніхъ шкіл» (1871), «Руска читанка для третьої класи шкіл народнихъ» (1878) та ін.

Представлено головний зміст видань. Акцентовано, як зростала увага до літературного наповнення часописів, як у періодичних виданнях, збірниках публікувалися твори авторів Галичини, Буковини (Ю. Федьковича, А. Вахнянина, М. Устияновича та ін.), і дуже важливе місце мали твори письменників Наддніпрянської України (Т. Шевченка, Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, О. Стороженка та ін.). Співпраця, взаємодія, комунікування активних діячів Галичини і Наддніпрянщини, спільна культурно-громадська, видавнича діяльність сприяли утвердженню національної самосвідомості українців (русинів) Галичини, зміцненню єдиного українського мовно-літературного контексту.

Порушено тему конфліктів і співпраці О. Партицького і І. Франка у часописі «Зоря» (1880, 1883–1885). Висвітлено оцінку літературознавчої, видавничої, редакторської діяльності Омеляна Партицького у статтях Івана Франка.

Ключові слова: народовський рух, товариство «Просвіта», видавничі проєкти, редактор, часопис, Іван Франко.

Mariia KOTYK-CHUBINS'KA

State Institution «Ivan Franko Institute
of the National Academy of Sciences of Ukraine»
Lviv (Ukraine),
mczub2006@ukr.net

OMELYAN PARTYTSKYI (1840–1895) – A NATIONAL POPULIST FROM THE 1860S

The article deals with the life and work of Omelyan Partytskyi, one of the leading representatives of the national populists (narodovtsi) movement, which arose in Galicia in the 60s of the 19th century. Manuscripts containing new biographical information about Partytsky have been submitted. Attention is paid to Partytskyi's activity as an initiator of successful publishing projects of Prosvita society, compiler of popular publications and collections «Zorya. A reading book for rural people» (1869, 1870), «People's Calendar» (1870), editor of the magazines «Pys'mo z Prosvity» (1877–1878), «Hazeta shkol'na» (1875–1879), «Zorya. Literary and scientific writing for Russian families» (1880–1885), compiler of school textbooks («Ruthenians Reader for the Lower Classes of Secondary Schools» (1871), «Ruthenians Reader for the Third Class of Folk Schools» (1878, etc.).

The main content of the publications is presented. The growing attention to the literary content of magazines, the publication in periodicals and collections of the works by authors from Galicia, Bukovyna (Yu. Fedkovych, A. Vakhnyanyn, M. Ustyianovych, etc.), and the highest importance of the works of Naddniprianska's Ukraine's writers (T. Shevchenko, Marko Vovchok, H. Kvitka-Osnovyanenko, P. Kulish, O. Storozhenko, etc.) is emphasized. Cooperation, interaction, communication of active figures of Galicia and Naddniprianska's Ukraine, joint cultural, social, and publishing activities contributed to establishing the national identity of Ukrainians (Ruthenians) of Galicia and strengthening the unified Ukrainian linguistic and literary context.

The problem of conflicts and cooperation between O. Partytsky and I. Franko in the magazine «Zorya» (1880, 1883–1885) was raised. Ivan Franko's assessment of Omelyan Partytskyi's literary, publishing, and editorial activity is covered.

Key words: national populists movement, the Prosvita Society, publishing projects, editor, magazine, Ivan Franko

Партицький Омелян Йосифович (Осипович) (псевд. і крипт.: Рафалович, Рафалович О., Рафалович О. П., Ряфалович О. П., Ом. Один, К. К., О. П., О. П. Р., П., П..., Р., Ом., Ом. П.; 28.05.1840, с. Тейсарова Жидачівського повіту (тепер с. Тейсарів Стрийського району Львівської області [13, с. 5]) – 20/21.01.1895, Львів) – український громадський та політичний діяч, педагог, редактор, видавець, історик, етнограф, мовознавець, літературний критик, письменник, член історичного відділення Академії знань у Кракові.

Педагогічна спадщина Омеляна Партицького стала об'єктом вивчення сучасних дослідників – Олександрі Качмар, Ганни Коцопей [12; 14], наукові підходи в його історичних розвідках проаналізував Іван Куций [16], діяльність у товаристві «Просвіта» на основі архівних матеріалів докладно вивчив Володимир Пашук [25]. У статтях Романа Горака, Федора Дисака висвітлено редакторство Ом. Партицького та І. Франка у часописі «Зоря» [7, 8]. Щодо сучасників Ом. Партицького, то його педагогічні, історичні, видавничі досягнення описав Іван Копач [13]. Ім'я Партицького, «виднійшого діяча Галицької України 60-их рр. XIX ст.», часто згадував у статтях і дослідженнях Іван Франко.

Метою нашої статті є висвітлити життєвий і творчий шлях Омеляна Партицького, окреслити головні досягнення його видавничої, редакторської, педагогічної

діяльності, представити контекст конфліктів і співпраці Івана Франка та Омеляна Партицького у часописі «Зоря», проаналізувати, на які позитиви і помилки у роботі Партицького вказав Франко у своїх статтях і дослідженнях.

Омелян Партицький народився у сім'ї Йосифа Партицького, який був парохом у с. Тейсарові. І. Копач зазначив, що Й. Партицький служив у тому селі від 1825 р. до 1879 р., із рукописів довідуємося, що у 30-их роках він був священником у с. Горпині коло Милятина на Золочівщині [13, с. 5; 3, Ф. 154. Спр. 1. П. 1. Арк. 1]. В короткому уривку автобіографії, що зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника, Ом. Партицький оповів історію своєї родини, згадав про атмосферу національної невизначеності, у якій проходило навчання його батька у Львівській духовній семінарії, про панування польської мови у шкільній освіті: «Мой дѣдъ бувъ родомъ зъ Россіи, зъ околиць Каменця Подѣльскаго. По смерти отца лишилось б сынѣвъ малолѣтныхъ; мати, не можучи сама ихъ виховати, вѣдвезла р. 1780 молодшихъ до Львова, де проживавъ єи родичъ, тогдѣшній віцеректоръ семинаріи, от[ець] Голдаєвичъ. Сей и обнявъ опѣку надъ сиротами, стараючись довести всѣхъ до священничого стану. Однакъ лишъ дѣдъ мой ставъ священникомъ; одень братъ єго затуживъ за родиною и черезъ Молдавію, куды не було

такъ стережено границѣ вернуть въ Россію назадъ; другий братъ – дуже даровитый молодець попавъ ся пѣдъ впливы оо. Кармелитѣвъ, змѣнивъ свѣй обрядъ и вступивъ до того ордену. Въ моѣй родинѣ розповѣдають про сцену, яка при тѣмъ переходѣ на обр[яд] лат[инський] відбулась мѣжъ от[цем] Голдаєвичемъ а тымъ адептомъ Кармелитѣвъ. Коли всѣ намовы не помагали, Голдаєвичъ повѣвъ свому вихованкови, що сей до року умре неприродною смертею. Оно такъ и сталось. Коли Кармелитѣ Партицкій вертавъ разъ зъ вѣдпусту до Львова, конѣ середъ горы сполошились, фѣра вывернулась и приваливши ѣдучого розшматувала тѣло на кѣлька частей.

Мій отецъ бувъ парохомъ зразу въ Горпинѣ (коло Милятина въ Золочѣвскѣмъ [повіті], вѣдтакъ въ Тейсаровѣ (коло Стрия). Зъ семинарії не вынѣсь зовсѣмъ національного чувства; на дорогу патріотичну спровадивъ въ 30-ыхъ рокахъ єго мылятынській дѣдичъ, Лодиньській – пѣдъ той часъ дуже ревный рускій патріотъ. Дома Лодиньского и мого отця уважались въ цѣлѣй Золочѣвщинѣ яко майже єдино руск. И по перенесеню до Тейсарова въ 40-ихъ рокахъ дѣмъ отця не перестававъ бути рускимъ <...>. Середъ такои, на скрѣзь рускои атмосфери, одержавъ я перше домашне вихованье» [З, Ф. 154. Спр. 1. П. 1. Арк. 1–2]. Перед навчаннем у початковій школі у Стрию (1846 р.) батько попередив: наука відбуватиметься

польською, тому усім вдома треба говорити по польськи. «Менѣ по тѣй промовѣ стало чудно <...> . Я вибѣгъ зъ комнаты до пасѣки, де страшно розплакавъ ся. // Коли нѣ намовы нѣ грозьбы не помагли, придумавъ отецъ оригинальный спосѣбъ». Привчити майбутнього учня до польської мови мав пастух гусей Мартин, який на службі у шляхтича-поляка набрався трохи польських слів. «Мартина я любивъ незвычайно, особливожь за те, що мене часто оборонювавъ передъ гусакомъ <...> . Мартина я послухавъ и ставъ говорити на єго ладъ: грушка – gręshka, клюска – klęska, грубий – grębu и т. д. Зъ такою польщиною завезено мене до Стрия. Учителемъ 1 класы (“штубы”) бувъ тодѣ Лушпыньский. Заразь першої години взявъ мене на польску розмову» [З, Ф. 154. Спр. 1. П. 1. Арк. 2].

Далі Ом. Партицький вчився в Академічній (Бернардинській) гімназії Львова. «По скінченю гімназії вступив до духовного семинаря, котрий ще до недавна був одиноким розсадником інтелігенції не лише духовної але й свѣтської в Галицкій Руси і через те займає перше місце між чинниками, які вплинули на національне відродженє австрийских Русинів взагалі», зазначив Іван Копач [13, с. 5]. Під час навчання в духовній семінарії Омелян Партицький видавав рукописний гумористичний листок, що через часті конфіскації виходив під різними назвами – «Гомѣнъ», «Фѣрманъ»

«Жельманъ» [З, Ф. 154. Спр. 21–23. П. 1; 27]. Партицький належав до таких студентів, які після закінчення теології не висвячувалися, а на підставі прослуханих додаткових курсів на філологічному факультеті, ставали викладачами. Так, 1864 року він склав учительський іспит з руської (української) мови і літератури, як головного предмета, а також з грецької і латинської мов, як предметів додаткових. Викладав у Чернівцях, Тернопільській державній гімназії (українську мову та літературу, класичні мови, 1864–1868 рр.). Від 1868 р. викладав у Львові – в Академічній гімназії (німецьку мову, 1868–1871 рр.), в обох Львівських учительських семінаріях (українську мову та літературу, 1871–1895 рр.). Здійснював фольклористичні, етнографічні студії.

Омелян Партицький належав до народовського руху, що на початковому етапі (у 60-их – 70-их рр. XIX ст.) мав культурно-просвітнє спрямування, відстоюючи далі (з 80-их рр.) суспільно-політичні позиції русинів / українців Галичини. 1867–1868 рр. працював у народовському журн. «Правда», був фактичним редактором видання. 1867 р. видав перший німецько-український словник: «Була се в значній частині праця збірника питомців семінарії. Перед Партицьким, бо ще в р. 1864 мав приготувати такий словарь в Відні сов. міністерияльній Григорій Шашкевич, та його робота ніколи друком не появилась» [13, с. 6].

Один із очільників культурно-освітнього товариства «Просвіта», заснованого у грудні 1868 р., що інституційно представляло народовський рух [1, с. 237]. Належав до віділу – керівного органу товариства, 1874 р. виконував обов'язки голови. Відповідно до Статуту товариства мало на меті «“пізнання і просвіту” народу шляхом вивчення усної народної творчості та виданнями просвітницького характеру» [25, с. 148].

У рамках діяльності «Просвіти» Омелян Партицький уклав і видав збірник «Зоря. Читаночка для сельських людей» (1869). Після короткого вступу про мету видання і про користь для читачів – «дечого навчитись, або и весело забавити ся» [11, с. 9], збірник містив Псалми (I і V), короткі науково-популярні статті, літературні твори, фольклорно-етнографічні матеріали (Н. Вахнянина «Дещо про людей», І. Верхрацького «Зазуля – Кукавка», Ю. Федьковича «Кѡнь і вѡльъ», Гр. Квітки «Панькова кобила» та ін.). Автором завершальних розділів, «Всячина (після Баронча)» та «Порадник лікарський», був сам Партицький, за підп. О. П. Рафалович (Омеляна Партицького із головним героєм роману Івана Франка «Перехресні стежки» Євгенієм Рафаловичем поєднує така спільна риса як самопосягання, служіння народній справі).

Збірник був невеликого обсягу (59 сторінок) і формату. Наклад першого видання (2000 примірників) за ціною, що покривала

лише собівартість друку (5 крейцерів), розійшовся за два тижні. Зважаючи на великий попит, 1870 р. Ом. Партицький уклав другу, третю та четверту книги серії за такими ж тематичними підходами. Про успіх цього видавничого проєкту писали О. Барвінський, І. Наумович. І. Франко зазначав: <...> народовці зав'язали у Львові товариство "Просвіту" і почали видавати книжечки для народу. Перші книжечки "Просвіти", що мали назву "Зоря, читаночка для селян і міщан", а були впорядковані д. Омеляном Партицьким, дуже сподобалися простому народові по Галичині, так що їх розкуплено до остатку» [30, т. 53, с. 260].

1870 р. Омелян Партицький розпочав ще один вдалий проєкт товариства «Просвіта», підготувавши «Народний календар» (перший наклад мав 3 тис. примірників). Календар-книжка містив астрономічні відомості: список днів року із поділом на тижні та місяці, час сходу і заходу сонця, місяця, а також історичні розвідки, порадник господарський і лікарський, «часть забавну і поучаючу», інформацію про «важнѣши ярмарки въ Галичинѣ» [19]. Далі «Народный календарь на рѣкъ переступный 1872» (Коштомъ и заходомъ товариства «Просвѣта», редактор – Ю. Целевич) збагатився змістом: тут містилася таблиця з переліком усіх днів року паралельно за «грецьким» (григоріанським) і за «римським» (юліанським) літочисленням із прив'язкою до церковних свят / іменин; був річ-

ний церковний устав (дні посту); короткий єврейський («жидѣвській») календар; інформація про пори року, затемнення сонця і місяця. Після астрономічного, релігійного розділів у виданні була «Часть поучаюча и забавна»: історичний допис «Гетьман Павло Полуботокъ» (підп.: У. Ц.), вірші Ю. Федьковича, записи «Страхів» Дениса з Покуття (В. Ільницького), два оповідання (підп. Ф. З. [імовірно Федора Заревича] та без підпису). Виданням «Народного календаря» було започатковано тривалу – на 60 років – серію календарів-щорічників «Просвіти», на які був великий попит у Галичині. Їхній наклад постійно зростав і сягав 10–13 тис.

1872 р. Партицький власним коштом видав «студіум» «Провідні ідеї Тараса Шевченка» [24]. 1873 р. вийшла його збірка віршів «Поезії Омеляна Партицького» [23].

Був задіяний у виданні «Письмо зъ Просвѣти», щомісячного часопису товариства, що виходив від 1 жовтня 1877 до кінця 1878 р. Тут публікувалися статті про виховання дітей, про проблеми пияцтва, містилися дописи з господарської тематики, лікарські поради, поодинокі «вѣсти зъ рѣжнихъ сторонѣ» – з Галичини, і з-за кордону. Багато місця на шпальтах видання надавалося листам від дописувачів, передплатників газети, членів товариства. «Письмо з Просвіти» було засобом поширення новин, прокламацій, запросин до співпраці. У першому номері побіч інформації про те, що місячні гро-

шові внески учасників «Просвіти» становлять 25 крейцерів, уміщено подяку Володиславові Федоровичу за дар для товариства 2700 зр. (вартість одного золотого ринського або гульдена, становила 100 крейцерів).

Ом. Партицький – засновник і редактор двотижневика «Газета Школьна» (підзаголовок – «письмо педагогічне»), 27 трав. 1875–79 рр., – першої не лише в Галичині, а й в Україні педагогічної газети. Часопис виходив у друкарні Товариства імені Шевченка, мав обсяг 8 сторінок, передплату можна було замовити в редакції газети чи за адресою товариства «Просвіта». У «Газеті школьній» публікувалися педагогічні, дидактичні, методичні матеріали, висвітлювалися теми з фізики, хімії, біології, геометрії, руської (української) літератури, історії, агрономії. Літературний підрозділ містив історичні, етнографічні розвідки, переклади, художні твори. Розділ «Справи шкільні» присвячувано актуальним питанням освіти (навчальні плани, інструкції, законодавчі проекти тощо). Партицький, як редактор, був також активним дописувачем часопису, він подавав методичні розробки («препарації») до уроків читання у молодшій школі, статті з історичної, етнографічної тематики, вів рубрику «Новинки». Свої матеріали підписував Ом. П., О. П. Якщо у першому річнику «Газети школьної», 1875 р., літературні твори публікувалися в окремих номерах (повість «Дзвонярь (повість

зъ житя школьного – нап. Д. М.» (Д. М. – Данило Млака. – М. К.-Ч.) № 1, 2; «Турецьки бранць, оповѣданє Дан. Млаки.» – № 4, 5; «Чотыри поезіи Ник. Устыановича» № 7; «Золоте щастє (опов. народне), зъ языка словацкого на рускій переложивъ Ом. П.» (№ 12), то вже у третьому річнику (1877 р.), виразним стає літературний наголос видання: змінюється підзаголовок газети – «письмо педагогічно-літературне», художнім творам надається окремий розділ – «Повісті і поезії». 1877 р. у часописі було надруковано, зокрема, вісім оповідань Марка Вовчка, два оповідання Юрія Федьковича, і в кожному числі – поезії Тараса Шевченка (подекуди з коментарями Ом. Партицького). Увага до творів Марка Вовчка у часописі була не випадковою, саме накладом «Газети школьної» вийшло перше зібрання творів письменниці [6]. Олекса Засенко дуже критично оцінив тодішні редакторські втручання Омеляна Партицького: «Хоч у це видання ввійшли мало не всі написані до того часу українські твори Марка Вовчка, але культурно-громадське значення його було надто обмежене. Готувалося воно без відома автора. В текстах уміщених тут творів є чимало пропусків, друкарських помилок та інших недоглядів. Упорядник і редактор цього видання Ом. Партицький брав тексти з видань 1861, 1862 і 1865 років, які так само виходили в світ без нагляду письменниці й тому рясніли багатьма кричущими

помилками. Ті помилки й недогляди Партицький вирішив усунути по-своєму – “хірургічним” способом. У примітці до третього тома він так про це писав: “Третій том, виданий року 1865, переповнений такими численними похибками друкарськими, що в теперішнім виданню деякі уступи, по кінченості, треба було скоротити”. Таким чином, текст першого зібрання українських творів Марка Вовчка виявився страшенно попсованим – старими й новими друкарськими помилками, а також свавільним втручанням редактора, аж до написання ряду слів на галицький манір» [9, с. 8–9].

На шпальтах педагогічної газети Партицький відповідав на критику, висловлену у його бік. Коли Іван Верхратський, випускник природничого відділу філософського факультету Львівського університету (1868) та природничих курсів у Кракові (1874), письменник, перекладач, автор низки досліджень із лексикології, діалектології, у своїй статті «Кілька слів о словарі О. Партицького» [4] вказав на неправильне тлумачення німецьких слів, зокрема термінів, у німецько-руському словнику, на зайві неуживані новотвори («“несмітний безбаш” виразів найчуднійше укованих» [4, с. 308]), то Партицький у своїй газеті опублікував відповідь [21]. І полеміка продовжилася. Тепер Верхратський замість «кількох слів» видав окрему брошуру, розписав історичні, етнографічні похибки у статтях Партицького, до-

давши ще й тему віршової невправності [5]. Розлогу завершальну відповідь Партицький знову подав у «Газеті Школьній». Він підкріпив свій статус і правоту суджень позитивними відгуками істориків, а критичні зауваження Верхратського знецінив через його нібито нефаховість: «Критику на історичні і етнографічні артикулы писати повинні фахові історики, а не люде, котрі жите своє посвятили єдино збираню хрущѣвъ, мотильѣвъ та червачкѣвъ» [22, с. 130].

1880 р. Омелян Партицький став засновником, видавцем і редактором ілюстрованого двотижневика «Зоря» (підзаголовок – «Письмо литературно-наукове для рускихъ родинъ»). Як додаток до часопису у 1883–1885 рр. вийшло 11 томів «Бібліотеки “Зорі”». Зокрема, «Слово о полку Ігоревім» (1884). Примірник зберігається у бібліотеці Франка: Слово о полку Ігоревѣмъ: Текстъ зъ перекладомъ і зъ поясненемъ старорускихъ правилъ акцентовыхъ и ритмичныхъ / Выдавъ Ом. Партыцкій. Во Львовѣ: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка подъ зарядомъ К. Беднарского, 1885. 159, [1] с. (Бібліотека «Зорѣ») [2, с. 250], два томи поезій Т. Шевченка (Поезії Тараса Шевченка, 1884. Ч. I.; 1885. Ч. II), твори А. Могильницького (Письма Антонія Любичь Могильницкого, 1885), І. Франка (Воа Constrictor. Повѣсть, 1884), В. Ільницького (З рѣжныхъ краѣвъ і народѣвъ, 1884. Ч. I: 1. Сіям. 2. Туркестан; Море и его чудеса. Написавъ Денись, 1885),

Г. Цеглинського (На добродѣйни цѣли! Комедія в 3 дѣях, 1884; Соколики. Комедія в IV дѣях, 1885; Тато на заручинах. Мѣщанська пригода в 1 актѣ, 1885).

Восени 1884 р. Омелян Партицький серйозно захворів, планував передати часопис у власність і під редагування Франкові. Однак керівництво Товариства імені Шевченка, у друкарні якого виходила «Зоря», розпорядилося взяти часопис під свою оруду, обіцяючи за це анулювати борг перед друкарнею (200 злотих). Партицький погодився, зберігши за собою право ще рік бути редактором. Від січня 1885 р. «Зоря» стала власністю Товариства імені Шевченка. Про усі пертурбації рішень про редакторство часопису докладніше читаємо у листуванні Франка за 1884–1886 рр. 1897 р. «Зорю» перейменовано на «Літературно-науковий вісник» НТШ – перший всеукраїнський літературно-науковий і громадсько-політичний часопис, що виходив під редакцією Михайла Грушевського.

Важливою цариною діяльності Ом. Партицького була освітня, викладацька робота. Намісник Галичини Аґенор Голуховський запросив був його до участі в роботі новоствореної комісії при Крайовій шкільній раді – органі управління освітою в Галичині, що займався питанням складання і редагування підручників для українських народних шкіл і гімназій. Отримавши навик при укладанні серії «Читаночок для

сільських людей», що виходила у товаристві «Просвіта», враховуючи рекомендації П. Куліша, у 1871 р. Партицький підготував «Руську читанку для низших клас середніх шкіл». Читанка вирізнялася чіткою структурою, твори групувалися за видовими, жанровими, тематичними (для статей) характеристиками. Проза: оповідання, повісті, повістки, байки, казки, притчі, «описи» з історії, природи, географії, етнографії, дидактичні статті; поезія: поезія епічна, поезія лірична; загадки. У читанці було представлено твори Л. Глібова, Гр. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, А. Метлинського, А. Могильницького, С. Руданського, О. Стороженка, Ю. Федьковича, М. Устияновича, М. Шашкевича, Т. Шевченка, статті І. Верхратського. У виданнях, які здійснював Партицький, велика увага присвячувалася творам письменників з Наддніпрянщини. Це було продовженням тих підходів, яких дотримувалися народовці у часописах 60-их років («Вечерниці» (1862–1863), «Мета» (1863–1864), «Нива» (1865), «Русалка» (1866), («Правда» (1867–1870)). «Під ідейним впливом наддніпрянських громадівців народівська інтелігенція пропагувала в Галичині твори нової української літератури, наближала місцеві мовні норми до загальноукраїнських, поширювала українську історичну свідомість» [26, с. 168].

1873 р. підготував і видав «Граматику языка руского для оужитку в школах людových в Галичині», яка

зі змінами і доповненнями перевидавалась 1880, 1885, 1889 рр. «Граматика» була наближеним варіантом сучасних підручників для початкових шкіл, охоплювала всі обов'язкові розділи: фонетику («Наука о звуках»); морфологію («Наука о словах и о відміні слів»); синтаксис («Наука о реченнях»); правопис («О правописи»).

1878 р. Партицький уклав і видав «Руску читанку для третьої кляси шкіл народних». 1879 р. з'явився його «Рускій букварь для школ людових», який теж витримав кілька перевидань (1881, 1882, 1884, 1886). Діяльність Омеляна Партицького з укладання, редагування і видання підручників була великим внеском не лише у розвиток українського (галицького) шкільництва, а й для розширення кола читачів української літератури.

Про професора української мови Ом. Партицького згадувала одна зі студенток учительської семінарії Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко) у переліку високодостойних викладачів, котрі «являються <...> в блисках ідеалу» [15, с. 599]. Саме завдяки Омелянові Партицькому відбувся дебют молодого письменниці, у часописі «Зоря» було опубліковано її оповідання «Калитка». У спогадах Уляни Кравченко читаємо: «дядько Омелько (так називаю професора Ом. Партицького) без остаточної моєї згоди, без повідомлення – помістив мою “Калитку” в “Зорі” ч. I і II р. 1881. // Задума лягає на душу. // Чи панею-володаркою свого “я” буду коли, чи зможу все

жертвувати, щоб творити? ... // Але дядько Омелько щасливий: вірить, що для Галицької України здобув – з'єднав письменницю. Він тільки для ідеї живе, нічим не в'яжеться, самотній на світі...» [15, с. 683–684]. Професор Партицький намагався «українізувати» всіх учениць, зазначала Уляна Кравченко, дочка Юлія Шнайдера, що походив із родини німецьких колоністів. Саме професор «доставляв їй необхідну лектуру для едукції – книжкові новинки та класичні твори українського письменства, річники “Зорі”, “Газету школьну”, “Словар” та ін. З книжок, які приносив Партицький, Кравченко радо користалася, сподіваючись здобути знання, а передовсім, “заволодіти мовою, щоб до народу промовляти”» [17].

З короткого повідомлення І. Франка про вихід книжки Володимира Масляка (Поезії. Том I. Краків. 1886) довідуємося, що поет Масляк присвятив свою дебютну збірку проф. д-рові О. Огоновському і проф. О. Партицькому [30, т. 53, с. 180]. Про те, що Ом. Партицький підтримував молодих авторів написав також Іван Копач: «дати годить ся, що й робота письменська других людей як Іляріона Грабовича, Льва Сапогівського, К. Бобикевича, Вол. Масляка, Юлії Шнайдер розвилась завдяки особистому впливові Ом. Партицького» [13, с. 6].

В останні роки життя Омелян Партицький їздив на лікування до Одеси, відпочивав у Карлобаді (те-

пер – курорт Карлові Вари, Чехія). 21 січня 1895 р. він раптово помер.

Конфлікти, співпраця Івана Франка та Омеляна Партицького

Франко і Партицький належали до одного народолюбського табору, працювали для розвитку української мови, літератури, культури у Галичині, хоч належали до різних поколінь і не сходилися в окремих світоглядно-ідейних питаннях.

Про те, що Франко критично ставився до літературно-публіцистичної діяльності та політичних переконань Ом. Партицького свідчить один факт, згаданий у листуванні Франка та Ольги Рошкевич. Взимку 1879 р., коли молоді люди таємно переписувалися (і зустрічалися), Франко розповів дівчині, що написав комедію «Жаби». У переліку героїв нового твору був і Партицький: «виладжую до друку триактову комедію політично-літературну “Жаби”, в котрій будуть висміяні до “крайніх преділ” наші літературні та професорські поваги – Ільницький, Шараневич, Огоновський, Барвінський, Партицький і Площанський <...>. Іно що скінчив “Жаби”, читав християнам – сміялися до розпуку» (лист від 2 січ. 1879 р.) [30, т. 48, с. 138].

Влітку 1879 р., коли О. Рошкевич була вже заручена з В. Озаркевичем і готувалася до весілля, вона нагадала Франкові про його комедію. У своєму листі Ольга піднесено ділилася планами, що їх дасть змогу здійснити нове, вільне від

батьківського контролю, заміжнє життя: читання книжок, переклади, самоосвіта, праця в школі для навчання сільських дівчат «ручних робіт». Якраз свій учительський заробіток вона готова була офірувати на видання книжок, найперше, на комедію Франка: «<...> надіюсь, ні – хочу! увидіти друковані твої “Жаби”, бо шкода, най не задавнюються» (лист від 13 лип. 1879 р.) [30, т. 48, с. 642]]. Судячи з назви твору, «Жаби», Франко мав за взірець однойменну комедію Аристофана (405 р. до н. е.), що вважається зразком античної літературної критики у драматичній формі. Твір Франка не було опубліковано. Рукопис не зберігся.

1880 р. Партицький опублікував огляд повістки Франка «На дні» («Зоря». 1880, № 20, с. 272). Франко прочитав у цьому «підлу рецензію» і написав у відповідь «лютішеє письмо» в обороні своєї честі і гідності [Львів, жовтень, після 27, 1880 р.]. Те, що Партицький нічого не сказав про художню вартість твору, за словами Франка, можна зрозуміти: тоді не було розвинутої української літературної критики, рецензент міг не знати елементарних правил тону. Але надмірна увага до біографічних моментів (акцентування на арештах і т. д.), перебільшення і перекручення фактів для красного слівця, нелогічність у коментуванні твору – це Франка обурило. Він виказав Партицькому некомпетентність, маніпулятивність суджень, відсутність логіки і «безсовісну брехню»!

Для Партицького таке поводження неприпустиме, адже він – педагог, редактор, сівач розуму для широкого загалу [30, т. 48, с. 245–251]. Лист Франка закінчувався словом «Прощайте!». Чи писав Партицький відповідь – не відомо.

За якийсь час, навесні 1881 р., Франко згадав про цей конфлікт у листі до М. Драгоманова, від 22 берез. 1881 р., де представив Партицького, разом із К. Заклинським, дуже некомпліментарно: «Партицький – редактор “Зорі”, той сам, що писав свинства, а Заклинський, чоловік так само свинуватий і ретроградний, хоч і працює більше від других студентів» [30, т. 48, с. 278]. Згадка про редактора «Зорі» тут побіжна, Драгоманов знав контекст, зокрема, і про відгук Партицького на повість Франка «На дні».

У листі до М. Павлика від 12 листоп. 1882 р., перебуваючи у Нагуєвичах, Франко звірився зі своїми творчими та фінансовими планами: «Я тепер кінчу повість (“Захар Беркут”, – М. К.-Ч.) на премію, розписану “Зорею”, і надіюсь одержати премію в сумі 250–200 з[лотих] р[инських]» [30, т. 48, с. 325]. У листі Франко одразу ж і виклав, як він думає розпорядитися грошми – повернути борги, підтримати газ. «Світ», вкласти кошти у вид. власної поетичної збірки («Історія лівої руки») чи в інші вартісні справи. Висловивши свої міркування щодо ведення редакторської політики у часописі «Світ» (перехід на етимологію задля збіль-

шення пренумерації (передплати), публікація Павликових творів), представивши власні творчі здобутки, Франко знову повернувся до теми прибутку за премію, а відтак, відкрив преміяльні «козири»: «Але що се за премія і що за повість, на котру я так числю, як на чотири тузи, питаєте Ви! Річ проста. “Зоря” розписала премію на повість, з обіцянкою платити за лист печаті по 20–25 зр. Повість, після його жадання, має бути “ідеальна, з життя, а ще ліпше з бувальщини нашого народу”. Отже, я пишу повість історичну, з XIII віку, напад монголів, і ідеальну (по поніманію характерів, хоч реальну по методі писання <...>» [30, т. 48, с. 329]. Франко згадав про Партицького як про ініціатора премії, сказав про свою готовність у скрутних обставинах зробити примирливий крок йому назустріч, і про сподівання на перемогу у конкурсі: «Яка буде її (повісті. – М. К.-Ч.) доля у руках Партицького – боги знають. Ми з Парт[ицьким] дуже в вражі, я йому написав був лютішеє письмо за підлу рецензію “На дні” – тільки ж тепер я чув, що Парт[ицький] невдоволений собою і дотеперішньою “Зорею”, рад би поставити її деяк на живий плац і спеціально рад би поєднатись зо мною. Що ж діяти, гнів сорочки не дасть; стрібую, не помітуючись (не відрікаючись. – М. К.-Ч.) своїх думок, зав’язатись [і]з П[артиць]ким, а в теперішнім разі аж два гриби в борщ прибули б мені: і повість би напечаталась (щоб без зміни, се condition sine

qua non [неодмінна умова]), і гроші б були. І надіюсь, що воно так буде: і Корнило Устиянович, і ще дехто другий, близько П[артицьк]ого стоячі, попруть (підтримають. – М. К.-Ч.) мого “Захара Беркута”. Коб лиш скінчити» [30, т. 48, с. 329].

Через п'ять днів, 17 листоп. 1882, Франко написав до редактора «Зорі» Ом. Партицького. Після «лютішого письма» дворічної давнини тепер Франкові, за його словами, як молодшому, випадало першому зробити крок назустріч. Він розважливо підкреслив, що вони із Партицьким належать до одного народовського табору, а розходження у переконаннях, належність до різних полюсів цього табору, не може бути на заваді їхній співпраці у літературних справах. Крок примирення Франко підкріпив поданням повісті «Захар Беркут» на конкурс «Зорі», а також пропозицією надсилати свої дописи до газети. Наостанок молодий автор підкреслив свою незалежність і незаангажованість: «А коли мій “Беркут” Вам не сподобається, то я прошу Вас передати його редакторові “Світу”» [30, т. 48, с. 335].

На цього примирливого і ділового листа Партицький відписав 15 груд. 1882 р. За відповіддю Франка, від 20 груд. 1882 р., можна реконструювати, як редактор «Зорі» поставився до пропозицій літературної співпраці, і як він, як розпорядник конкурсу, розписав нові вимоги й умови премії. І там, і там для Франка каменем спотикання стала оплата за публі-

кації («ремунація»). Але якщо на пропозицію дописувати до «Зорі» за ціну «по центові від стрічки» Франко, «від біди», готовий був пристати – хоч би для можливості висловити свою думку, то з гоноаром за повість «Захар Беркут» він категорично не згоджувався. «Він (“Захар Беркут”. – М. К.-Ч.) стоїв мені великого труду, писаний і посланий був (з доповненням усіх Ваших умовин) для співубігання о премію <...> Простіть, добродію, моє вираження, але справді, я не знаю на яку тепер ступити з тим нещасливим “Беркутом”. Ви начислили мені за нього 50 з[лотих] р[инських] ремунерації, а я числив, беручи найнижчу скалу Вашої премії, 180 зр. (10 арк[ушів] печаті), – як бачиться, різниця велика» [30, т. 48, с. 336–337]. Окрім ціни Франко також не погоджувався, щоби до друку повість подавали зі скороченнями. Висловивши свої вимоги («ultimatum») щодо справи конкурсу, Франко повернувся до питання співпраці у газ. «Зоря». Представив готові напрацювання, які він тут-таки надсилав до друку, зокрема, переклад чотирьох сонетів Шекспіра [30, т. 48, с. 338–339]. На перспективу молодий автор заявив про готовність дописувати статті і рецензії до газети.

Услід за листом до Партицького Франко послав депешу Драгоманову, 23 грудня 1882 р.: «думав, що від “Зорі” роздобуду дещо грошей, і написав повість на конкурс о премію – десять листів печатних, от, думав я, міркуючи по

його прилюдній обіцянці, буде хоч 200 з[лотих] р[инських]. Аж тут бух, присилає мені пан Партицький писемце, “не знаю, каже, який би то винайти *modus* до гонорування вашої повісті: найкраще, здається, буде по центові від вірша, т. є. за цілу повість 50 зр.”. Що Ви скажете на таке поняття редакторської чесності словності? Премію на показ виставляє, а опісля й словом о ній не заїкнеться – сховав до кишені!» [30, т. 48, с. 341]. Відповідь Драгоманова була дуже критичною і напучувальною.

На час 29 груд. 1882 Франко отримав два листи від Партицького. Тепер, як видно із Франкової відповіді, послання для нього були конструктивними, умови співпраці прийнятними. Оскільки редактор «Зорі» висловив деякі застереження щодо історичних реалій, описаних у повісті, письменник відповів на головніші дискусійні теми. Зокрема, щодо успішності правління громад порівняно з князівсько-боярським урядуванням; щодо легенди про Манявський Скит, що слугувала також основою для поеми А. Могильницького. Франко погодився із думкою про неприпустимість знахарства серед ченців, у повісті він якраз «виразно сказав, що Захар відвернувся від знахаря, а пристав до поважного лікаря-монаха» [30, т. 48, с. 345]. Франко пообіцяв Партицькому приїхати до Львова «по святах» для узгодження інших проблемних питань, здійснення коректур чи скорочень. У підсумку він пристав на

ціну друку повісті – 2 гульдени за «вірш» (рядок), так сума гонорару удвічі виросла порівняно із запропонованими у попередньому листі цифрами. Це давало можливість за надісланий аванс, «кільканадцять гульденів», поїхати до Львова.

Про кінцевий фінансовий результат домовленостей з Партицьким Франко відчитався Драгоманову у листі від 16 січ. 1883 р. Виправдовувався, що мусив таки пристати на ціну 120 гульденів за повість, через борги. А далі, відповідаючи на критику Драгоманова, картав себе за співпрацю з Партицьким: «Я сам глибоко чую се, що мені не слід би печатати нічого в “Зорі”, – так мені здається, немов сам у себе краду, а ще до того коли зважу свинську вдачу Партицького. Але ж бо де мені подітися з моєю белетристикою?» [30, т. 48, с. 346]. Такий тон у характеристиці Партицького тут був продовженням одного із попередніх його описів. Крім того загрузлий у сільських клопотах, відірваний від наукових, інформаційних джерел Франко відповідав на листа старшому, авторитетному, досвідченому Драгоманову, який до всього часто йому дорікав: і за помилки у статтях, і за розсіювання себе у багатьох починаннях, і за співпрацю з різними часописами, тоді як власне видання, «Світ», скочувалося та занепадало. «Держіться собі смирененько, <...> не міняйтесь з “Ділами” і “Зорями” вже через те, що не зна-

ете, куди оці підуть завтра. Через це я з радістю читав у Вашому листі, <...> як одурив Вас П[артицьк]ий. А Ви ж чого чекали? Щоб со- рока соловієм співала?» [18, с. 47]. Драгоманов високо цінив талант Франка-письменника: «Я <...> великий поклонник Ів. Франка, як беллетриста» [18, с. 47]. Але відповіді на Франкове запитання, «де мені подітися з моєю беллетристикою?», навчитель не давав.

Франко і Партицький дійшли згоди. У конкурсі «Зорі» першу премію здобула повість «Захар Беркут». Твір друкувався у часописі [28], також накладом «Зорі» повість вийшла окремим виданням [29]. Якраз у 1883 та 1884 роках Франко активно подавав до часопису свої літературні твори, переклади, статті. Від вересня 1885 і до листопада 1886 р. Франко здійснював редагування часопису. Співпрацю Івана Франка у журн. «Зоря» докладно дослідив Федір Дисак [8].

Із листування прочитуємо, яким великим авторитетом був для Франка Драгоманов. І в ситуації неприйняття, засудження соціалістичних ідей з боку галицьких народовців (див. зокрема публікації В. Барвінського, Д. Тяничкевича (Федора Черногори) у журн. «Правда» за 1877 р.) Франко опинявся на перетині конфлікту. Партицький негативно ставився до революційних, соціалістичних ідей, які поширювалися з Російської імперії.

Іван Франко про Омеляна Партицького

У статтях і дослідженнях Іван Франко часто згадував прізвище Партицького, коли йшлося про культурний розвиток Галичини 60–80 рр. ХІХ ст. Аналізуючи культурні та видавничі умови, що дали поштовх до подолання етимологічної «мертвеччини» в Галичині, Франко сказав про видання «Правда» (від квіт. 1867–1870, і далі з перервами), де працював Омелян Партицький, і згадав про нього в переліку писателів і поетів, котрі належали до гурту фонетиків (стаття «Етимологія і фонетика в южноруській літературі») [30, т. 29, с. 163]).

У праці Франка «Українськоруська (малоруська) література» Партицького згадано серед молодих «талановитих письменників і публіцистів», – К. Климковича, Ф. Заревича, В. Шашкевича, А. Вахнянина, – які, натхнені творчістю Тараса Шевченка й особистим впливом Пантелеймона Куліша, відновлювали у 60-их рр. ХІХ ст. в Галичині літературу народною мовою [30, т. 41, с. 86].

В оглядовій статті «Українці» серед скромних здобутків Галицької України у 60-х рр. ХІХ ст. Франко на чільне місце поставив поетичну творчість Юрія Федьковича, а серед значних імен (О. Огоновського – автора шеститомної історії української літератури, Є. Желехівського – укладача українсько-німецького словника, діалектолога І. Верхратського)

сказав і про Ом. Партицького – автора студії «Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка» (1872) (30, т. 41, с. 190).

Франко часто згадував про Партицького саме як про автора студії «Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка». У статті «Причинки для оцінення поезій Тараса Шевченка 1. Гайдамаки» (30, т. 53, с. 27–41), представивши короткий огляд літератури про Шевченка, Франко охарактеризував студію Партицького як «Найкращ(у) робот(у) про Шевченка, яка появилася в Галичині» на той час. Хоч ця найкраща робота мала великі недоліки (30, т. 53, с. 28). У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 року» Франкова оцінка дослідження Партицького – також частково є позитивною: «Другий ветеран, що виступив на літературне поле ще в “Зорі галицькій яко альбумі” 1860 р., Омелян Партицький, (першим “ветераном” у поданні Франка був Ом. Огоновський. – М. К. Ч.), дебютував у р. 1872 дуже радикальною книжкою “Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка”, в якій, між іншим, з натиском підніс протест Шевченка проти православної церкви, витолкувавши в теологічному змислі Шевченкові слова: // Церква-домовина / Розвалиться, а з-під неї / Встане Україна» (30, т. 41, с. 354)). Але на цьому добрі слова Франка вичерпувалися, бо далі мова йшла про Партицького як видавця, про його втручання у твори Шевченка та інших авто-

рів. Франко підносив дослідження Партицького про Шевченка в тих моментах, де прочитувалися суголосні з його тодішнім світоглядом радикальні, антиклерикальні судження, але оцінка редакторської діяльності Партицького – нищівна: «Пізніше, однак, Партицький згубив той свій радикалізм і в своїх многочисленних руських читанках та інших підручниках, які видавав накладом ради шкільної крайової, завзято кастрував не лише Шевченкові вірші, але також твори інших письменників, які не підходили під його дуже обмежений естетичний смак» (30, т. 41, с. 354).

Видавнича і редакторська діяльність Омеляна Партицького мала в особі молодшого Франка дуже вимогливого критика і коли йшлося про коломийське видання поезій Юрія Федьковича (30, т. 33, с. 127–128), і щодо публікації художніх текстів Володимира Стебельського (30, т. 36, с. 61), і стосовно видання творів Тараса Шевченка (30, т. 37, с. 372).

У «Передмові» до своєї збірки «Добрий заробок і інші оповідання» (Львів, 1902, с. VII–XI), Франко дорікав Партицькому за його редакторську неухважність до письменницьких рукописів, бо Франкові оповідання запропастилися – чи то через конфіскацію часопису, як «Микитичів дуб», поданий до «Славянського альманаху», чи то через неухважність – як «Записки недужого», що пропали у теці Партицького [30, т. 33, с. 400]. Крім того редактор «Зорі» (очевидно,

ідеться знов таки про Партицького) відхилив друк новели Івана Франка «Муляр», керуючись критерієм власного досвіду: мовляв, «мулярі загалом великі лінюхи», а такого факту, що про нього розповідає Франко, він (редактор) не бачив ніколи (30, т. 33, с. 401). У праці «З остатніх десятиліть ХІХ віку» Франко ще раз нагадав про несправедливу редакторську цензуру Партицького: «Мойого “Муляра” редактор “Зорі” признав не вартим друку для того, бо, мовляв, він такого факту не бачив ніколи, а мулярі, по його думці, найгірші п’яниці» (30, т. 41, с. 497).

У «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910) Франка Партицький стоїть серед «видніших діячів пізнішого українофільського напрямку», що виступили в альманасі «Зоря галицкая яко альбум на год 1860» [30, т. 41, с. 312]. Про Партицького сказано як про одного з перших, з ким зав’язав знайомство Куліш у Галичині (30, т. 41, с. 325). «Мабуть, за ініціативою Куліша, в усякім разі при участі Партицького і Вахнянина, засновано у Львові новий українофільський часопис “Правда”, що почав виходити в цвітні 1867 року. В перших роках сього видання з огляду на те, що головні редактори не жили у Львові, за редакцію відповідали фігуранти Лонгін Лукашевич, урядник асекураційний 1867 р., та ад’юнкт судовий Іван Микита 1868 р.» (30, т. 41, с. 325). У «Нарисі» також згадано про конфуз, що

стався з Партицьким: «В р. 1873 він [Ом. Партицький. – М. К.-Ч.] видав першу часть збірки своїх поезій п(ід) з(аголовком) “Поезії Омеляна Партицького”. Випустивши в світ се видання, він добачив, чи, може, хтось звернув його увагу на те, що у вірші “Сільський аптекар” стояли на кінці слова, що той аптекар “усю свою аптеку носив у штанах”. Се так зженувало [збентежило. – М. К.-Ч.] автора, що він, як подає бібліограф, знищив усю решту нерозпроданого видання і пробував навіть скуповувати продані вже примірники. Твердження бібліографа (И. Е. Левицкий. Галицко-русская библиография ХІХ-го столетия, т. II, ст. 199), що “автор уничтожил целое издание” неправдиве, бо примірники ще й досі попадаються в антикварській торгівлі. Партицький до самої смерті не цурався віршування і ще в 80-х роках у видаваній ним “Зорі” друкував свої вірші під псевдонімом Ом. Один» (30, т. 41, с. 354). Про «один томик поезій виданий р. 1873, але зараз же таки самим автором (Партицьким) викуплений і знищений» читаємо також в І. Копача (13, с. 8). Звідки взявся «дим» про знищення видання невідомо. Примірники дійшли до нашого часу (2, т. 1, с. 359; 15), і можна було би сказати, що «Сільський аптекар» не винен, у збірнику немає такого вірша. Але є в Ом. Партицького «Михайло-Лькаръ. Повѣстка», саме його рядки розвеселили читачів і стали приводом до переказування (аль-

манах «Зоря галицкая яко альбум на год 1860» (10, с. 101–103)).

В огляді «Українська альманахова література» Франко сказав добре слово про літературний часопис «Зоря», що його 1880 р. заснував Партицький. Серед домінуючої тоді альманахової літератури і метеликів це було перше українське видання, що стояло самостійно «на власних ногах», і це свідчило про поступ у розвитку української періодики, сприяло поширенню художньої літератури і наукової думки [30, т. 27, с. 95].

Омелян Партицький був одним із чільних представників народовського руху 60-их – 80-их рр. XIX ст. Успішні видавничі проекти «Просвіти», що вийшли за редакторства Партицького («Зоря. Читаночка для сільських людей» (1869, 1870), «Народний календар» (1870)), його увага до публікування літературних творів письменників Наддніпрянської України у збірниках, періодичних виданнях («Газета Школьна» (1875–1879), «Зоря» (1880–1885)), активна педагогічна діяльність мали велике значення для піднесення культурно-освітнього рівня галичан, для зміцнення ідеї української національної єдності. Попри ідейні, світоглядні розбіжності Омелян Партицький і Іван Франко приходили до порозуміння у редакторській, видавничій роботі. Період співпраці Франка у часописі «Зоря» сприяв піднесенню літературного, наукового рівня видання. У своїх статтях і до-

слідженнях Франко підкреслював здобутки у діяльності Партицького (видання українсько-німецького словника (1867), радикальний підхід у тлумаченні поетичних рядків Т. Шевченка – «Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка» (1872), заснування літературно-наукового часопису «Зоря» (1880)). Критика невдалих редакторських втручань Партицького показує вимогливість Франка до якості видань, до мови художніх творів.

Список використаних джерел

1. Аркуша О. Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX століття. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1999. Вип. 34. С. 231–268.
2. Бібліотека Івана Франка: Науковий опис: У 4 т. Київ, 2010. Т. 1. 622 с.
3. Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.
4. Верхратський І. Кілька слів о словарі Партицького // *Правда*. 1875. № 8. 18 (30). IV. С. 303–310; № 9. 3 (15). V. С. 348–358.
5. Верхратський І. Г. Одвіт п. О. Партицькому на его замітку вимірену против статьи «Кілька слів о словарі О. П[артицького]» и декотрі інші замічання, именно о літературній стійности и тенденції «Друга». Львів: Печатня Ставропиг. Ин-та. Під зарядом С. Гучковського, 1876. 40 с. Підпис: *И. Верхратский*.
6. Вовчок М. Народні оповѣданя. Львів, 1877. Т. I, II, III.
7. Горак Р. Редактор «Зорі» Омелян Партицький // Горак Р., Гамлій І. *Загублені на Журавенщині*. Львів: Каменярь, 2005. С. 217–241.
8. Дисак Ф. Бібліографічний покажчик літературних, наукових, публіцистичних творів Івана Франка в журналі «Зоря». *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика.

Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. Вип. 31. С. 66-73.

9. Засенко О. Нове зібрання творів Марка Вовчка // Марко Вовчок. *Твори: в семи томах*. Київ, 1964. Т. 1. С. 5-20.

10. «Зоря галицькая» яко альбумъ на годъ 1860 : Альманах / Видав Богданъ А. Дѣдицькій. Въ Львовѣ : Типомъ Института Ставропигійського, 1860. 560 с.

11. Зоря. Читаночка для сельскихъ людей. Оу Львовѣ: Коштомъ и заходомъ товариства «Просвѣта»; Зъ друкарнѣ Ставропигійского Института, пѣдъ зарядомъ Стефана Гучковско-го, 1869. Кн. 1. 59 с.

12. Качмар О. Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність Омеляна Партицького: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Івано-Франківськ, 2006. 20 с.

13. Копач І. Омелян Партицький (род. 1840 р., умер 20. І. 1895 р.) (Некрольоґ). *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1895. Т. 5. С. 5-10. В інших джерелах вказано, що Ом. Партицький народився у с. Тетевчиці, тепер Радехівського р-ну Львівської обл., походив із Золочівського повіту на Львівщині. Див.: Качкан В. Партицький Омелян Йосипович. Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М. Романюка. Львів. 1996. Вип. III. С. 234.

14. Коцопей Г. Омелян Партицький про виховний ідеал української молоді. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський. 2014. Вип. 1 (16). С. 63-69.

15. Кравченко У. Твори. Торонто, 1975. 796 с.

16. Куцій І. Концепція етногенезу слов'ян у науковій спадщині Омеляна Партицького. *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль, 2011. Вип. 6-7.

17. Лапій М. «Думками, душею належали ми до себе»: взаємини Івана Франка та Уляни Кравченко у світлі епістолярно-мемуарних джерел / Наук. і літ. ред. Євген Нахлік ; НАН України. ДУ «Інститут Івана Франка НАН

України». Львів. 2021. Серія «Іван Франко і діячі української культури, науки та мистецтва (XIX – початок XX століття)». Випуск III.

18. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / Ред. І. Вакарчук, Я. Ісаєвич. Львів, 2006. 560 с.

19. Народный календарь на рѣкъ звычайный 1870. У Львовѣ. З друкарнѣ М. Ф. Порембѣ, 1869.

20. Німецько-руський Словар через О. Партицького, учителя руского язика и литературы / Уклад. та авт. передм. О. О. Партицький. Львів: Накладом М. Димета и авт. друк. М. Ф. Поремби, 1867. XVI. 432, [7], 382 с.

21. [Партицький О.]. Відповідь на памфлетъ «Кілька слів о словарі О. Партицького». «Газета школьна». 1875. № 9. 1. X. С. 69-74. Підпис: О. П.

22. [Партицький О.]. Моя діяльність літературна (Відповідь п. Верхратському). «Газета школьна». 1876. № 15. 1.VIII. С. 120-122; № 16. 15. VIII. С. 128-131; № 19. 1.X. С. 152-154; № 22. 15. XI. С. 176-178. Підпис: Ом. П.

23. [Партицький О.]. Поезії Омеляна Партицького. Львів : Друк. закладу Осолінських. Під зарядом А. Фогля, 1873. Ч. 1. 82 с.

24. Партицький О. Провідні ідеї в письмахъ Тараса Шевченка: Студіумъ. Львів: Зъ друкарні Інститута Ставропигійського, підъ зарядомъ Стефана Гучковського, 1872. 32 с.

25. Пашук В. Через «Просвіту» до модерної нації: товариство «Просвіта» та польські просвітні організації Галичини. *Проект «Україна». Австрійська Галичина* / Авт.-упоряд. М. Литвин. Харків: Фоліо, 2016. С. 146-160.

26. Райківський І. «Руський з руським повітався...»: взаємини українських діячів Галичини і підросійської України в XIX – на початку XX ст. *Проект «Україна». Австрійська Галичина* / Авт.-упоряд. М. Литвин. Харків: Фоліо, 2016. С. 161-190.

27. Сніцарчук Л. Українські сатирично-гумористичні часописи Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 1998. Вип. 5. С. 161-174.

28. Франко І. Захаръ Беркутъ. Образъ громадского жита карпатской Руси въ XIII. Вѣцѣ. "Зоря". 1883. № 7. С. 97-103; № 8. С. 117-121; № 9, с. 133-139; № 10. С. 148-159; № 11. С. 169-175; № 12. С. 185-189; № 13. С. 205-210. № 14. С. 221-226; № 15. С. 237-243.

29. Франко І. Захаръ Беркутъ. Образъ громадского жита карпатской Руси въ XIII. вѣцѣ. Накладомъ редакціи "Зорѣ" у Львовѣ, 1883, 184 с.

30. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1976–1986.

References

1. Arkusha O. Mudryi M. Rusofilstvo v Halychni v seredyni XIX – na pochatku XX stolittia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*. 1999. Vyp. 34. s. 231-268.

2. Biblioteka Ivana Franka: Naukovyi opys: U 4-kh t. Kyiv, 2010. T. 1. 622 s.

3. Viddil rukopysiv Lvivskoi natsionalnoyi naukovoyi biblioteki Ukrayiny imeni Vasylia Stefanyka.

4. Verkhratskyi I. Kilka sliv o slovari Partytskoho. "Pravda". 1875. № 8. 18 (30). IV. s. 303-310; № 9. 3(15).V. s. 348-358.

5. Verkhratskyi I. H. Odvit p. O. Partytskomu na eho zamitku vymirenu protyv staty «Kilka sliv o slovari O. P[artytskoho]» y dekotri ynshi zamichania, ymenno o lyteraturnii stiinosti y tendentsiy «Druha» / Napysav Y. Verkhratskii. Lviv: Pechatnia Stavropyh. Yn-ta. Pid zariadom S. Huchkovskoho, 1876. 40 s.

6. Vovchok M. Narodnû opovѣdania. Lviv, 1877. T. I, II, III.

7. Horak R. Redaktor «Zori» Omelian Partytskyi // Horak R., Hamlii I. Zahubleni na Zhuravenshchyni. Lviv : Kameniar, 2005. s. 217-241.

8. Dysak F. Biblihrafichnyi pokazhyk tvoriv Ivana Franka v zhurnali «Zoria». *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Lviv, 2007. Vyp. 31. s. 66-73.

9. Zasenka O. Nove zibrannia tvoriv Marka Vovchka // Marko Vovchok. *Tvory: v semy tomakh*. Kyiv, 1964. T. 1. s. 5-20.

10. «Zoria halytskaia» yako albumъ na hodѣ 1860: Almanakh / Vydav Bohdanъ A. Dѣdytskii. Vъ Lvovѣ: Typomъ Ynstytuta Stavropyhiiskoho, 1860. XXII, [2], 560 s.

11. Zoria. Chytanochka dla selskykhъ liudei. Ou Lvovѣ: Koshtomъ y zakhodomъ tovarystva «Prosvѣta»; Zъ drukarnѣ Stavropyhiiskoho Ynstytuta, rѣdъ zarѣdomъ Stefana Huchkovskoho, 1869. Kn. 1. 59 s.

12. Kachmar O. Pedahohichna spadshchyna ta hromadsko-prosvitnytska diialnist Omeliana Partytskoho: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Ivano-Frankivsk, 2006. 20 s.

13. Kopach I. Omelian Partytskyi (rod. 1840 r., umer 20.I.1895 r.) (Nekroloh). *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*. 1895. T. 5. s. 5-10.

14. Kotsopoi H. Omelian Partytskyi pro vykhovnyi ideal ukrainskoi molodi. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Zbirnyk naukovykh prats*. Kamianets-Podilskyi. 2014. Vyp. 1 (16). s. 63-69.

15. Kravchenko U. *Tvory*. Toronto, 1975. 796 s.

16. Kutsyi I. Kontsepsiia etnohenezu slovan u naukovii spadshchyni Omeliana Partytskoho. *Ukraina – Yevropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriiia: Istoriia, mizhnarodni vidnosyny*. Ternopil, 2011. Vyp. 6-7.

17. Lapiy M. «Dumkamy, dusheiu nalezhaly my do sebe»: vzaiemny Ivana Franka ta Uliany Kravchenko u svitli epistoliarно-memuarnykh dzherel / Nauk. i lit. red. Yevhen Nakhlik. Lviv, 2021. Seriiia «Ivan Franko i diiachy ukrainskoi kultury, nauky ta mystetstva (XIX – pochatok XX stolittia)». Vypusk III.

18. Lystuvannia Ivana Franka ta Mykhaila Drahomanova / Red. I. Vakarchuk, Ya. Isaievych. Lviv, 2006. 560 s.

19. Narodnyi kalendar na rѣkъ zvychainyi 1870. U Lvovѣ. Z drukarnѣ M. F. Porembѣ, 1869.

20. Nimetsko-ruskyi Slovar cherez O. Partytskoho, uchytelia ruskooho yazyka y lyteratury / Uklad. ta avt. peredm. O. O. Partytskyi. Lviv: Nakladom M. Dymeta y avt. druk. M. F. Poremby, 1867. XVI, 432, [7], 382 s.

21. [Partytskyi O.]. Vѣdprovѣd na pamflietъ «Kilka sliv o slovari O. Partytskoho». "Hazeta shkolna". 1875. no. 9. 1.X. s. 69-74. Pidpys: O. P.

22. [Partytskyi O.]. Moia dĕialnĕst literaturna (Vĕdprovĕd p. Verkhratskomu). "Hazeta shkolna". 1876. no. 15. 1.VIII. s. 120-122; no. 16. 15. VIII. s. 128-131; no. 19. 1. X. s. 152-154; no. 22. 15. XI. s. 176-178. Pidpys: *Om. P.*
23. [Partytskyi O.]. Poezyi Omeliana Partytskoho. Lviv: Druk. zakladu Osolinskykh. Pid zariadom A. Fohlia, 1873. Ch. 1. 82 s.
24. Partytskyi O. Providni ydei vĕ pysmakhĕ Tarasa Shevchenka: Studiumĕ. U Lvovi: Zĕ drukarni Ynstytuta Stavropyhiiskoho, pidĕ zariadomĕ Stefana Huchkovskoho, 1872. 32 s.
25. Pashuk V. Cherez «Prosvitu» do modernoi natsii: tovarystvo «Prosvita» ta polski prosvitni organizatsii Halychyny. *Proekt «Ukraina». Avstriiska Halychyna / Avt.-uporiad.* M. Lytvyn. Kharkiv: Folio, 2016. s. 146-160.
26. Raikivskiy I. «Ruskyi z ruskym povitavsia...»: vzaiemyny ukrainskykh diiachiv Halychyny i pidro-
siiskoi Ukrainy v XIX – na pochatku XX st. *Proekt «Ukraina». Avstriiska Halychyna / Avt.-uporiad.* M. Lytvyn. Kharkiv: Folio, 2016. s. 161-190.
27. Snitsarchuk L. Ukrainski satyrychno-humorystychni chasopysy Halychyny (druga polovyna XIX – pochatok XX st.). *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky.* Lviv, 1998. Vyp. 5. s. 161-174.
28. Franko I. Zakharĕ Berkutĕ. Obrazĕ hromadskoho zhytia karpatskoy Rusy vĕ XIII. vĕtstĕ. "Zoria". 1883. no. 7. s. 97-103; no. 8. s. 117-121; no. 9. s. 133-139; no. 10. s. 148-159; no. 11. s. 169-175; no. 12. s. 185-189; no. 13. s. 205-210. no. 14. s. 221-226; no. 15. s. 237-243.
29. Franko I. Zakharĕ Berkutĕ. Obrazĕ hromadskoho zhytia karpatskoy Rusy vĕ XIII. vĕtstĕ. Nakladomĕ redaktsiy "Zorĕ" u Lvovĕ, 1883, 184 s.
30. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. Kyiv: Naukova dumka, 1976–1986.

«КУЛЬТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ» ІВАНА ФРАНКА І ГАЛИЦЬКЕ МОСКВОФІЛЬСТВО

Наукове осмислення проблематики націоналізму все ще продуктивне, а історичний досвід системного протистояння москвофільській ідеології в Галичині І. Франка є сьогодні особливо актуальним. Націоналістичну парадигму українського вченого і його світогляд з 2-ї пол. 1880-х років визначали діалектичні принципи розвитку та взаємозв'язку соціального і національного із щораз вагомішим переважанням саме національного. На основі класичних і найновіших схем періодизації діяльності Франка у статті доведено, що визначальною якістю для нього був універсалізм етнокультурної та національної проблематики з приматом національної ідеї української державності замість соціалістичної доктрини. Стверджено, що Франко – це приклад українського національного інтелектуала з виразною європейською ідентичністю, а його спадщина може активно впливати на формування світоглядної позиції сучасної України через приналежність до європейської історії, носія окцидентальної ментальності. Світоглядну позицію ученого проаналізовано як учасника та творця українського культурного націоналізму на протигагу до націоналізму політичного, а системний аналіз і критику москвофільського руху спроектовано на реалії XXI ст. Важливим для сучасного європейського культурного і політичного ландшафту є судження І. Франка про різновиди російського пропагандистського наступу (москвофільство соціальне, мовно-культурне, політичне) та аргументовані приклади цілеспрямованої інформаційної війни. Зроблено висновки, що тільки тривалий і комплексний процес освіти та культурного і політичного виховання нації може дати відпірність, оскільки робить суспільство не тільки вільним, але й відповідальним, кшталтує культуру діалогу і творить національну перспективу. У статті також проаналізовано приклади «оплачуваного» державного шпійонського та «сікофанського» москвофільства на прикладах Франкових буквальних епітетів-характеристик та образів-метафор для маркування москвофільського руху, уточнено фактичну інформацію та прокоментовано альянзи у розвідках Івана Франка до кримінального процесу Юзефа Гендігера. Доведено, що І. Франко був переконаним «західним» ліберальним культурним націоналістом, українським інтелектуалом з окцидентальною ідентичністю, що відстоював цивілізовані європейські морально-етичні правила міжнародного буття, дотримання елементарних норм політичної боротьби, чого не передбачала ні тодішня, ні теперішня московська політика, яка змагає до гомогенізації російського абсолютизму.

Ключові слова: Іван Франко, культурний націоналізм, москвофільство, Галичина, історіографія літератури, Юзеф Гендігер.

Volodymyr MYKYTYUK

*Candidate of Philological Sciences, Doctor
of Pedagogical Sciences,
Ivan Franko National University of Lviv,
(Lviv, Ukraine),
ilkovycz@gmail.com*

IVAN FRANKO'S "CULTURAL NATIONALISM" AND GALICIAN RUSSOPHILIA

Scientific understanding of the nationalism issue is still productive, and the historical experience of the systematic confrontation of I. Franko's Galician Russophilia ideology is especially relevant today. From the second half of the 1880s the nationalist paradigm of the Ukrainian scientist and his worldview was determined by the dialectical principles of development and interrelation of the social and the national with the growing importance of the national. Based on the classical and modern schemes of periodization of Franko's activity, the article proves that the defining quality for him was the universalism of ethnocultural and national issues with the primacy of the national idea of Ukrainian statehood instead of socialist doctrine. It is proved that Franko is an example of a Ukrainian national intellectual person with a strong European identity, and his legacy can actively influence the formation of the world position of modern Ukraine through belonging to European history and an example of the representative of the Occidental mentality. The Franko's worldview as a participant and creator of Ukrainian cultural nationalism is analyzed in opposition to political nationalism, and a systematic analysis and critique of the Moscophiles movement is projected on the realities of the 21st century. Important for the modern European cultural and political landscape is Franko's judgment on the types of Russian propaganda attack (social, linguistic-cultural, political Moscophiles) and well-argued examples of purposeful information warfare. Free culture and education have been studied, that only a long process of political education can not only create a society, but also make it responsible, establish a culture of dialogue and form a national perspective. The article also analyzes examples of "paid" state espionage and "sikofan" Moscophiles on the examples of Franko's literal epithets-characteristics and images-metaphors for marking the Muscovite movement, clarifies factual information and comments on allusions in studies of Franko's activities. It is proved that I. Franko was a convinced Western liberal cultural nationalist, a Ukrainian intellectual with an Occidental identity, who defended civilized European moral and ethical rules of interethnic life, adherence to basic norms of political struggle, which neither then competitors nor present-day Moscow foresaw.

Key words: Ivan Franko, cultural nationalism, Moscophiles, Galicia, historiography of literature, Józef Hendiger.

Так чи так, але в цивілізаційному поступі, а відповідно – й у літературознавчій методології, матриця націоналізму є і залишатиметься продуктивною у найближчому (не)озорому майбутньому. Навіть більше – XXI століття, яке традиційно розпочалося із 14-го року (а для України вже точно з початком українсько-російської війни), засвідчує спіральний розвиток (або ж деградацію) людства. Отож, все ще потребує наукового осмислення проблематика сучасного націоналізму та актуальні дилеми: чи остаточною, чи ж ілюзорною є поразка європейського мультикультуралізму? Чи азійський імперський шовінізм на хвилі орвелівського цифрового «великого брата» (у нашому випадку – «старшого») переважить північноамериканську демократію, підважену расовими протиріччями? Чи знову для України актуальним стане приречено-песимістичний складан «Руської трійці» «судилося нам остатніми бути»? Чи довго ще у «цивілізованій» Іспанії переслідуватимуть за буцімто нацизм українського футболіста-патріота Романа Зозулю? До слова – російськомовного у побуті. Допоки нас, європейську країну, де вибори засвідчують найнижчий відсоток підтримки націоналістичних партій, називатимуть «фашистською»?

Переконаний, що доти, поки цей показник не зросте у нас до вагомого. Поки українська політична нація у своїй більшості не зрозуміє, що стати націоналістом –

це бути патріотом і прагматиком. І такий підхід є абсолютно сучасним і виправданим, а націоналізм – по-справжньому європейським – таким, що не корелюється із нацизмом, фашизмом, імперським шовінізмом та іншими різновидами тоталітаризму. Ретроспективно, для дослідження, типологізації та актуалізації динамічної світоглядної концептосфери Івана Франка доречно застосовувати усталений термін культурний націоналізм, ґенеза якого частково відповідає дефініції (дуже узагальненій) європейський націоналізм. Із дуже великого загальноєвропейського та локального українського масиву досліджень проблеми та історії питання головно в статті буде зроблено спробу аналізу і розвитку націософських й історіософських розвідок Джона Гатчінсона, Анджея Валіцького, Семюела Гантіґтона, Олега Багана, Миколи Жулинського, Петра Іванишина, Миколи Рябчука та ін. Звісно, основним об'єктом вивчення є праці Івана Франка [18–22], а предметом дослідження – ґенеза та еволюційно-функціональні особливості його протистояння москвофільській ідеології, що зумовлено метою статті.

Цікаву особливість розвитку українського націоналізму кінця XIX-го–початку XX століття, яка на пряму стосується діяльності Івана Франка, відзначає Олег Баган. Досліджуючи Євшанову концептуальну критику українських культурних комплексів (пе-

редусім народництва й провінціалізму), літературознавець пише: «М. Євшан побачив у культурі М. Шашкевича в Галичині, який набрав нових обертів на початку ХХ століття, вияв глибокої провінційності, ілюзійності та безкритичності в культурному мисленні галичан. Як естетик, він зрозумів, що стратегічно культурна еліта цілого національно й ідейного регіону України – «українського П'ємонту» – орієнтує молоде покоління нації на фальшиві, химерні ідеали, представляючи сутності процесів національного і літературного відродження у викривлених, примітивних інтерпретаціях» [1, с. 282]. Отож, так і стосовно так званої неприсутності Франка в націоналістичній парадигмі: справедлива критика глибоко провінційних, часто примітивно-апологічних виявів мистецького й національного буття українців у баналізованій і застарілій народовській версії, яку не акцептував і критикував Іван Франко, головню й зумовила постійні конфліктні колізії, а зовсім не відкидання «національних святощів». Навпаки, – для Франка у всі періоди діяльності (навіть у час переважного впливу Михайла Драгоманова, новаторська наукова методологія якого поєднувалась із космополітичним світоглядом), особливо з 2-ї пол. 1880-х років, світогляд визначали діалектичні принципи розвитку та взаємозв'язку соціального і національного із щораз

вагомішим переважанням саме національного.

Звернімось до «неможливого жанру» (Роберт Джонстон), до історії ідей, до історії розвитку Франкового націоналізму. Періодизацію діяльності та градуювання художніх, національних і соціальних якостей та елементів його доробку закономірно провадимо від самого початку франкознавства, себто – від розділу в «Історії літератури» Омеляна Огоновського [15], у якому з об'єктивних причин історіограф класифікував всю інтелектуальну продукцію свого колишнього студента і тодішнього політичного опонента лише до 1892 року. До слова, саме світоглядні, суспільно-політичні судження й оцінки переважають у «професорській», консервативній методології історика літератури: «В писанню першої своєї повісті «Петрії і Добошуки» виявив Франко напрям романтично-національний...»; «А вже ж у житті екстремисти стикаються між собою. Так і Франко з крайнього романтика став реалістом»; «Повість «Воа констриктор» є психологічною студією: автор зобразив правдиво характеристику Германа Гольдкремера...»; «Коли ж автор у своїх творах виявляв невдоволення з теперішнього побуту суспільного...»; «А вже ж за вродженим талантом Франкові писати б найпаче такі повістки, які визначаються напрямом реальним із закруткою романтичною (напр. «Лесишина челядь»), – а позаяк у нього є рід-

кісний дар обсервації, то прекрасними вважаються й ті повістки, що їх можна назвати фотографіями з життя («Грицева шкільна наука», «Schön-Schreiben», «Пироги з чорницями»). Більші ж повісті Франка («Захар Беркут», «Воа constrictor», «На дні») були б зовсім задовільними, коли б у них не проявлялась ідея тенденційна («Захар Беркут»)»; «Так, отже, ставши радикалом, висказує він у своїх творах невдоволення сучасними порядками суспільними. А вже ж, ніде правди діти, з природи є він ідеалістом і виявляє нахил до романтизму. Хоча ж він пориває з давніми традиціями суспільності, проповідуючи позитивізм в науці й вірі, та все ж в деяких його найновіших поезіях і повістях («Панські жарти», «Чума», «Без праці») вириваються такі думки, які не є пристібні до змагань радикальних» [13]. Упевнено можна стверджувати, що більшість наукових суджень-визначень і літературознавчих оцінок-метафор перших двох періодів творчості Франка від університетського викладача були доволі точними і стали називними для рецепції творчості його найвидатнішого студента. Так само варто відзначити і те, що Огоновський першим «прочитав» «ідеалістично-романтичну» сутність Франка попри зумисну «тенденційність» другого «психологічно-реального» періоду, що визнав пізніше і сам письменник. Зокрема, в епістолярії із М. Драгомановим, захищаючи

свої «романтичні скоки», в яких знаходив «відпочинок для душі». Також є важливим, що вже на початку дев'яностих народовець Огоновський бачив перспективу зміни траєкторії Франкового розвитку в національному керунку, відчитував такі тенденції і «думки» у текстах співзасновника радикальної партії, які були «пристібними» для загальноукраїнської справи. Це засвідчує й особиста співпраця Франка й Огоновського. Наприклад, у проекті видання й наукового супроводу творів Тараса Шевченка, або ж навіть нереалізована спроба написання докторської роботи Івана Франка із керівником кафедри української словесності Львівського університету.

Без поглибленого аналізу принципів і критеріїв структуривання можна також згадати версії Агатангела Кримського із п'ятьма етапами творчості І. Франка [10, с. 502]; Ростислава Заклинського із аналізом головно раннього періоду [7, с. 6]; Антона Крушельницького із виразним виокремленням творчості Франка останнього етапу [24]. Із сучасного, і знову ж таки – львівського франкознавства», звісно варто назвати період(о)зування епосу, лірики, ліро-епосу, всієї творчості Франка за різними лєкалами-мірилами Івана Денисюка [5, с. 58], Романа Голода [4, с. 4], Валерія Корнійчука [9, с. 18–19], Богдана Тихолоза [17, с. 94–95]. Вичерпний на сьогодні синтез

рубрикування та хронометражу Франкового доробку знаходимо у найновішій франкознавчій монографії Миколи Легкого [11]. Стереометрично та аксонометрично аналізуючи весь корпус Франкового епосу, Легкий слушно зазначає: «Складність періодизації Франкової прози полягає в тому, що якісно новіші художні досягнення часто співіснували у ній поруч зі старішими, випробуваними. Тому виокремити більш-менш самодостатні періоди творчості вдається лише за умови суттєвого домінування новіших рис і тенденцій у порівнянні з давнішими, причому чітких меж між періодами у прозі Франка немає» [11, с. 50]. Легкий, редукуючи увесь епічний доробок класика до трьох періодів (1. 1871–1876, короткий період «молодечого романтизму» та початків позитивізму... 2. 1877–1900, період «наукового та ідеального реалізму»... 3. 1901–1913, період модерністичних тенденцій...) [11, с. 50], відзначає, що саме для останнього етапу творчості властивим є те, що «поруч із порушенням соціально-психологічних, етнокультурних і національних проблем тепер у прозі І. Франка спостерігаються звернення до поезики імпресіонізму, символізму, експресіонізму й сюрреалізму...» [11, с. 50]. Франкознавець не випадково саме із початку ХХ століття виокремлює осібно «етнокультурні і національні проблеми» у прозі класика, адже вбачає тоді

«суттєве домінування новіших рис і тенденцій».

Предметом нашого аналізу є передусім світоглядні маркери Івана Франка, тому виокремлюємо все ж дві найбільш філософічні, ідейно-політичні, понятійно-ідеологічні рамки періодизації. Продуктивною вважаємо схему «періодизації еволюції світоглядних позицій І. Франка», яку накреслив історик і дослідник книгознавчих та джерелознавчих аспектів видавничої діяльності Франка Богдан Якимович [22, с.108]. Повну версію світогляду Франка «у розвитку» бачимо у підрозділі 2.1 «Світогляд та громадсько-політична діяльність: проблеми періодизації» [22, с. 101–123].

Синкретичним, а тому максимально результативним є проект Євгена Нахліка [14], у якому дослідник аргументовано довів прімаат національної ідеї в третьому, вершинному, на думку автора, етапі Франкового еволюційного поступу. Важливо, що розглядаючи світоглядну просторінь І. Франка, аналітик виокремлює її складові, причинно-наслідкові чинники: «1) постійна допитливість, неустанне освоєння нових здобутків людської думки (значно меншою мірою в останніх восьми роках життя, позначених недугою); 2) верифікація своїх поглядів історією цивілізації та сучасним розвитком суспільства, а також власним досвідом; 3) сумніви в істинності обстоюваної ним тої чи

тої ідеології та суспільної мети» [14, с. 8]¹.

Об'єктивно варто визнати, що сьогодні для українців у загальній перспективі все ще практично невідомий цей «третій Франко» – письменник не тільки і не стільки «національно-романтичний», а універсальний митець із переважуючою етнокультурною і національною проблематикою у вершинний час своєї діяльності, з остаточним вибором примату національної ідеї української державності замість соціалістичної доктрини. Однак доводиться вчергове констатувати, що об'єктивні наукові знання занадто мало впливають на більшість соціуму. Принаймні на 73 відсотки «населення», а не народу, так точно. Можна говорити про міфотворчість, про свідомо сформовані міфи, що майже не корелюються із об'єктивними знаннями, та мають лише свій обмежений академічний ареал. Відповідно, у суспільній рецепції Франка панівним все ще є усталений, інтенсивно артикульований упродовж майже сторічного домінування чужорідного ідеологічного режиму, образ виключно Каменяра, міф про його соціалістичну (космополітичну, інтернаціоналістську) ідентичність. На території академічних знань, де визначальною є інакша від масових уявлень логіка фактів та аргументації, таке трактуван-

ня давно уже є анахронічним та виразно однобічним, бо Франка треба брати тільки у розвитку, передовсім вершинного, «третього», націоналістичного. Загалом, – це феноменально складний український національний інтелектуал з виразною європейською ідентичністю, а історичне значення його «біографії» і його «спільноти» може активно впливати на формування світоглядної позиції сучасної України, майже половина якої все ще ідентифікує себе із сумнозвісним «східнослов'янським колгоспом», відмежовуючись від європейської історії.

Щодо слововживання, то ця дефініція («культурний націоналізм») є доволі продуктивною й об'єднувальною для української гуманітаристики. Микола Жулинський навіть вважає Франка «речником культурного націоналізму» та стверджує, що він «...практично довів, що нації і національність дійсно можна і слід визначати у термінах культури, «на основі спільності культури», що згодом обстоюватиме і Ернест Гелнер, і Ентоні Сміт, і Джон Гатчінсон, Ерік Д. Гобсбаум та ряд інш.» [6]. Загальновідомо, що Франка назвав серед засновників та активних діячів українського культурного націоналізму (на противагу до «націоналізму політичного») Джон Гатчінсон^{2*} [3, с. 654–655].

¹ Детальний аналіз цієї монографії див.: Микитюк В. Цінне дослідження у франкології. Рецензія: Дивослово. К., 2019. Число 12 (753). С. 58.

² Джон Гатчінсон – професор факультету гуманітарних наук Гріфітського університету (Австралія), викладач сучасної європейської історії. Провідний фахівець з питань європейської етнічності та націоналізму, а також: культур-

Карел Ауер (1818 – 1859) «Львівська площа».
Літографія.

Британський дослідник європейського націоналізму вважав чільним українським представником національного руху кінця XIX століття М. Грушевського, а до інших впливових націоналістів зараховував М. Драгоманова («інтелектуал «поступового» спрямування») та власне І. Франка («вчений, поет та інтелектуал з соціалістичними тенденціями»), які разом реалізували свою ідеологію через діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, що «... перетвори-

ної і політичної історії Британії та Ірландії. Автор праць: «Динаміка культурного націоналізму» («The Dynamics of Cultural Nationalism», 1987) та «Модерний націоналізм» («Modern Nationalism», 1994).

лося з елітарного академічного центру на широке сімейство організацій, діяльність яких набула суспільно-політичної спрямованості: по-перше, воно поставило собі за мету націоналізацію населення України, що перебувало під польським та російським урядуванням, і, по-друге, – його об'єднання в незалежній державі. Хоча Товариство мало місцеперебування в Галичині, але значну культурну та фінансову підтримку воно одержувало з під російської України» [3, с. 659]. Гатчінсон також закономірно відзначив, що визначальною рисою українського націоналізму у його протисто-

янні із російським і польським були освітні пріоритети: боротьба за мову і літературу, пресу, школу. Пасіонарна активна частина українських інтелектуалів неминуче була у меншості щодо інертного малоосвіченого народу, тому в умовах політичної лібералізації в Австро-Угорщині визначальною ставала боротьба за національну вищу школу із домінуючими в більшості освітніх інституцій Галичини поляками.

Навіть найбільш послідовний критик за його ж визначенням «постмодерної деконструкції, постмодерної десакралізації» творчості Івана Франка (звісно – йдеться передусім про постколоніальні студії Г. Грабовича, С. Павличко, Т. Гундорової, Я. Грицака) Петро Іванишин безвідносно вживає це означення: «Схожа культурно-політична ситуація склалася була наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Тоді бездержавна нація в особі свого інтелектуального проводу випрацьовувала різні осучаснювальні моделі. На жаль, найменш почутими виявилися пропозиції українських культурних націоналістів, між ними, ключової постаті того періоду – Івана Франка» [8, с. 90]. До слова, у давнішій статті П. Іванишин занадто узагальнено та спрощено заперечує «два основні шляхи модернізування – проросійський (москвофільський) або прозахідний (вестернізаційний)», і пропонує третій шлях – «органічний, власний, національний, модернізацію в дусі націо-

налістичної традиції» [8, с. 90]. Передусім варто зазначити, що модернізація – це апіорі рух уперед, революційний або ж еволюційний, тоді ж як «москвофільська модернізація» попросту звучить оксюморонно. Використання для модернізації, розвитку, поступу посередництва російської культури, глибоко ураженої вірусом несвободи та шовінізму, само по собі є нонсенсом. На мою думку, не варто також «боротися» за «культурну незалежність від Заходу», надихаючись прикладами азійських чи африканських націоналістів. Навіть за Семюелом Гантіґтоном – занадто далекий це від нас цивілізаційний приклад. Україна вже є (і споконвіку була) частиною умовного «Заходу», і далеко не останньою чи просто «молодою» демократією: західна ідентичність сформована також і нашими матеріальними та духовними здобутками упродовж багатьох століть. До того ж, – події двох Майданів, неочікувана для всього світу відданість європейським ціннісним і психологічним концептам отої за Е. Вілсоном «несподіваної нації» показали, що саме українці і є справжніми носіями окцидентальної ментальності. На відміну від великої частки «старої Європи», розманіженої політикою безмірної терпимості та толеранції, гіпертрофованої відповідальності за колоніальний спадок, відчуттям провини за ІІ світову війну, врешті – добробутом і консумізмом «золотого мі-

льярда». Сьогодні вже не умовний ідеологічний, а справжній український фронт стримує експансію «дикого поля», себто – «руського міра». Тому необхідно припинити цю філологічну «полеміку між своїми», адже російсько-українська війна попросту знищила навіть гіпотетичну можливість співпраці із так званими «передовими російськими письменниками», а Іван Франко редукував морально-етичну проблематику можливої співпраці (чи – точніше – її неможливості) із північним сусідом до кількох аксіом ще у XIX столітті.

Отже, – декілька прикладів конкретних та актуальних сьогодні ідеологем українського культурного націоналізму. У міждисциплінарній розвідці «Зміни системи» [19] Франко-історик і політолог визначає москвофільство як «епідемію» (тільки не ковіду, а кору!) та градує його різновиди: «Москвофільство хлопське, з характером соціальним...»; «Москвофільство язикове; се та наївна віра одної часті нашої малоосвіченої інтелігенції, що наша хлопська мова занадто проста...»; «Москвофільство політичне, котре знов може бути двояке...» [19, с. 312–313]. Отже, щодо першого за Франком різновиду москвофільства – «хлопського», соціального або ж, точніше, – економічно мотивованого сучасного орієнтування на «ерефію» як багатшу й «організованішу та упорядкованішу» країну, у якій можна було заробити. Мусимо визнати, що

передусім «наївну віру» в «білого царя» розвінчав сам сучасний російський «самодержець» своїм *Cäsaren wahnsinn* (нім.) (божевілля цезаря – В.М.) та маніакальною агресивністю і не тільки прагненням, але й реальним кривавим розширенням російської імперії. Тобто, – війною, що фактично офіційно проголошено державною доктриною і єдиним способом самозбереження тоталітарної Росії у XXI столітті. Попросту звернімося також і до інших праць Івана Франка, який на початку XX-го так писав про свій (наш) час: «Останні десятиліття російської історії – се образ подібного божевілля, але не одиночного, а масового» [20]. У статті «Подуви весни в Росії» (1904 р.) вражає прозорливість, профетичність візії «імперії зла», образ «бореальної весни», попередження-застереження про «тупоумного, безтямного і ошалілого з надміру своєї власті чиновника» [20, с. 358], який гонить на війну за території тисячі жертв. Вражає не тільки влучність і позачасовість метафоричних Франкових визначень тодішньої «імперії зла», але і його означення теперішніх «розумійників Путіна» (*Putinverstehers* (нім.)), європейських «корисних ідіотів» (*Useful idiot* (англ.)). Їх названо «сангвініками в Західній Європі», які сповідують так звану *Realpolitik* (нім.) – безпринципну та аморальну. Детально це розглянуто у попередніх статтях [12].

Повертаючись же до Франкового означення першого, так званого

традиційного, «хлопського москвофільства» серед українців, до джерел виникнення його як масового явища, можна звернутися до ще однієї статті – «Стара Русь» (1906 р.), де зазначено: «... Для років 1856–1863 се справді було вірно, і се повинні мати на увазі історики народного настрою в Галичині; тоді, а не швидше, могло повстати те трохи містичне, на двох фікціях оперте, наше хлопське москвофільство – на тій фікції, що австрійський цісар нічого не знає про хлопську біду, і на другій фікції, що «руський цар» те тільки й робить, що піклується своїми мужиками...» [21, с. 195]. Як бачимо, Франко називав цю наївну прихильність «містичною», себто – невмотивованою, наслідком відсутності правдивої інформації, але також визначав «хлопське москвофільство» і як «привнесене», як наслідок «обдуманих політичних заходів» [21, с. 197] (письмівка Франкова – В. М.), інспірованої та фінансованої «москвофільської конспірації». Сьогодні можемо із сатисфакцією стверджувати, що століття російської імперської «конспірації» для формування фікційного «єдиного» народу остаточно розвінчані. І не тільки на західних теренах України (тут «хлопське» москвофільство вже «вивітрилось» після 2-ї світової війни), але й по всій країні. Врешті, – сьогодні «щасливіші відносини життя» та частина українців, що не має змоги забезпечити матеріальні потреби в Україні, бачить у Європейському Союзі.

Безперечно, що треба і можливо подолати масові «заробітчанські» соціальні катаклізми, бо саме так це називається. Як побороти подібне, наприклад, Італія у 50–70-х роках ХХ століття, або ж Польща вже у ХХІ ст. Значно важче буде, як це виглядає нині, здолати за Франковою формулою «москвофільство язикове», другий різновид «ковіду-кору», що має в своїй основі століттями формоване і підживлюване почуття меншовартості, буцімто неповноцінності, відсталості та вторинності української мови і загалом культури. Суб'єктивно, без залучення статистичної аргументації вважаю, що такої «малоосвіченої інтелігенції» навіть в умовах інформаційного російського пресингу все ж таки меншає і перспектива є оптимістичною. Врешті, можна опертися на такі, здавалось би, ненаукові рейтинги українськомовних пісень, переглядів і запитів в інтернет-пошуковиках у 2021 році, які показують феноменальне зростання. І це у просторі так званої масової культури, у просторі «відосиків» і «тік-токів», де швидкі зміни інтегрального розвитку людини на основі освіти майже неможливі. Тільки тривалий і комплексний процес освіти та виховання культурної і політичної простороні нації може дати такий результат, оскільки робить суспільство не тільки вільним, але й відповідальним, кшталтує культуру діалогу і творить національну перспективу.

Отже, найбільш загрозливим і таким, що важко піддається «вакцинації», залишається третій різновид – бо ж є привнесеним і цілеспрямовано підживлюваним. Той, що є джерелом формування та ідеологічної підтримки перших двох «містичних» москвофільств, повністю опертий на пропагандистських «фікціях», на «обдуманих політичних заходах». Той різновид, що його названо «...москвофільство сікофанське та шпійонське, служба нинішньої російської державної машини, москвофільство платне і гідне всякої погорди. Таке москвофільство є у нас, та воно є у поляків, у німців, у французів (навіть у формі гіршій, ніж у нас, бо безплатно підлій)» [19, с. 312–313]. У «рецепті» Іван Франко як про нинішній стан пише: «Доки в Росії будуть люди, що дають рублі на підлу, шпійонську та сікофанську службу, доти в Галичині і всюди на світі найдуться все такі, що будуть гроші брати і службу робити. І коли поляки чи хто-небудь зажадає від нас: отрясіться від таких людей! Ми можемо так само сказати їм: отрясіться ви від своїх Гендігерих і т. п. Правда, є тут одно слабке місце. Між поляками панове а ля Гендігери, раз здемасковані, не мають місця, падають під тягарем загальної погорди; у нас подібні люди видають газети, мають у своїх руках «общества», грають роль політичну. Се знак страшно низького ступеня розвою морального в нашій суспільності, знак нашої національної немочі» [19, с. 313].

Семантика Франкових формул певною мірою потребує сучасного тлумачення не так щодо характеристики суспільно-національних процесів, які, на превеликий жаль, все ще і сьогодні є на низькому моральному «розвої», як щодо буквальних епітетів-характеристик та образів-метафор для маркування москвофільського руху. Простіше є з означенням «сікофанське москвофільство», «сікофанська служба», адже навіть у 50-титомовику у «Поясненнях слів» точно і лаконічно подано основне значення маловідомого слова: С і к о ф а н с ь к и й – донощицький (т. 46, кн. 2, с. 423). Сикофанці у загальному значенні й у варіаціях – це професійні донощики, шпигуни, наклепники, кляузники, виказники; «по-львівському», на арго – капусі (ті, що капують – зраджують, доносять, від німецького карпен – «зраджувати»); денунціатори чи денунціанції у польській версії; каналії (нім. Die Canaillen, франц. canaille, італ. Canaglia) від лат. Canis – собака; врешті – чи не найорганічніше – попросту свиньї (рос.).

Складнішим і таким, що потребує окремої студії, є Франкове слововживання прізвища «Гендігер». У «Коментарях» до цитованої вище статті «Зміна системи» не пояснено, хто це такий, лише із контексту самої розвідки стає зрозумілим, що йдеться про приклад оплачуваного з Росії агента-поляка, закономірно підданого обструкції і громадській зневазі у

своєму національному оточенні. На відміну, що особливо наголошує Іван Франко, від українського суспільства, яке не може піддати загальному заслуженому остракізму ренегата. Натомість у тому ж 46 томі (кн. 2) у коментарях до іншої статті Франка [«Дещо про польсько-українські відносини (Відповідь п. Т. Романовичу на статтю «Хатні справи русинів»)» (опубліковано вперше польською мовою у „Tydzień. Dodatek literacko-naukowy” „Kurjera Lwowskiego”, 1895, № 284, 13 жовтня)] прокоментовано так: «...на зразок Гендігерів ... – Гендігер Юзеф – провокатор, який виказав царській поліції значну кількість діячів російського суспільно-політичного руху» (підкреслення моє – В.М.) (т. 46, с. 407). Коментар абсолютно неправдивий, адже йдеться зовсім не про «виказування» когось, і вже найменше про «діячів російського суспільно-політичного руху»! Засуджений 1892 року судом присяжних у Кракові до десяти років ув'язнення Юзеф Гендігер (Józef Tyburcy Hendiger (1867– невідомий)) містифікував замах на російського царя Александра III, маючи на меті отримати винагороду від російських «спецслужб». Що цьому авантюристові частково і вдалося, бо він як денунціатор одержав від царського уряду 500 рублів, обмовивши реальних осіб із Львова, Кракова і Варшави, які абсолютно не були причетні ні до якої змови, і тим більше не представляли «російський» рух.

Лишень хіба суто формально, як піддані Kongresówku (польськ.) – квазідержави Королівство Польське (Конгресове; Царство Польське; Królestwo Kongresowe; Królestwo Polskie Kongresowe як прийнято в польській історіографії; рос. Царство Польское). Це автономне утворення на основі Варшавського герцогства, що мало обмежене самоврядування до 1875 року, після польського Січневого повстання 1863 року Росія перетворила у свою провінцію. Львів'яни та краків'яни, яких Гендігер «призначив» основними виконавцями замаху на самодержця, що мав відбутися у Петербурзі, були громадянами Австрії [23]. Як уже зазначено вище, тема процесу над Юзефом Гендігером потребує окремого дослідження, є надзвичайно антуражною. Тут же тільки відзначу, що сікофант-авантюрист у Львові представлявся доктором філософії Лондонського університету, у Кракові – претендентом на доцентуру Львівського університету, дійсно був «літератом», друкувався в кількох часописах того часу, зокрема у тому ж Львові. Що ж стосується Івана Франка, то шокуючим є той факт, що безпосередню «таємну сходку», на якій буцімто було вирішено про замах на царя, Гендігер приписав до приміщення журналу «Kurjer Lwowski», де на той час працював Франко. Його ім'я наклепник не згадував, але змовниками мимоволі стали головний редактор Болеслав

Вислоух та дописувач часопису (а за «сумісництвом» – хрещений батько сина Франка – Андрія) Ян Каспрович [23]. Безперечно, що український співробітник безпосередньо знав про цю гучну аферу, а також, як бачимо, використовував цей «збірний образ», символ національного відступництва серед польського суспільства, образ тогочасного Юди для зіставлення з нашими національними реаліями. Головно презирство та солідарність польського культурного середовища стосовно свого манкурта відзначав Франко, згадуючи ім'я Юзефа Гендігера. У сучасному контексті варто відзначити непроминальну гротескну підозрілість і маніакальну «старанність» московських таємних служб, що уможливило ту аферу кінця 19-го століття, а зараз дає підстави до пропагандистських диверсій в умовах гібридної війни. Вже сучасні «наші» гендігери, для того, щоб заробити, розповсюджують не менш фантастичні фейки-кляузи про «розіп'ятих хлопчиків у трусиках» або ж «терористичні акти» в Криму чи на Росії.

Для проміжного висновку варто відзначити дуже характеристичний і постійний для Франка у ХХ-му столітті наголос на морально-етичному несприйнятті москвофільства для освіченої та критично мислячої людини. Для публіциста уже не постає навіть сама можливість «нормальної» наукової дискусії про українсько-московські взаємини, історію, співпра-

цю. Неприховане прагнення експансії та повної асиміляції москвією української культури та нації загалом змушує поміркованого (а він таки насправду був поміркованим щодо методів боротьби за національні цілі, але не стосовно кінцевої мети!) прямо написати 1905 року в статті «Двоязичність і дволичність»: «Питання про становище москвофільства в Галичині завдяки розвоєві випадків у нас і в Росії чимраз різкіше і ясніше сходять на властиву дорогу, з питання політичного робиться питанням етичним (підкреслення Франка – В. М.) [18, с. 600].

Градуюючи та диференціюючи різновиди москвофільської «пандемії» та її згубну роль, Франко чітко вважав москвофільство «привнесеним» зовні і своїми платними «гендігерами» виплеканим, тому далеко не риторично запитував-стверджував 1906 року у програмній праці «Стара Русь»: «У нас прийнято весь сей напрям, усю в 50-их роках верховодну течію галицько-руського життя називати москвофільством. Підношено питання, відки воно взялося у нас, а навіть поступлено далі і поставлено питання так: чи було те москвофільство питомим витвором галицько-руського ґрунту, так сказати, натуральним виразом відчуття безвихідного положення Галицької Русі, чи лише штучною, зверху занесеною, платною агітацією, інтригою?» [21, с. 193]. Сьогодні українські «гендігери» мають у своїх руках «кишенько-

ві» партії, парламентські фракції, теле й інтернет-канали, цілу індустрію масової дезінформації для «платної агітації», а методологія гібридного впливу в російському арсеналі є практично незмінною: під «шільдами» слов'янського братерства, «захисту «істинної» віри, «рускоговорящих» триває антиєвропейська та антидемократична експансія тоталітаризму. Франко із середини 90-х років XIX-го століття, а особливо у цитованих вище статтях 1905–1906 рр. про ґенезу і різновиди галицького москвофільства, переконливо показав його «привнесеність», інструментальність в імперській доктрині стосовно українського культурного націоналізму-патріотизму. Франко відстоював цивілізовані європейські морально-етичні правила між-національного буття, дотримання елементарних норм політичної боротьби, чого не передбачала ні тодішня, ні теперішня московська політика «примушення до миру», тобто – до гомогенізації російського абсолютизму. Безперечно, що Іван Франко був переконаним «західним» ліберальним культурним націоналістом, українським інтелектуалом з окцидентальною ідентичністю.

Список використаних джерел

1. Баган О. Микола Євшан про негативні культурні комплекси українства: критика народництва й провінціалізму в літературі (До теми «Ідейно-національне виховання на уроці української літератури»). *Художнє слово і на-*

ціональне буття: статті про методіку навчання літератури в школі. Дрогобич: Дрогобичський державний педагогічний університет ім. І. Франка, 2021. 334 с.

2. Валіцький А. Чи можливий ліберальний націоналізм? "Критика". Київ, 1999. Ч. 1-2. Передрук. (Walicki A. Czy możliwy jest nacjonalizm liberalny? // *Znak*. 1997. № 3).

3. Гатчінсон Д. Культурний і політичний націоналізм. *Націоналізм: Антологія*. Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2000. 872 с.

4. Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 427 с.

5. Денисюк І. Новаторство Франка-прозаїка. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів, 2005. Т. ССЛ: Праці Філологічної секції. С. 52-66.

6. Жулинський М. Іван Франко – речник культурного націоналізму. "Універсум". 2013. № 3.

7. Заклинський Р. Перша повість І. Франка. Харків: Рух, 1932.

8. Іванишин П. Модернізація без русифікації і вестернізації: націотворча стратегія Івана Франка // *Idem. Іван Франко і національне буття: герменевтичні акценти*. Дрогобич: Посвіт, 2016. 172 с.

9. Корнійчук В. Ліричний універсум Івана Франка: горизонти поетики. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 485 с.

10. Кримський А. Д[окто]р Іван Франко. Огляд його двадцятип'ятилітньої письменницької діяльності // *Idem. Твори*: В 5 томах. Т. 2. С. 498-532.

11. Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці. Львів: Інститут Івана Франка НАН України, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 608 с.

12. Микитюк В. Іван Франко про «божевілля цезаря» і «корисних ідіотів». *Незалежний культурологічний часопис «І»*. <http://www.ji-magazine.lviv.ua/2019/ivan-franko-pro-bozhevillya-vezarya.htm>.

13. Микитюк В. Іван Франко та Омелян Огоновський: мовчання і діалог. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. С. 97-187.

14. Нахлік Є. Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література. Київ: Наукова думка, 2019. С. 7-100.

15. Огоновський Ом. Історія літератури руської. Львів, 1891. Частина III. Відділ II. С. 915-1072.

16. Рябчук М. Сором'язливий колоніалізм. <https://zbruc.eu/node/102782>

17. Тихолоз Б. Філософська лірика Івана Франка: діалектика поетичної рефлексії. Львів, 2009. 319 с.

18. Франко І. Двоязычність і дволичність // *Idem. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 54. С. 600-615.

19. Франко І. Зміна системи // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т. Т. 46. Книга 2. Історичні праці*. Київ: Наукова думка, 1986. С. 302-316.

20. Франко І. Подуви весни в Росії // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т. Т. 45*. Київ: Наукова думка, 1986. С. 360-361.

21. Франко І. Стара Русь // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти т. Показчик купюр*. Київ: Наукова думка, 2009. С. 190-224.

22. Якимович Б. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти. Львів, 2006. 691 с.

23. Kocznur Jan. Z historii wymowy sądowej w b. zaborze austriackim. "Palestra". 1963. 7/9 (69). s. 47-56.

24. Kruszelnyskyj A. Szkice z ukraińskiej literatury współczesnej: Iwan Franko. Wasyl Stefanyk. Iwan Semaniuk. Łeś Martowycz. Mychajlo Kociubynskyj. Kołomyja, 1910.

References

1. Bahan O. Mykola Yevshan pro negatyvni kulturni kompleksi ukrajinstva: krytyka narodnuctva i provincializmu v literaturi (Do temy «Ideino-nacionalne vihovannya na uroci ukrajinskoyi literaturi»). *Hudozhnye slovo i nacionalne*

buttya: statti pro metodyku navchannya literaturi v shkoli. Drohobych, 2021. 334 s.

2. Valickii A. Chy mozhlyvyi liberalnyi nacionalizm? "Krytyka". Kyiv, 1999. no 1–2. Peredruk. (Walicki A. Czy mozliwy jest nacionalizm liberalny? "Znak". 1997. № 3).

3. Hutchinson D. Kulturnyi i politichnyi nacionalizm. *Nacionalizm: Antologiya / Uporiad. O. Prochenko, V. Lisovyi*. Kyiv: Smoloskip, 2000. 872 s.

4. Holod R. Ivan Franko ta literaturni napriamy kincia XIX – pochatku XX stolittia. *Ivano-Frankivsk: Lileya-NV*, 2005. 427 s.

5. Denisyuk I. Novatorstvo Franka-prozayika. *Zapyski NTSH*. Lviv, 2005. T. CCL: Praci Filologichnoyi sekciyi. s. 52-66.

6. Zhulynskiy M. Ivan Franko – rechnyk kulturnogo nacionalizmu. "Universum". 2013. No 3.

7. Zaklynskiy R. Persha povist' I. Franka. *Kharjiv: Ruh*, 1932.

8. Ivanyshyn P. Modernizaciya bez rusifikaciyi i vesternizaciyi: naciotvorcha strategiya Ivana Franka // *Idem. Ivan Franko i nacionalne buttia: germeneytichni akcenty*. Drohobych: Posvit, 2016. 172 s.

9. Kornychuk V. Lirychnyi universum Ivana Franka: horyzonti poetyky. Lviv, 2004. 485 s.

10. Krymskiy A. D[okto]r Ivan Franko. Ohlyad yogo dvadcyatip'yatilitnoyi pysmennyckoyi diyalnosti // *Idem. Tvory: V 5 tomah. T. 2*. s. 498-532.

11. Lehkiy M. Proza Ivana Franka: poetyka, estetyka, recepciya v krytyci. Lviv, 2020. 608 s.

12. Mykytiuk V. Ivan Franko pro «bozhevillya cezarya» i «korisnih idiotiv». "Zbruch". 27. 08. 2019. <https://zbruc.eu/node/91646>.

13. Mykytiuk V. Ivan Franko ta Omelyan Ogonovskiy: movchannia i dialoh. Lviv, 2000. s. 97-187.

14. Nahlik Ye. Virazhi Frankovoho duhu: Svi-tohlyad. Ideolohiya. Literatura. Kyiv: Naukova dumka, 2019. s. 7-100.

15. Ohonovskiy Om. Istoriya literaturi ruskoyi. Lviv, 1891. Chastyna III. Viddil II. s. 915-1072.

16. Riabchuk M. Sorom'yazlyvyi kolonializm. <https://zbruc.eu/node/102782>.

17. Tyholoz B. Filosofska liryka Ivana Franka: dialektyka poetychnoyi refleksiyi. Lviv, 2009. 319 s.

18. Franko I. Dvoyazychnist' i dvolychnist' // Idem, *Dodatkovy tomi do Zibrannia tvoriv u p'yatdesyaty tomah*. Kyiv, 2010. T. 54. S. 600-615.
19. Franko I. Zmina systemy // Idem, *Zibrannia tvoriv*: U 50-ty t. T. 46. Knyha 2. Istorychni praci. Kyiv, 1986. s. 302-316.
20. Franko I. Poduvy vesny v Rosiyi // Idem, *Zibrannia tvoriv*: U 50-ty t. T. 45. Kyiv, 1986. s. 360-361.
21. Franko I. Stara Rus' // Idem, *Zibrannia tvoriv*: U 50-ty t. *Pokazhchyk kupiur*. Kyiv, 2009. s. 190-224.
22. Yakymovich B. Ivan Franko – vydavec': Knyhoznavchi ta dzhereloznavchi aspekty. Lviv, 2006. 691 s.
23. Kocznr J. Z historii wymowy sądowej w b. zaborze austriackim. "Palestra". 1963. 7/9 (69). s. 47-56.
24. Kruszelnyckyj A. Szkice z ukraińskiej literatury współczesnej: Iwan Franko. Wasyl Stefanyk. Iwan Semaniuk. Łeś Martowycz. Mychajlo Kociubynskyj. Kołomyja, 1910.

СІМ ЛИСТІВ ДАНИЛА ТЯНЯЧКЕВИЧА ДО МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА: ІСТОРІЯ ВЗАЄМНОГО НЕРОЗУМІННЯ

У статті розглянуто сім листів галицького священника, одного з чільних представників народовців Данила Тянячкевича до лідера радикалів Михайла Драгоманова, написані протягом 4 місяців: з жовтня 1876 р. до січня 1877 р. Авторка стверджує, що отець Данило намагався знайти порозуміння з найвидатнішим українським інтелектуалом др. пол. XIX ст. і на рівні особистого спілкування, і у справі перенесення друку українських книжок з Женеви до Львова, котре було логічним, оскільки цей друк мало налагодити Літературне (згодом Наукове) товариство ім. Т. Шевченка. Однак порозуміння було неможливим передусім через категоричну атеїстичну позицію Михайла Драгоманова, який відкидав інститут православної чи греко-католицької церкви як архаїчний, не розглядаючи його як інструмент організації суспільного чи національного життя українців. У статті ідеться також про переправлення закордонних (жневських) видань через австро-російський кордон, що його забезпечував Данило Тянячкевич, і про епізод з кутею, який поклав край будь-якому спілкуванню між радикалом Драгомановим і народовцем Тянячкевичем. У цьому начебто суто особистому, дрібному конфлікті відбився також конфлікт ідеологічний і світоглядний. Листи Д. Тянячкевича свідчать й про те, що М. Драгоманов все ж не рахувався з тим, що у XIX ст. в Галичині українську справу підтримували в першу чергу провінційні священники, що поза греко-католицькою церквою важко було прогнозувати динамічний розвиток української національної свідомості в Галичині. Прагнення модернізувати українців за будь-яку ціну, навіть попри історичні обставини, відмова від толерантного ставлення до патріотично налаштованих галицьких священників лише поглиблювали конфлікт між народовцями і радикалами, унеможлиблюючи порозуміння.

Ключові слова: Данило Тянячкевич, Михайло Драгоманов, листування, порозуміння, нерозуміння, атеїзм, радикали, народовці.

Roxana KHARCHUK

Senior Research Fellow

Department of Shevchenko Studies

of Shevchenko's Institute

of Literature of the National Academy of Sciences

of Ukraine Kyiv (Ukraine)

roxana-b@ukr.net

SEVEN LETTERS OF DANYLO TANYACHKEVYCH TO MYKHAILO DRAHOMANOV: HISTORY OF MUTUAL MISUNDERSTANDING

The article examines seven letters of the Galician priest, one of the leading representatives of the populists Danylo Tanyachkevych to the leader of the radicals Mykhailo Drahomanov, written over 4 months: from October 1876 to January 1877. The author claims this priest tried to reach an understanding with the most prominent Ukrainian intellectual of the XIX century at the level of personal communication and in the matter of transferring of Ukrainian books from Geneva to Lviv. However, the understanding was impossible primarily due to the categorical atheistic position of Mikhailo Drahomanov, who rejected the institution of the Orthodox or Greek Catholic Church as archaic, not considering it as a center of social or national life, even in Galicia. The article also deals with the organization of the transfer of foreign (Geneva) publications across the Austro-Russian border, provided by Danylo Tanyachkevych, and the episode with kutia, which put an end to any communication between the radical Drahomanov and the populist Tanyachkevych. In this seemingly purely personal conflict also was reflected the ideological one. Tanyachkevych's letters also testify that Drahomanov did not take into account the fact that in the middle of the XIX century in Galicia Ukrainian affairs were supported primarily by provincial priests. It means, that outside the Greek Catholic Church made it difficult to predict the dynamic development of Ukrainian national consciousness in Galicia. The desire to modernize Ukrainians at any cost, even contrary to historical circumstances, the refusal to be tolerant with patriotic Galician priests only deepened the conflict between populists and radicals, making it impossible to understand.

Key words: Danylo Tanyachkevych, Mykhailo Drahomanov, correspondence, understanding, misunderstanding, atheism, radicals, populists.

Данило Тянячкєвич, греко-католицький священник і посол до Австрійського парламенту, що відомий під багатьма псевдонімами, зокрема він підписувався як Грицько Будєволя і Федір Черногора, й досі лишається в українській гуманітаристиці особою малознаною і певною мірою злегковаженою. Годі послатися на той факт, що у найновішій «Енциклопедії історії України» ми не знайдемо статті про Д. Тянячкєвича, хоча вона мала б бути одразу після статті про Леся Тянюка. До речі, в проєкті енциклопедії персоналію священника згадано, але на практиці її не реалізовано. Натомість знайдемо статтю про двічі героя Радянського Союзу, генерала-лейтенанта авіації Павла Тарана [8, с. 27-28], що «визволяв» і Західну Україну, і Західну Білорусь, був учасником радянсько-фінської війни, а в часи Великої вітчизняної полк під його командуванням отримав назву «Берлінський». Похований П. Таран, як і належить героєві ССРСР, у Москві. Його українська історія пам'ятає (принцип згадувати усіх героїв ССРСР і радянських військовиків витримано в енциклопедії «залізною»), Д. Тянячкєвича українські історики натомість забули, хоча й опоненти-радикали все ж визнавали його заслуги: був він «щирим робітником» «на нашій убогій народній ниві», а до селян ставився «по-братськи» [3, с. 12-13], пробуджуючи у них національне почуття і почуття власної людської гідності, про що й свідчив «величезний селянський здвиг» на по-

хороні священника. Звичайно, забуття таке невиправдане, бо попри те, що Д. Тянячкєвич був «попом», був він на відміну від згаданого П. Тарана українським громадянином в Австро-Угорській імперії, тим, хто гаряче обстоював єдність між наддністрянцями і наддніпрянцями, хто розумів вагу українізації Галичини у др. пол. ХІХ ст. і доклав чимало власних зусиль у цій справі. Зрештою сам Д. Тянячкєвич чудово розумів власну роль, бо в одному з листів до М. Драгоманова так і написав: «І моєї роботи ніхто не помічав в Галичині, бо її не знав і знати не може тим, що мене і не видно було – хоч що єсть народнього в Галичині – се ж я йому батько» [3, с. 28].

Постановка проблеми. У цій статті актуалізується спроба вивчати не тільки першорядні постаті в українському письменстві, а й постаті менш знані (Данила Тянячкєвича), наголошується на зв'язку між суспільним і літературним українським життям у др. пол. ХІХ ст., на особливостях зародження модерної української нації, зокрема в Галичині, коли її носіями переважно були священники або сини священників, а світська інтелігенція щойно зароджувалася.

Аналіз досліджень. Найбільше для розуміння постаті Данила Тянячкєвича досі зробили Євген Нахлік, котрий зібрав біографічні відомості про Д. Тянячкєвича, проаналізував його внесок до шевченкознавства [див.: 4, 5], і Ольга

Збожна, котра видала праці і листи священника [див.: 6]. У цій статті згадаю про Д. Тянякевича не тільки як про першого вдячного читача Шевченка, автора першої науково-популяризаторської статті про Шевченка в Галичині, що вийшла під назвою «Слівце правди Dziennik-ові Literack-ому про нашого батька Тараса Шевченка» і друкувалася у 1862-1863 рр. у часописі «Вечерниці» [4, с. 25], й першого публічного промовця на Шевченківському вечорі в Перемишлі 16 лютого / 10 березня 1865 р., також автора «Письма до громади», яке було уміщене у 3 числі журналу «Мета» за 1863 р. У часи, коли Шевченко уважався винятково простонародним поетом-самоуком, Д. Тянякевич стверджував, що «Тарасова поезія могла щодо своєї художньої цінності порівнятися з творами великих поетів інших народів» [7, № 41, с. 348], наприклад, з поезіями Міцкевича, Словацького, Красинського, Пушкіна, Лермонтова, Шиллера і Гете, Макферсона і Шекспіра, бо перелічені мистці, як і Шевченко, оновили духовне життя свого народу. Згадаю про Д. Тянякевича як про того, хто намагався знайти порозуміння між народовцями і радикалами, але так і не знайшов його.

Мета статті. Спинюся на семи листах, що їх Данило Тянякевич написав Михайлу Драгоманову протягом 4 місяців: з жовтня 1876 р. до січня 1877 р. Епістолярій становить як історико-літературний, так і суспільний інтерес. Ці докумен-

Данило Тянякевич (1842 – 1906)

ти розкривають сенс ідеологічного протистояння в тогочасному українському середовищі і показують рівень особистісного спілкування в ньому.

Виклад основного матеріалу. Листи Д. Тянякевича до М. Драгоманова з коментарями й власною передмовою видав Михайло Павлик 1906 р., оскільки їхня публікація вже не могла зашкодити Тянякевичеві-небіжчику. Передмова дає розуміння, з якою метою патріотично налаштований священник, що скінчив львівську гімназію і семінарію Святого Духа, писав листи найблискупішому українському інтелектуалу др. пол. XIX ст. М. Павлик зазначає у переписці ті два листи, можливо, й один, що їх Д. Тянякевич отримав від свого адресата. Вони не збереглися

швидше за все через те, що листи М. Драгоманова загрожували отримувачеві в Австро-Угорській імперії неприємностями, радикалів замикали в тюрми, австрійська адміністрація подібного листування не толерувала. Можливо, священник й свідомо не віддав М. Павликові листів М. Драгоманов, бо був на останнього ображений. Публікатор листів вважав, що Д. Тянякевич прагнув переконати М. Драгоманова, що центр української справи має перенестися з Женеви до Львова, отже, й справу видавництва і гроші М. Драгоманов мав, за його логікою, віддати в руки народовців. М. Павлик зазначає, що в першу чергу Д. Тянякевич прагнув сам отримати всі ті важелі впливу, що були у розпорядженні видатного емігранта з Наддніпрянщини, хоча жодний із листів такої інформації не містить. Хіба що натяк у листі від 13 листопада 1876 р., коли Д. Тянякевич запитує: «Правда, Ви видаватимете чи видаєте орган в Женеві для України... А хто його читатиме? Чи доходить до рук сих, для яких він призначений? Як він до них іменно доставатися буде? Що для сеї роботи приготовано?» [3, с. 17]. Саме з метою обговорити перевезення книжок Д. Тянякевич начебто і добивався особистої зустрічі із М. Драгомановим у Женеві, Мюнхені, а найкраще у Львові, бо сам священник не мав можливості далеко подорожувати.

Однак М. Драгоманова ці питання не надто цікавили, бо Д. Тянякевич і без зустрічі налагодив

переправу закордонних українських видань, тобто женевських через австрійський кордон в російську Україну. Проходили ці книжки, як дізнаємося з листів, зокрема 5-го від 27 грудня 1876 р., через Стоянів (нині село Червоноградського району Львівської області). При цьому Д. Тянякевичеві допомагав у переправленні книжок його батько, що мав парафію в селі Миколаїв (нині Стрийського району). На той час Іванові Тянякевичу виповнилося 60 років. Треба відзначити загалом непересічні організаторські здібності Д. Тянякевича. Адже саме він був мотором появи гімназійних громад у Галичині у 1860-ті роки, а в драматичний час Емського указу саме на нього можна було розраховувати у справі перевезення української літератури через кордон. М. Павлик, котрий назвав Д. Тянякевича у листі до Драгоманова від 2 січня 1877 р., що його широко зацитував у передмові, «просто дурним і допотопним народовцем» [3, с. 6], стверджував, що не знає, «як українці зійшлися з цим попом», бо хоч він «не пошкодить нічо, до переправки добрий, але не все йому мож знати». Попри зверхнє і легковажнє ставлення до Д. Тянякевича, що міг годинами обговорювати українську справу (таке ж легковажнє, як і в редакторів «Енциклопедії історії України»), М. Павлик все ж дописав: «...а на переправку усе він такий добрий, другого такого нема на границі... – він просто дуреньковатий» [3, с. 6]. Крім того, Д. Тянякевич, що був

відомий як Безсеребренник, витрачав для переправи книжок небагато грошей. Та й убогість помешкання священника вразила М. Павлика, коли він завітав до парафії отця Данила в Закомар'ї. Звичайно, ставлення М. Павлика і М. Драгоманова до Д. Танячкевича значною мірою пояснювалося ставленням радикалів-атеїстів до священників загалом. Недаремно М. Драгоманов зазначав, що в Австрії, де попівство вродилося у панство, громадівці мають виступати проти попівства дужче, ніж це «досі роблено було громадівцями напр. в Московщині» [2, с. 75]. Дивує, що проникливий інтелектуал не вбачав жодної різниці між двома церквами. Він визначив і завдання: «Повалити готове попівство й не дати вирости новому» [2, с. 75]. Прикметно, що М. Драгоманову такий план видавався цілком реальним, хоча галицькі обставини свідчили зовсім про інше – греко-католицька церква залишалася для галичан чи не найважливішим громадським інститутом у ХІХ ст., а у ХХ ст. й національним. Думаю, у цьому разі модернізаторство за будь-яку ціну «засліпило» М. Драгоманова, а релігійна толерантність, зокрема у плані національному взагалі не розглядалася як можливість.

Оскільки М. Павлик приїхав на запрошення в гостину до Д. Танячкевича, вислухав усі його плани й програми, то й поінформував про них М. Драгоманова у згаданому листі. Економічні плани Д. Танячкевича, коли священник прагнув добути з-підземлі перегниту

худобу – чи не 20 тисяч штук – закопану під час пошесті 1866 р., щоб перетворити гній в народний капітал, інформатор М. Драгоманова опустив, натомість артикулював прохання Д. Танячкевича до М. Павлика, котрий збирався до Києва, намовити Володимира Антоновича приділити 20 тисяч рублів для видання в Галичині часопису під редагуванням самого священника і під фірмою Літературного товариства ім. Т. Шевченка. Для редагування такого часопису Д. Танячкевич не мав жодних підстав, це очевидно, але нинішнього читача вражає те, як радикалам «сиділо у печінках» товариство ім. Шевченка, яке забрало від них гроші на друкарню, «звівши їх» [3, с. 7], хоча перенесення друку книжок до Львова було цілком логічним не тільки з нинішньої перспективи, але й у тогочасних умовах. Конфлікт між радикалами і народовцями прикро вражає сучасного дослідника, а неможливість знайти порозуміння між ними свідчить про імлісті перспективи української справи, перспективи, що з минулого проєктуються на сьогодення.

Історію про непорозуміння між Д. Танячкевичем і М. Драгомановим М. Павлик подає передусім крізь призму влади і грошей. Дещо інакше вона виглядає у самих листах. Варто наголосити в першу чергу на щирості зазначених послань. Уже перші з них, в яких священник звертається до свого адресата «високоповажний добродію», згодом «друзе мій», «друзе мій дорогий», а підписується або як «Ваш покір-

ник», «піп Данило», «як рідний брат» або й геть іронічно – «піп невмирака», що є парафразом Кулішевого «козака-невмираки», свідчать, що Д. Тянячкевич хотів зустрітися із М. Драгомановим в першу чергу для особистого знайомства і обміну думок, задля порозуміння, а не задля вирішення фінансових питань чи поділу влади. Саме 4-ий лист від 27 листопада 1876 р. найпереконливіше про це свідчить, бо це послання є переказом того листа, що його вислав Д. Тянячкевич до Київської громади через киянина Петра Мацюкевича (М. Павлик уточнив, що ідеться, можливо, про Мацькевича). Є у ньому такий пасаж: «...просив я, вишліть мені делегата, щоб ото з ним та з паном Драгомановим де зійтись на нейтральній території, де нема шпіонів, – а все ж ближче як та Божа Женева – от хоч би в Монахії – там ми обрадимо усе, ціле діло окупації Галичини і загалом ціле діло акції народної української» [3, с. 26-27].

Однак усі ці заклики про пошуки порозуміння і зустріч лишилися без відгуку. М. Драгоманов лишав на листах Д. Тянячкевича власні позначки, що їх коментує М. Павлик. Йому імпонували думки про солідарність української поступової праці, викладені у 4-му листі священника, котрий був написаний «кров'ю серця», він і сам писав про цю ж проблему у першому і другому числі «Громади» 1878 р. Мабуть, українського інтелектуала не могла лишити байдужим теза про те, що не М. Юзефович, а самі українці змайстрували імпера-

торський указ своїм неробством [3, с. 24]. Д. Тянячкевич намагався переконати і київських громадівців, і М. Драгоманова, що галичани зовсім не недолугі і не тупі: «Раз подякуйте Богу, що вони єсть вже такі: при такій обскурантній культурі, якої заживають Галичане, не легко стати народовцем» [3, с. 24]. Можливо, М. Драгоманова нервувала вимога Д. Тянячкевича, аби «молоденький народ в Україні» конче та швидко вчився української мови – «бо воно сором!... а береться народ просвічати» [3, с. 32]. У цих словах був натяк і на самого М. Драгоманова, що написав свою брошуру «По вопросу о малорусской литературе», передану Д. Тянячкевичу, таки російською мовою. Не втримався «піп» і від досить в'їдливої зауваги про те, що російською мовою М. Драгоманов пише таки краще, ніж українською, хіба що брошура «Про українських козаків, татар та турків» написана «живіше» [див.: 3, с. 32-33]. Край спілкуванню між Д. Тянячкевичем і М. Драгомановим поклатала кутя, яку без оплати доставки переслав священник інтелектуалові і його родині до Відня. М. Драгоманов куті не прийняв, відіславши відправникові назад. Хоча М. Павлик у передмові наголошує на культурній поведінці М. Драгоманова, цей вчинок назвати культурним не випадає, бо інтелектуал наніс образу своєму вірному перевізникові книжок й авторові зворушливого листа, що додавався до куті, листа, в якому «піп із Закомар'я» просив М. Драгоманова обділити кутею земляків у своїй громаді, зга-

дати свій народ, свою Україну. Пані Драгомановій треба було лише змішати кашу з тертим маком і медом, що прийшли не змішані, щоб не скисли. І ця образа знайшла вихід й у слові. Д. Тянячкевич під псевдонімом Федір Черногора опублікував у 12 числі часопису «Правда» за 1877 р. статтю «Лжепророки», в якій закликав галицьку молодь відвернутися від М. Драгоманова, не вірити в його проєкти нового і справедливого суспільного ладу. Зрештою про свою статтю «Про прояви соціалістичні між українцями і їх значіння», що також була оприлюднена у кількох номерах «Правди» за 1877 р., Д. Тянячкевич згадав в останньому своєму листі до М. Драгоманова, який підписав – «Прощайте Данило».

Висновки. Здається, історія довкола семи листів не має більшого значення. Здається, все у ній якесь дрібничкове. Однак листи Д. Тянячкевича свідчать про те, що М. Драгоманов все ж не розумів, що у середині ХІХ ст. в Галичині «робітників і щирих патріотів мала наша [українська – Р. Х.] справа виключно серед простого провінціального духовенства» [1, с. 177], що поза греко-католицькою церквою важко було прогнозувати динамічний розвиток української національної свідомості в Галичині. У цій статті також показано, що в особистому конфлікті часто відбивається конфлікт ідеологічний і світоглядний.

Список використаних джерел

1. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині. Львів: З друк. вид. спілки «Діло», 1924. 178 с.
2. Драгоманов М. Переднє слово [до «Громади» 1878 р.]. «Громада». 1878. Ч. 1. С. 5-101.
3. Листи Данила Тянячкєвича до Михайла Драгоманова (1876-1877) / Зладив і видав М. Павлик. Львів: Загальна друкарня, 1906. 35 с.
4. Нахлік Є. Тянячкєвич Данило Іванович. *Шевченківська енциклопедія: В 6 т.* Київ, 2014. Т. 6. С. 24-26.
5. Нахлік Є. Тарас Шевченко в рецепції Данила Тянячкєвича. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів: Видавництво Інституту українознавства ім. І. Крип'якєвича, 2015. Вип. 25. С. 301-313.
6. Отець Данило Тянячкєвич. Вибрані праці та листи / Упор. О. Збожна. Тернопіль: Терно-граф, 2014. 308 с.
7. [Тянячкєвич Д.] «Слѡвце правды Dziennikovi Literatskomu» про нашого батька Тараса Шевченка. «Вечерниць». 1862. Ч. 35. С. 302; Ч. 36. С. 309-310; Ч. 37. С. 317-318; Ч. 38. С. 326-328; Ч. 39. С. 332-333; Ч. 41. С. 348-349; Ч. 42. С. 355-356; Ч. 43. С. 366; Ч. 44. 1863. Ч. 1. С. 4-6; Ч. 2. С. 13-16. Підпис: *Грицько Бudevolia.*
8. Хойнацька Л. Таран Павло Андрійович. *Енциклопедія історії України* / Ред. В. Смолій. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 27-28.

References

1. Vozniak M. Yak probudylosia ukrainske narodnie zhyttia v Halychyni. Lviv: Z druk. vyd. spilky «Dilo», 1924. 178 s.
2. Drahomanov M. Perednie slovo [do «Hromady» 1878 r.] [Introduction to «Hromada» 1878]. «Hromada». 1878. Ch. 1. s. 5-101.
3. Lysty Danyla Taniachkevycha do Mykhaila Drahomanova (1876-1877) / Zladyv i vydav M. Pavlyk. Lviv: Zahalna drukarnia, 1906. 35 s.
4. Nakhlik Ye. Taniachkevych Danylo Ivanovych. *Shevchenkivska entsyklopediia: V 6 t.* Kyiv, 2014. T. 6. s. 24-26.
5. Nakhlik Ye. Taras Shevchenko v retseptsii Danyla Taniachkevycha. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist.* Lviv: Vydavnytstvo Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2015. Vyp. 25. s. 301-313.
6. Otets' Danylo Taniachkevych. Vybrani pratsi ta lysty / Upor. O. Zbozhna. Ternopil: Terno-hraf, 2014. 308 s.
7. [Taniachkevych D.]. «Slivtse pravdy "Dziennikovy Literatskomu" pro nashoho batka Tarasa Shevchenka. "Vechernytsi". 1862, 1863. no. 35. s. 302; no. 36. s. 309-310; no. 37. s. 317-318; no. 38. s. 326-328; no. 39. s. 332-333; no. 41. s. 348-349; no. 42. s. 355-356; no. 43. s. 366; no. 44. no. 1. s. 4-6; no. 2. s. 13-16. Pidpys: *Hrytsko Budevolia.*
8. Khoynatska L. Taran Pavlo Andriiovych. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* / Red. V. Smoliy. Kyiv: Naukova dumka, 2013. T. 10. s. 27-28.